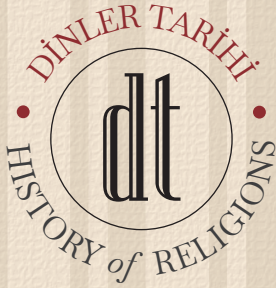

Dinler Tarihi

İnanç ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi

► CİLT 2 SAYI 1
NİSAN 2025

JOURNAL FOR STUDIES OF BELIEF AND MYTHOLOGY VOLUME 2 | ISSUE 1 | APRIL 25

Abdullah ALTUNCU

Levililer 16'da Yer Alan Azazel (Günah Keçisi) İfadesi Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Expression of Azazel (Scapegoat) in Leviticus

Emine YÜKSEL

Hristiyan Dualarında İsa ve Meryem'in Şefaati

The Intercession of Jesus and Mary in Christian Prayers

Fatma TUNCER

Yetkin Karaoğlu, Japon Yeni Dini Hareketleri: Tanımı, Dini-Fenomenolojik Tarihi, Ortaya Çıkış Nedenleri ve Karakteristik Özellikleri

Yetkin Karaoğlu, "Japanese New Religious Movements, Definitions, Religious Phenomenological History, Reasons for Their Emergence and Characteristic Features

Feyza Fatma SOYLU

Yasin İpek, Yeni Bir Dini Hareket Olarak Satanizm ve Türkiye'de Satanistler

Yasin İpek, Satanism as a New Religious Movement and Satanists in Turkey

DİNLER TARİHİ

İNANÇ VE MİTOLOJİ ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

HISTORY *of* RELIGIONS

JOURNAL FOR STUDIES OF BELIEF AND MYTHOLOGY

e-ISSN: 3023-8080

CİLT / VOLUME 2 | SAYI / ISSUE 1

NİSAN / APRIL 2025

Sahibi

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi Adına Sahibi / Owner on Behalf of Social Sciences University of Ankara

Prof. Dr. Musa Kazım Arıcan

Rektör / Rector

0000-0001-7053-3214 / 025y36b60 / musakazim.arican@asbu.edu.tr

Editör / Editor

Prof. Dr. Ali Osman KURT – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0003-1459-7832 / 025y36b60 / aliosman.kurt@asbu.edu.tr

Editör Yardımcıları / Co-editors

Prof. Dr. Mehmet ALICI – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0002-9805-5768 / 025y36b60 / mehmet.alici@asbu.edu.tr

Doç. Dr. Şevket ÖZCAN – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0002-9019-6507 / 025y36b60 / sevk.ozcan@asbu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Bilal PATACI – İstanbul Üniversitesi – İstanbul, Türkiye

0000-0001-8083-0407 / 03a5qrr21 / bilal.pataci@istanbul.edu.tr

Etik Editörü / Ethic Editor

Prof. Dr. Ahmet TÜRKAN – Necmettin Erbakan Üniversitesi – Konya, Türkiye

0000-0001-9788-5869 / 013s3zh21 / ahmet.turkan@erbakan.edu.tr

Periyot / Period

Yılda 2 Sayı (Nisan & Ekim) | Period: Biannually (April & October)

Yayın Dili / Publication Language

Türkçe & İngilizce / Turkish & English

Dizgi / Typesetting

Rabia KOCATAŞ

Yayıncı / Publisher

ASBÜ YAYINLARI

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, Hükümet Meydanı No:2, 06050, Ulus/Altındağ/Ankara

Tel:+90 312 596 44 44 – 45 Fax:+903123118600 PTT Kep:Asbü@hs01.kep.tr

Alan Editörleri / Section Editors

Doç. Dr. Tolga Savaş ALTINEL – Yalova Üniversitesi – Yalova, Türkiye

0000-0002-6383-6484 / tsaltinel@yahoo.com

Doç. Dr. Emine BATTAL – Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi – Rize, Türkiye

0000-0001-6699-4237 / emine.battal@erdogan.edu.tr

Doç. Dr. Hesan Serra AKSEL DURMUŞ – Hitit Üniversitesi – Çorum, Türkiye

0000-0003-4584-4154 / hesnaserraaksel@hitit.edu.tr

Doç. Dr. Halil TEMİZTÜRK – Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi – Tekirdağ, Türkiye

0000-0002-4564-5561 / htemizturk@nku.edu.tr

Doç. Dr. İsmet TUNÇ – Şırnak Üniversitesi – Şırnak, Türkiye

0000-0002-4767-8412 / tuncismet@gmail.com

Dr. Öğr. Üyesi Merve AR – Ondokuz Mayıs Üniversitesi – Samsun, Türkiye

0000-0002-8542-4624 / mervear@omu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Yetkin KARAOĞLU – Ordu Üniversitesi – Ordu, Türkiye

0000-0002-5036-2590 / yetkinkaraoglu@odu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Yunus KAYMAZ – Bingöl Üniversitesi – Bingöl, Türkiye

0000-0001-7270-3571 / ykaymaz@bingol.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Fatih MEMİÇ – Kırklareli Üniversitesi – Kırklareli, Türkiye

0000-0002-0932-3274 / fatihmemic@klu.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Arzu YILDIZ – Trabzon Üniversitesi – Trabzon, Türkiye

0000-0001-5286-1089 / arzuylidiz@trabzon.edu.tr

Dr. Öğr. Üyesi Arif GÖREN – Muş Alparslan Üniversitesi – Muş, Türkiye

0000-0002-5222-6015 / a.goren@alparslan.edu.tr

Kitap İnceleme Editörü / Book Review Editor

Doç. Dr. Musa Osman KARATOSUN – Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0002-0449-5851 / osman.karatosun@hbm.edu.tr

Arş. Gör. Merve YETİM – Cumhuriyet Üniversitesi – Sivas, Türkiye

0000-0002-3605-7602 / merveyetim@cumhuriyet.edu.tr

Yayın Editörü / Publishing Editor

Arş. Gör. Rabia KOCATAS – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0002-7052-7647 / rabia.kocatas@asbu.edu.tr

Yazım Editörü / Production Editor

Arş. Gör. Hayriye Özlem SÜRER – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0002-1945-3937 / hayriyeozlemsurer@aybu.edu.tr

Dil Editörü / Language Editor

Arş. Gör. Dr. Esra ERDOĞAN ŞAMLIOĞLU – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0003-2863-8797 / esra.erdogansamliloglu@asbu.edu.tr

Hazan AYDIN – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0002-7328-0571 / hazanydn@gmail.com

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet ALICI – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0002-9805-5768 / [025y36b60 / mehmet.alici@asbu.edu.tr](mailto:mehmet.alici@asbu.edu.tr)

Prof. Dr. Dursun Ali AYKIT – Marmara Üniversitesi – İstanbul, Türkiye

0000-0002-0109-2141 / [02kswqa67 / aykit@yahoo.com](mailto:aykit@yahoo.com)

Prof. Dr. Bekir Zakir ÇOBAN – Ege Üniversitesi – İzmir, Türkiye

0000-0002-2421-5300 / [02eaafc18 / bekir.coban@ege.edu.tr](mailto:bekir.coban@ege.edu.tr)

Prof. Dr. Salime Leyla GÜRKAN – İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi – İstanbul, Türkiye

0000-0003-3396-4079 / [014bh1q35 / slgurkan@29mayis.edu.tr](mailto:slgurkan@29mayis.edu.tr)

Prof. Dr. Ali Osman KURT – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0003-1459-7832 / [025y36b60 / aliosman.kurt@asbu.edu.tr](mailto:aliosman.kurt@asbu.edu.tr)

Prof. Dr. Muhammet TARAKÇI – Uludağ Üniversitesi – Bursa, Türkiye

0000-0002-9547-7535 / [03tg3eb07 / mtarakci@uludag.edu.tr](mailto:mtarakci@uludag.edu.tr)

Prof. Dr. Süleyman TURAN – Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi – Rize, Türkiye

0000-0002-3731-2986 / [0468jl635 / suleyman.turan@erdogan.edu.tr](mailto:suleyman.turan@erdogan.edu.tr)

Prof. Dr. Zafer DUYGU – Dokuz Eylül Üniversitesi – İzmir, Türkiye

0000-0002-8762-9850 / [00dbd8b73 / zaferduygu.zd@gmail.com](mailto:zaferduygu.zd@gmail.com)

Prof. Dr. Cemil KUTLUTÜRK – Ankara Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0003-1946-8685 / [01wntqw50 / ckutluturk@ankara.edu.tr](mailto:ckutluturk@ankara.edu.tr)

Doç. Dr. Şevket ÖZCAN – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi – Ankara, Türkiye

0000-0002-9019-6507 / [025y36b60 / sevket.ozcan@asbu.edu.tr](mailto:sevket.ozcan@asbu.edu.tr)

Doç. Dr. Halil İbrahim ŞENAVCU – İzmir Katip Çelebi Üniversitesi – İzmir, Türkiye

0000-0003-2096-3093 / [024nx4843 / halilibrahim.senavcu@ikcu.edu.tr](mailto:halilibrahim.senavcu@ikcu.edu.tr)

Doç. Dr. Bilal TOPRAK – Düzce Üniversitesi – Düzce, Türkiye

0000-0001-8039-2128 / [04175wc52 / balaltoprak@duzce.edu.tr](mailto:balaltoprak@duzce.edu.tr)

Dr. Öğr. Üyesi Bilal PATACI – İstanbul Üniversitesi – İstanbul, Türkiye

0000-0001-8083-0407 / [03a5qrr21 / bilal.pataci@istanbul.edu.tr](mailto:bilal.pataci@istanbul.edu.tr)

*Soyadına ve ünvana göre alfabetik sıralanmıştır.

Dinler Tarihi İnanç ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi yılda iki sayı olarak (Nisan ve Ekim) yayımlanan **ulusal, çift taraflı kör hakemli ve açık erişimli bilimsel** bir dergidir. Dergide yayımlanan yazıların bilimsel ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Yayımlı dili Türkçe ve İngilizcedir. Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasından yayın kurulu sorumludur. Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları **CC BY-NC 4.0** lisansı altında yayımlanmaktadır.

History of Religions: Journal for Studies of Belief and Mythology is a scholarly, **national, double-blind reviewed, and open-access** journal published biannually (April and October). Authors bear scientific and legal responsibility for their published articles. The publication languages of the journal are Turkish and English. The Editorial Board have all the responsibility and authority to accept or decline the articles. Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the **CC BY-NC 4.0**.

İçindekiler | Contents

Editörden / From Editor

Araştırma Makaleleri / Research Articles

1-23 | Abdullah ALTUNCU

Levililer 16'da Yer Alan Azazel (Günah Keçisi) İfadesi Üzerine Bir İnceleme

A Study on the Expression of Azazel (Scapegoat) in Leviticus

25-45 | Emine YÜKSEL

Hıristiyan Dualarında İsa ve Meryem'in Şefaati

The Intercession of Jesus and Mary in Christian Prayers

47-56 | Fatma TUNCER

Yetkin Karaoğlu, Japon Yeni Dini Hareketleri: Tanımı, Dini-Fenomenolojik Tarihi, Ortaya Çıkış Nedenleri ve Karakteristik Özellikleri

Yetkin Karaoğlu, "Japanese New Religious Movements, Definitions, Religious Phenomenological History, Reasons for Their Emergence and Characteristic Features

57-63 | Feyza Fatma SOYLU

Yasin İpek, Yeni Bir Dini Hareket Olarak Satanizm ve Türkiye'de Satanistler

Yasin İpek, Satanism as a New Religious Movement and Satanists in Turkey

Editörden

Değerli Okuyucular,

Dinler Tarihi Dergisi'nin üçüncü sayısını siz değerli okurlarımızla buluşturmaktan mutluluk duyuyoruz. Bu sayımızda biri özgün, biri lisansüstü tezden üretilmiş olmak üzere iki araştırma makalesi ile bir kitap kritiği ve bir kitap tanıtımı yer almaktadır.

Sayının ilk makalesinde Abdullah Altuncu, Tevrat'ın Levililer kitabında geçen ve Yom Kipur ritüelinde önemli bir yer tutan “Azazel’e gönderilen keçi” uygulamasını çok yönlü bir bakış açısıyla incelemektedir. Yazar, bu ritüelin tarihsel ve kültürel kökenlerini ortaya koyarken Azazel kavramının zamanla geçirdiği anlam değişimlerini Yahudi literatürü ve apokrif metinler ışığında ele almaktadır. kötülüğü uzaklaştırdığına inanılan nesnelere (Apotropeik) kurulan bağlantılar, makalenin dinler tarihi açısından dikkat çekici bir zemin oluşturmasını sağlamaktadır.

Emine Yüksel tarafından kaleme alınan ikinci makale, Hristiyan dua pratiklerinde İsa ve Meryem'in şefaath rollerine odaklanmaktadır. Çalışma, dualarda bu iki figürün nasıl bir aracı/kurtarıcı konumunda yer aldığını ortaya koyarken Hristiyanlıkta kurtuluş düşüncesiyle doğrudan ilişkili olan şefaath inancının bireysel ve toplu ibadetlerdeki etkisine işaret etmektedir.

Fatma Tuncer'in yazdığı kitap değerlendirmesi, Yetkin Karaoğlu'nun Japon Yeni Dini Hareketleri üzerine hazırladığı kapsamlı eserini konu edinmektedir. Eserin, sadece dinler tarihi değil, aynı zamanda din sosyolojisi ve din antropolojisi gibi disiplinler açısından da dikkate değer bir kaynak olduğu vurgulanmaktadır.

Sayının son yazısında ise Feyza Fatma Soylu, Yasin İpek'in “Yeni Bir Dini Hareket Olarak Satanizm ve Türkiye’de Satanistler” adlı kitabını tanıtmakta; eserin konusunu, önemli başlıklarını ve alana katkısını ele almaktadır.

Bu sayımızda klasik metin yorumlarıyla tarihsel bir derinlik sunarken, güncel dini hareketlere dair akademik değerlendirmelerle günümüzün dinî çeşitliliğine de ışık tutmayı amaçladık. Dinler tarihi disiplinine katkı sunacağına inandığımız bu yazıların ilgiyle karşılanmasını temenni eder, katkı sunan yazarlarımıza ve değerli okuyucularımıza teşekkür ederiz.

Yeni sayılarda buluşmak dileğiyle. Keyifli okumalar dilerim.

Prof. Dr. Ali Osman KURT

Editör

From Editor

Dear Readers,

We are pleased to present to you the third issue of the Journal of the History of Religions. In this issue, you will find two research articles—one original and one derived from a graduate thesis—alongside a book review and a book introduction.

In the first article, Abdullah Altuncu offers a comprehensive examination of the ritual of the “goat sent to Azazel,” a significant element in the Yom Kippur tradition as described in the Book of Leviticus. The author explores the historical and cultural roots of this ritual, analyzing the evolving interpretations of the term Azazel within Jewish literature and apocryphal texts. The connections drawn with apotropaic practices in the ancient Near East provide a compelling foundation for the article from the perspective of religious history.

The second article, written by Emine Yüksel, focuses on the intercessory roles of Jesus and Mary in Christian prayer practices. The study highlights how these figures are positioned as mediators/saviors within prayers, and examines the impact of the belief in intercession—closely tied to the Christian concept of salvation—on both individual and communal worship.

Fatma Tuncer contributes a book review of Yetkin Karaoğlu’s comprehensive work on Japanese New Religious Movements. The review emphasizes that the book is a valuable resource not only for the study of religious history but also for disciplines such as the sociology and anthropology of religion.

In the final piece of this issue, Feyza Fatma Soylu introduces Yasin İpek’s book Satanism as a New Religious Movement and Satanists in Turkey, outlining its core themes and scholarly contribution. The work provides an in-depth look at the phenomenon of Satanism from historical, sociological, and theological perspectives, with a particular focus on its development and perception in Turkey.

In this issue, we aim to offer both historical depth through classical text analyses and insight into contemporary religious diversity through academic evaluations of modern movements. We hope that these contributions will be of value to the field of the history of religions and will be met with interest by our readers.

We extend our sincere thanks to the authors and to our esteemed readers. Looking forward to meeting you in future issues.

Wishing you an enjoyable reading experience.

Prof. Dr. Ali Osman KURT

Editor

► Araştırma makalesi / Research article

Levililer 16'da Yer Alan Azazel (Günah Keçisi) İfadesi Üzerine Bir İnceleme*

Abdullah ALTUNCU

ORCID: 0000-0002-7385-9188 | ROR ID: 03n7yzv56 | a.altuncu@hotmail.com

Doç. Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı, / Assoc. Prof.,
Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Theology, Department of History of Religions, Aydın, Türkiye

Gönderim / Received: 28.01.2025 | Kabul / Accepted: 14.03.2025 | Yayın / Published: 30.04.2025

Atıf: Altuncu, Abdullah. "Levililer 16'da Yer Alan Azazel (Günah Keçisi) İfadesi Üzerine Bir İnceleme".
Dinler Tarihi 2/1 (2025): 1-23.

Öz: Bu makalede, Tevrat'ta bahsi geçen ve *Yom Kipur*'daki uygulamalardan biri olan "Azazel'e gönderilen keçi" ritüeli farklı yönleriyle ele alınmıştır. Bu uygulamanın, Ebla, Hatti, Ugarit ve kısmen Asur kaynaklarında görülen benzer *apotropeik* (kötülüğü uzaklaştırıcı) ritüellerle dikkat çekici bir paralellik sergilediği görülmektedir. Levililer 16'da belirtilen *Azazel* ifadesi, Mişna ve Talmud başta olmak üzere çeşitli Yahudi metinlerinde farklı şekillerde açıklanmıştır. Bazı yorumcular, *Azazel*'in sarp ve ıssız bir dağ veya coğrafi bölge adı olduğunu öne sürerken; kimileri de onu şeytani bir varlık, düşmüş bir melek veya pagan mitlerinden miras kalmış bir demon olarak görmüştür. "Yahve için" kurban edilen keçinin yanında, "Azazel için" canlı bırakılan keçi, günahları ve manevi kirliliği topluluktan uzaklaştırdığı düşüncesiyle çöle gönderilmiştir. Bununla birlikte II. Mabet dönemi uygulamalarına bakıldığında ise bu keçinin uçurumdan itilerek öldürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu durum gerek ritüelin kendisinin gerekse *Azazel* ifadesine yüklenen anlamların süreç içerisinde yenilendiğini göstermektedir. Bununla birlikte bazı rabbani yorumlarda *Azazel*'e sunulan keçinin bir kurban olmadığının ve sadece Tanrı'nın emriyle günahların sembolik taşıyıcısı hâline geldiğinin vurgulanmış olması dikkat çekicidir. I. Enoh ve İbrahim'in Apokalipsesi gibi kaynaklar ise *Azazel*'i, insanlara kötülük öğreten ve bozulmaya neden olan lanetlenmiş bir melek veya baş şeytan şeklinde tanımlamışlardır. Dolayısıyla *Azazel*'in mahiyeti konusunda çeşitli dönemler içerisinde öne çıkan pek çok kaynakta farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu makale, söz konusu tartışmaları detaylı bir incelemeyle değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Levililer, Azazel, Se'irim, Kefaret.

*

* Makale konusu hakkında verdiği yol gösterici tavsiyelerle beni yönlendiren; önemli düzeltme, tashih ve önerileriyle değerli katkılarını sunan Prof. Dr. Yasin Meral'e içten teşekkürlerimi sunarım.

A Study on the Expression of Azazel (Scapegoat) in Leviticus

Cite as: Altuncu, Abdullah. "A Study on the Expression of Azazel (Scapegoat) in Leviticus 16". *Dinler Tarihi* 2/1 (2025): 1-23.

Abstract: In this article, the ritual of the "goat sent to Azazel," mentioned in the Torah as part of the *Yom Kippur* observances, is examined from multiple perspectives. This practice appears to exhibit notable parallels with comparable *apotropaic* (evil-averting) rituals documented in Ebla, Hatti, Ugarit, and, to some extent, Assyrian sources. The reference to Azazel in Leviticus 16 has been interpreted in various ways within Jewish texts, particularly the Mishnah and Talmud. Some commentators propose that Azazel is the name of a rugged and desolate mountain or a geographical region, while others envision it as a satanic entity, a fallen angel, or a demon inherited from pagan mythology. In addition to the goat sacrificed "for Yahweh," the goat designated "for Azazel" was left alive and sent into the desert to symbolically remove sins and spiritual impurity from the community. Nevertheless, evidence from Second Temple period practices indicates that this goat was later thrown off a cliff, suggesting that both the ritual itself and the significance attributed to Azazel underwent changes over time. Equally noteworthy are certain rabbinic interpretations emphasizing that the goat offered to Azazel was not an actual sacrifice, but rather a symbolic bearer of sins, acting solely under divine command. Meanwhile, works such as 1 Enoch and the Apocalypse of Abraham characterize Azazel as a fallen angel or arch-demon who imparts evil and corruption to humanity. Over various periods, a range of sources has thus advanced divergent views concerning the nature of Azazel. This article undertakes a detailed exploration of these debates.

Keywords: History of Religions, Leviticus, Azazel, Se'irim, Atonement.

Değerlendirme / Review	:	Çift taraflı kör hakemlik, dış bağımsız / Double-blind, external independent.
Etik Beyan / Ethical Declaration	:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. / Ethical principles were followed during the preparation of this study.
Etik Bildirim / Complaints	:	dinlertarihi@asbu.edu.tr
Benzerlik Taraması / Similarity Check	:	İthenticate
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The Author declares that there is no conflict of interest.
Finansman / Grant Support	:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. / No funds, grants, or other support was received.
Lisans / Licence	:	CC BY-NC 4.0

Giriş

Levililer kitabının 16. bölümünde *Yom Kipur* (Kefaret Günü) ile ilgili bilgiler yer almaktadır. *Yom Kipur*, oruç, *kaparot* (kefarete), çeşitli kısıtlamalar ile bugüne has ibadet ve dua okumalarını bünyesinde barındıran Yahudilikteki en kutsal gündür. Tapınağın ayakta olduğu dönemlerde *Yom Kipur*'da başkohen tarafından çeşitli ritüellerden oluşan bir törenin icra edildiği bilinmektedir. Boğa ve keçi gibi bazı hayvanların kurban edildiği bu günde en dikkat çekici hususlardan biri, İsrailoğullarının bütün günahlarının bir keçiye yüklenilerek bu keçinin çöle gönderilmesi olmuştur. "Günah keçisi" olarak adlandırılan bu keçi aracılığıyla İsrailoğullarının günahlarının ve kirliliklerinin toplumdan ve yaşanan yerden defedildiği düşünülmüştür.¹

Tevrat'ta kura ile belirlenen iki keçiden birinin Tanrı için kurban edilip diğerinin *Azazel* için çöle gönderilmesine benzer bir uygulama ilgili metnin birkaç bölüm öncesinde yer almaktadır. Burada deri hastalığından (cüzzam) iyileşen bir kişiye yönelik arınma uygulamalarıyla ilgili emirler bulunmaktadır. Buna göre hastalık ortadan kalkmışsa arındırılacak kişi için kohen tarafından iki canlı temiz kuş, sedir ağacı, kırmızı iplik ve mercanköşk otu getirilmesi emredilir. Kohenin buyruğuyla kuşlardan biri toprak bir kapta, akarsuyun üzerinde kesilir. Sonrasında ise kohen canlı kuşu, sedir ağacını, kırmızı ipliği ve mercanköşk otunu akarsuyun üzerinde kesilen kuşun kanına batırır ve pak kılınacak kişinin üzerine yedi kez serpererek, onu temiz ilan edip canlı kuşu serbest bırakır.² Bu uygulama sırasında kuşlardan birinin kesilip diğerinin kıra salınmasıyla, *Yom Kipur*'da keçilerden birinin kurban sunusu yapılp diğerinin kesilmeden çöle gönderilmesi büyük benzerlikler taşımaktadır. Salınan kuş hastalığın kalıntıları ve hastalıktan kaynaklanan kirliliği toplumun dışına kırlara taşıırken, çöle gönderilen keçi İsrailoğullarının günahlarını ve işlenen günahlardan kaynaklanan kirliliklerini toplumun ve yaşanan şehrin dışına çöle taşımaktadır.³

Antik yakın doğuda hayvan gönderme ritüelleri, genellikle kirliliğin, lanetlerin veya hastalıkların bir hayvana yüklenerek ıssız bir bölgeye gönderilmesi ilkesine dayanmıştır. Bu uygulamada hayvanın, taşınan "kötü" unsurları insanların yaşadığı mekândan uzaklaştırdığına ve böylece topluluğun arındırıldığına inanılmıştır. Bu yönüyle gerçekleştirilen ritüellerin *apotropeik* (kötülüğü uzaklaştırıcı) unsurlar etrafında şekillendirildiği görülmektedir. Bu uygulamalar, MÖ 3. binyılın ortalarından itibaren Ebla, Hatti (Hitit ve Luwi-Hurri bölgeleri), Ugarit ve kısmen Asur kaynaklarında karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde, Tevrat'ta görülen ve *Azazel*'e gönderilen günah keçisi ritüelini de aynı kültürel çerçeve içinde değerlendirmek

¹ Yasin Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, (İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2021), 278.

² Levililer, 14:1-7.

³ Shmuel Ahituv, "Azazel", *Encyclopaedia Judaica*, ed. Fred Skolnik (Jerusalem: Keter Publishing House, 2007), 2/763; Ilona Rashkow, "Azazel: The Scapegoat in the Bible and Ancient Near East", *The Jewish Bible Quarterly* 51/2 (2023), 86.

mümkündür. Ebla'da (MÖ 24. yüzyıl) bir tablet, kral ve kraliçenin katılacağı bir tören öncesinde ölüler evinin (*mausoleum*) arındırılması amacıyla bir keçinin süslenip çöl benzeri bir alana salınışını anlatmıştır. Hatti metinlerinde ise kral ve kraliçeyi arındırma amacıyla birden çok canlı hayvanın *nakušši* (gönderilen) olarak dağlık veya ıssız alanlara yönlendirildiği belirtilmiştir. Luwi-Hitit geleneğinde ise bir fareye kırmızı iplik bağlayarak kötülüğün veya hastalığın bu hayvana aktarıldığı ve ardından ıssız bir yere salındığına dair örnekler mevcuttur. Bu uygulamada hayvana veya onunla karşılaşacak varlığa (*Zarniza* ya da *Tarpattašši* gibi) kötülüğün aktarıldığı düşünülmüştür. Bu ritüeller, İbrani geleneğinde *Azazel'e* gönderilen keçi uygulamasıyla temelde aynı işlevi görür: Toplum ya da kutsal mekân üzerindeki günahlar veya kirlilik, ritüel aracılığıyla başka bir alana aktarılır ve topluluk temizlenir.⁴

Bu makalede, Tevrat'ta yer alan *Azazel* ifadesinin mahiyeti ve ne olduğu tarihsel ve metinsel bağlamda ele alınmaya çalışılmıştır. Ayrıca ifadeye yüklenen anlamların süreç içerisinde ele alınış biçimleri ve ritüele yansımaları da incelenmiştir. Böylece Yahudi dini ritüellerinin arka planındaki mitolojik unsurların teolojik yaklaşım üzerindeki etkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Hazırlanan bu makale ile Dinler Tarihi ve özel olarak Yahudilik alanındaki ilgili araştırmalara katkı sağlanması amaçlanmıştır.

1. Yahudi Kaynaklarında Azazel

Yahudi geleneğine göre gerek Mabet gerekse Levililer'de yer aldığı şekliyle *Mişkan* (Toplanma Çadırı) üzerinden şekillenen ritüeller, İsrailoğullarının veya Yahudilerin arkaik bir mitosa sıkı bir biçimde bağlılıklarını da göstermektedir. Yürütülen ritüeller özellikle II. Mabet'ten geriye doğru kurgusal bir geçmişe yönelik projeksiyon görevi üstlenmiştir. Uygulamaların kaynağı ne olursa olsun koruyucu bir yüce güçle yakınlığın bireysel ve toplumsal insan davranışlarına bağlı olduğu ve karmaşık bir ilişki taşıdığı inancına dayanan bir anlatı ritüellerin tamamında etkili olmuştur. Anlatıdaki ayrıntılar kutsallığı, ritüeller ise davranışlar üzerinden ilahi varlıkla teması koruma amacıyla olmuştur. Ritüellerde ise ilahi varlıkla ayrılık ya da kayıp travmasına yönelik bir yanıt ve bunu önlemeye yönelik ayrıntılı bir şekilde yapılandırılmış yöntemler yer almıştır.⁵

Tevrat'ta Levililer 16'dan önceki bölümler, işlenen günahların ve bedensel kirliliklerin *Mişkan'ı* yani kutsal mekânı kirlettiğini belirtmektedir. İstmeden işlenen günahlar için düzenli kefarete ritüelleri ve rutin kirliliğin giderilmesine yönelik uygulamalar, bu iki tür kirlenmeyi mümkün olduğunca ortadan kaldırır. Fakat Yahudi

⁴ Ayrıntılı bilgi için Bk. Noga Ayali-Darshan, "The Scapegoat Ritual and Its Ancient Near Eastern Parallels", (<https://www.thetorah.com/article/the-scapegoat-ritual-and-its-ancient-near-eastern-parallels>)

⁵ Howard Cooper, "Some Thoughts on 'Scapegoating' and Its Origins in Leviticus 16", *European Judaism: A Journal for the New Europe* 41/2 (2008), 113.

geleneğine göre istemsiz hataların bilinmezliği veya bilerek iradi bir şekilde yapılan günah ve hatalar yani *Şekina*'nın bizzat bulunduğu belirtilen en kutsal mekânı kirleten suçlar, düzenli kefarete ritüelleriyle temizlenemez. Bu nedenle Levililer Kitabı'nın 16. bölümü yılda bir kez en kutsal mekânın ve *Mişkan*'ın geri kalanının temizlenip arındırılması için çeşitli emir ve talimatlar sunmuştur. Metin bugünü *Yom Kipur* olarak adlandırmış ve burada kullanılan *kpr* fiili, esasen "günah ve kirlilikten kutsal alanları arındırmak" anlamında kullanılmıştır.⁶

Azazel, *Yom Kipur* ritüellerine bağlı olarak kutsal metinlerde yer alan gizemli bir figürdür. Tevrat'taki diğer isimlerden farklı olarak, *Azazel*'in kökeni ve anlamı hakkında net bilgiler bulunmamaktadır. Dolayısıyla *Azazel* kavramı tarihin her döneminde araştırmacıların birçoğu tarafından merak edilen özel bir konu haline gelmiştir.⁷ Bu ifade, araştırmacıların üzerinde en çok tartıştığı ve mahiyeti ile ilgili birbirinden farklı görüşlerin ortaya çıktığı kavramlardan biri olmuştur. Levililer Kitabı'nın 16:5–26 bölümlerinde ayrıntılı bir şekilde ele alınan ritüelin her bir aşaması açıkça betimlenmiş olmasına rağmen, *Azazel* ile ilgili tartışmalar günümüzde de devam etmektedir. Konuyla ilgili önemli araştırmaları bulunan Aron Pinker, Ehrlich'ten bir alıntı yaparak mevcut durumu kısa bir şekilde özetlemektedir: "*Azazel*... Onun kimliği veya doğası bilinmemektedir. Önceki araştırmacıların *Azazel* hakkında ileri sürdükleri iddialar temelsizdir ve sunmuş oldukları bulgular güvenilir değildir."⁸ Levililer'de yer alan ilgili ifadeler şu şekildedir.

İsrail topluluğu günah sunusu olarak Harun'a iki teke, yakmalık sunu olarak bir koç verecek. Harun boğayı kendisi için günah sunusu olarak sunacak. Böylece kendisinin ve ailesinin günahlarını bağışlatacak. Sonra iki tekeyi alıp Rab'bin huzuruna, Toplanma Çadırı'nın giriş bölümüne götürecektir. İkisi üzerine kura çekecek. Biri Rab için, biri *Azazel* için. Harun kurada Rab'be düşen tekeyi getirip günah sunusu olarak sunacak. *Azazel*'e düşen tekeyi ise halkın günahlarını bağışlatmak için canlı olarak Rab'be sunacak. Onu çöle salıp *Azazel*'e gönderecek... Tekeyi *Azazel*'e gönderen adam giysilerini yıkayıp kendisi de yıkandıktan sonra ordugaha girecek.⁹

Detaylı bir şekilde anlatılan *Yom Kipur* içerisindeki uygulamalar Harun üzerinden ifade edilen çeşitli talimatlardan oluşmuş ve genel olarak başkohen etrafında gerçekleşen bir dizi eylemi betimlemiştir. Buna göre ilk olarak başkohenin kendisi ve ailesi adına günah sunusu olarak bir boğa kurban etmesi ve kurbandan alınan kanı

⁶ Cooper, "Some Thoughts on 'Scapegoating' and Its Origins in Leviticus 16", 113-114.

⁷ J. Frederic McCurdy, "Azazel", *Jewish Encyclopedia*, ed. Isidore Singer, (New York: Funk & Wagnalls Company, 1901), 2/365. Ayrıca tarihi süreç içerisinde rabbani din adamları ve onlar tarafından oluşturulan yorum faaliyetleri ile ilgili olarak Bk. Ömer Faruk Araz, *Yahudilikte Tefsir Geleneği: Midraşik Literatürün Tarihsel Gelişimi*, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2019), 130-131.

⁸ Aron Pinker, "A Goat to Go to Azazel", *The Journal of Hebrew Scriptures* 7 (2007), 2.

⁹ Levililer, 16:5-10, 26.

Kodeş ha-Kodaşim'e (Kutsallar Kutsalı) serpmesi emredilmiştir. İkinci olarak boğanın kurban edilmesinden önce kura ile belirlenmiş olan bir keçinin Tanrı'ya sunulmak üzere kurban edilmesi emredilmiştir. Bu keçinin kanı ise kutsallar kutsalına, mabede ve sunağa serpilmiştir. Son uygulama ise en dikkat çekici olanıdır ve *Azazel*'le ilgilidir. Bu ritüelde kura ile belirlenen ve *Azazel*'e gönderilecek olan canlı bir keçi öne getirilmiş ve başkohen her iki elini bu keçinin başına koyarak halkın işlemiş olduğu günahları itiraf etmiştir. Sonrasında ise keçi "belirlenmiş bir kişi" aracılığıyla çöle canlı bir şekilde götürülmüştür. Başkohen, *Yom Kipur*'la ilgili uygulamalara, keçi ancak çöle ulaştıktan sonra devam etmiştir.¹⁰

Yom Kipur'daki ritüeller sırasında sunulan iki keçiye yönelik uygulamalar ve bu keçilerin özellikleri tamamen farklı olmuştur. İlk keçi arınma amacıyla kefareti sağlamak üzere kurban edilerek kanının dökülmesi için sunağa getirilmiş, diğeri ise bir "taşıyıcı" olarak halkın günahlarını yüklenip çöle götürmek üzere ritüel içerisinde kurban edilmeden canlı bir şekilde yer almıştır. Dolayısıyla çöle gönderilen ikinci keçi, günahların fiziksel olarak halkın üzerinden alınmasını ve uzaklaştırılmasını betimlemiştir.¹¹ Tevrat'ta benzer özelliklere sahip olması gereken bu keçilerden¹² kefareti amacıyla kurban edilenin "Yahve için" olduğu söylenirken halkın günahlarını çöle taşıyan diğer keçinin "*Azazel için*" olduğunun belirtilmiş olması büyük bir zorluk ortaya çıkarmıştır. Böylece *Azazel* kelimesinin neyi ifade ettiği sorusu merak uyandırmıştır. Bu bağlamda *Azazel*'le ilgili olarak, bir yer adı, gönderilen keçinin adı, gönderilen yerin mahiyeti gibi farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşler içerisinde en dikkat çekici olanı ise *Azazel*'in tüm kötülüklerin kaynağı olarak gösterilen ve çölde ikamet ettiğine inanılan bir düşmüş melek, cin, şeytan veya ikincil bir Tanrı şeklinde tasvir edenidir.

Azazel'le ilgili Tevrat'ta verilen bilgiler Mişna'da daha ayrıntılı bir şekilde sunulmaktadır. Bu durum II. Mabet döneminde gerçekleştirilen uygulamaların yeni özellikler kazandığını ve kurumsal bir hale getirildiğini göstermektedir.¹³

Başkohen, kap içerisindeki kura küplerini karıştırır ve her iki eliyle iki kura çekerdi. Kuralardan birinin üzerinde "Tanrı için" yazılıydı, diğerinin üzerinde ise 'Azazel için' yazılıydı... Daha sonra başkohen, iki kurayı iki keçinin üzerine yerleştirirdi; sağ eline gelen kurayı sağ tarafındaki keçiye, sol eline gelen kurayı ise sol tarafındaki keçiye koyardı. Tanrı için olan kurayı ilgili keçinin üzerine koyarken şöyle derdi: "Tanrı için, bir günah sunusu olarak..." Başkohen günah keçisinin yanına gelir, ellerini onun üzerine koyar ve günahları itiraf eder. Şöyle derdi: "Tanrım, halkın, İsrail evi senin önünde günah işledi, hata yaptı ve isyan

¹⁰ Rashkow, "Azazel: The Scapegoat in the Bible and Ancient Near East", 85.

¹¹ Hayim Tawil, "Azazel the Prince of the Steep: A Comparative Study", *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 92/1 (1980), 43.

¹² Mişna, Yoma, 6:1.

¹³ Cooper, "Some Thoughts on 'Scapegoating' and Its Origins in Leviticus 16", 115.

etti. Tanrım, lütfen günahları, hataları ve isyanları bağışla; halkın, İsrail evi senin önünde günah işledi, hata yaptı ve isyan etti. Bu, kulun Musa'nın Tevrat'ında şöyle yazdığı gibi: 'Çünkü bugün sizin için kefarete edilecek; tüm günahlarınızdan arınacaksınız. Rabbin önünde temiz olacaksınız' (Levililer, 16:30). Günah keçisi üzerindeki itiraftan sonra, başkohen keçiyi çöle götürecek kişiye teslim ederdi... Kudüs'teki Yahudiler keçinin tüylerini yoluyor ve ona şöyle diyorlardı: 'Günahlarımızı al ve git, günahlarımızı al ve git, onları bizimle bırakma.' Kudüs'ün önde gelen sakinlerinden bazıları, keçiyi götüren kişiye eşlik ederek ilk kulübeye kadar ona refakat ederdi. Çöle giden yol boyunca, refakatçinin dinlenmesi için kulübeler kurulmuştu. Kudüs'ten uçuruma kadar on kulübe vardı... Her bir kulübede bulunan kişiler ona şöyle derdi: 'İşte yemek, işte su, eğer ihtiyaç duyarsan.' Ve ona kulübeden kulübeye kadar refakat ederlerdi, ancak son kulübedeki son kişi uçuruma kadar onunla gitmezdi. Bunun yerine, uzakta durur ve *mitsvayı* doğru bir şekilde yerine getirdiğinden emin olmak için onun eylemlerini gözlemlerdi. Keçiyi götürmekle görevlendirilen kişi orada ne yapardı? Bir kırmızı şerit parçasını ikiye böler, şeridin yarısını bir kayaya, diğer yarısını keçinin iki boynuzu arasına bağlardı. Daha sonra keçiyi geriye doğru iterdi ve keçi yuvarlanarak aşağı inerdi. Keçi, dağın yarısına varmadan parça parça olurdu. Keçiyi götürmekle görevli kişi, son kulübenin gölgelik alanında oturur ve hava kararana kadar orada kalırdı, ardından evine dönerdi... Peki, bu kişinin giysileri hangi noktadan itibaren murdar kabul edilirdi?... Kudüs duvarının dışına çıktığı andan itibaren giysileri murdar kabul edilirdi.¹⁴

Bu ifadelerde en dikkat çekici olan hususlardan biri mabette kurban edilmeyen keçinin uçurumdan atılarak öldürülmesidir. Tevrat'ta öldürülmesine yönelik herhangi bir emir bulunmamasına rağmen II. Mabete döneminde, bu şekilde bir uygulamanın yer aldığı anlaşılmaktadır. Buna rağmen başkohenin *Yom Kipur*'da gerçekleştirilen ritüellere devam etmesi için gerekli şart keçinin ölmesi değil, çöle ulaşması olmuştur. Halkın günahlarını yüklediği düşünülen keçi, insanların yaşamadığı ve bulunmadığı bir bölgeye gönderilmiş ve bu şekilde günahların da toplumdan temizlendiğine inanılmıştır. Keçinin canlı bırakılması, bir şekilde geri dönme ihtimalini -dolayısıyla günahların da geri dönme ihtimalini- beraberinde getirdiği için yürütülen ritüelin uçurumdan atma eylemiyle yeni bir biçim kazandığı anlaşılmaktadır.¹⁵

Yom Kipur ritüeli, İsrailoğullarının işledikleri günahlar ve neden oldukları manevi kirlilik sonucunda kutsal mekânda biriken kirliliği ortadan kaldırmayı ya da temizlemeyi amaçlayan bir düzenleme olarak tasarlanmıştır. Bu kirliliğin, kutsal mekânda somut bir şekilde biriktiği varsayılmış ve her bir kirlilik türünün arındırılması için farklı yöntemler geliştirilmiştir. Günah keçisi bu ritüelin bir parçası olarak, İsrailoğullarının kasıtlı günahlarının oluşturduğu kirliliği kutsal mekândan uzaklaştırma görevini üstlenmiş ve ritüel aracılığıyla bu yükün fiziksel olarak çöle

¹⁴ *Mişna*, Yoma, 4:1, 6:2-6.

¹⁵ Ahituv, "Azazel", 2/763.

taşındığına inanılmıştır.¹⁶ Tevrat'ta gerçekleştirilen kurban sunularında genellikle hayvanın başına tek elin konulması anlatılmıştır. Günah keçisi örneğinde ise başkohenin her iki elini hayvanın başına koyup işlenen günahları itiraf etmesi gerekmektedir. İki elle yapılan bu eylem Musa'nın İsrailoğullarının liderliğini Yeşu'ya devretmesi¹⁷ gibi bir unsurun bir kişiden diğerine aktarılmasını ifade etmektedir. Dolayısıyla günah keçisine iki elle yapılan itiraf, tövbe, suçluluk veya boyun eğme duygularını ifade etmekten ziyade günahların aktarılmasına yönelik bir işleve sahiptir.¹⁸

Tannaim dönemi din adamları¹⁹ II. Mabet'in son günlerindeki uygulamaları ve çöle gönderilen günah keçisi ile ilgili bilgileri bize aktarmışlardır. Bununla birlikte Mişna'da *Azazel* kelimesine dair bir bilgi sunmamışlardır. Talmud'da ise yapılan açıklamalardan bazıları ritüelin gerçekleştirme şeklinin uygunluğuna yönelik olmuştur.²⁰

Azazel kelimesi, keçinin itilerek düşürüldüğü uçurumun engebeli ve sert olması gerektiğini ifade eder. Bu yerin yerleşim alanında olabileceğini düşünebilirdim. Bu nedenle Tevrat'taki ifade, "çölde" olduğunu belirtir. Peki, keçinin bir uçurumdan itilmesi gerektiği nereden anlaşılır? Pasuk, *gezeyra* ifadesini kullanır ve bu, bir uçurum gibi keskin bir bölgeyi işaret eder. Başka bir baraytada şu şekilde öğretilmiştir: *Azazel*, en sert dağa bir referanstır.²¹

Talmud'da yer alan farklı bir bölüm günah keçisi ile ilgili ritüellerinin ayrıntıları hakkında bilgi vermektedir. "Tanrı için" yazılı kuranın hangi el tarafından çekilmiş olduğu ya da keçi uçurumdan atılmadan önce bağlanan kırmızı şeritlerin ne anlama geldiği de bu bölümden anlaşılmaktadır.

Şimon HaTzaddik'in başkohenlik yaptığı kırk yıl boyunca, "Tanrı için" yazılı kura hep sağ elde belirirdi. Ondan sonra ise bazen sağ elde, bazen de sol elde belirirdi. Ayrıca, onun başkohen olduğu dönemde *Azazele* gönderilen keçinin başına bağlanan kırmızı yün şeridi beyaza dönderdi; bu, halkın günahlarının bağışlandığını gösterirdi, nitekim şöyle yazılmıştır: 'Günahlarınız kırmızı olsa

¹⁶ Rashkow, "Azazel: The Scapegoat in the Bible and Ancient Near East", 86; Mehmet Katar, *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da Tövbe*, (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2017), 68.

¹⁷ Tesniye, 34:9.

¹⁸ Yosef Marcus, "The Scapegoat Ritual: Between Biblical and Tannaitic Law", *The Review of Rabbinic Judaism* 25 (2022), 197-198.

¹⁹ Mişna ve *baraytalar*ın sözlü olarak aktarılmasını, yazıya geçirilmesini, derlenmesini ve incelenmesini gerçekleştiren rabbabi din adamlarını ifade etmektedir. Tannaim döneminin Hillel ve Şamma'yın talebeleri ile yaklaşık olarak 10-20 yıllarında başladığı Mişna'nın redaktörü olarak kabul edilen Yahuda ha-Nasi'nin (ö. 217) akranları ile 210-220 yıllarında sona erdiği ve altı nesilden oluştuğu kabul edilmektedir. Bk. Araz, *Yahudilikte Tefsir Geleneği*, 130-131.

²⁰ N.H. Tur-Sinai, "Azazel", *Eretz-Israel* 1 (1951), 77.

²¹ *Babil Talmudu*, Yoma, 67b.

bile, kar gibi beyaz olacaklar' (Yeşaya 1:18). Ondan sonra ise bazen beyaza dönerdi, bazen dönmezdi.²²

Yine çeşitli yorumlarda Tevrat'ta belirtilen "Bugün sizin için kefarete sağlanacak"²³ vaadinin yerine geldiğini gösteren işaretin bu şerit olduğu belirtilmiştir. *Azazel'e* gönderilen keçinin başına bağlanan kırmızı şerit, "Eğer günahlarınız kıpkırmızıysa, kar gibi beyaz olacaktır."²⁴ *pasukuy*yla ilişkilendirilmiş ve Tanrı'nın İsrailoğullarını bağışladığının bir işareti olarak kabul edilmiştir.²⁵ Deri hastalığından arınma sırasında kuşlardan birinin kesilip diğerinin kırıya salındığı ritüelde de kırmızı bir ipliğin kullanılmasının emredilmiş olması bu bağlamda dikkat çekicidir.²⁶

Azazel'in ne olduğu ile ilgili Tevrat ve Talmud'daki belirsizlik Yahudi din adamları ve araştırmacıların dikkatini çekmiş ve onların birçoğu buna yönelik açıklamalar yapmışlardır. Bunlardan birisi de Saadia Gaon (ö. 942) olmuştur. Saadia Gaon, Tevrat tefsirinde "Yahve için" ifadesini "Tanrı'nın mabedi için", "*Azazel* için" ifadesini ise "Azâz Dağı için" şeklinde belirtmiştir.²⁷ Yine bir başka eserinde "Dokuzuncu mesele, *Yom Kipur'da Azazel* için sunulan kurbandır. İnsanlar, *Azazel'in* bir cinin adı olduğunu düşünebilirler. Ancak ben şöyle derim: '*Azazel*, bir dağın adıdır'. Nitekim başka bir yerde (2. Krallar 14:7) şöyle denir: 'O, Edom'u Tuz Vadisi'nde on bin kişiyle yendi ve savaşı kazanarak Sela'yı ele geçirdi; ona *Yokteel* adını verdi ve bu isim hâlâ kullanılmaktadır.' Aynı şekilde *Yavneel* ve *Yirpael* gibi isimler de tamamen yer adlarıdır."²⁸ ifadelerini kullanmış ve *Azazel'in* sarp ve kayalık, ıssız bir dağı nitelendirdiğini belirtmiştir. Rabbi Şlomo Yisthaki (Raşi, ö. 1105) ise *Azazel* (עזאזל) kelimesinin "güçlü olmak" anlamına gelen *Azaz* (עזז) ve yüce, kudretli manasındaki *El* (אל) köklerinden türeyen bir ifade olduğunu, Levililer, 16:22 ve Yoma 67b'de yer alan *Eretz Gezira* (ארץ גזירה) ifadesi doğrultusunda sarp ve kayalık ıssız ve yüksek bir zirve olduğunu belirtmiştir.²⁹

Azazel kelimesiyle ilgili bir diğer yorum Avraham ibn Ezra (ö. 1167) tarafından yapılmıştır. İbn Ezra kendinden önceki bazı din adamlarının görüşlerinden bahsettikten sonra biraz da kapalı bir ifadeyle kendi tercihini açıklamıştır. Ona göre "çöle doğru" anlamına gelen *ha-Midbara* (המדברה) kelimesi, *Azazel'in* ne olduğunu anlayabilmek için en önemli kelimedir.

²² *Babil Talmudu*, Yoma, 39a.

²³ Levililer, 16:30.

²⁴ Yeşaya 1:18.

²⁵ Moşe ben Yosef di Trani, *Bet Elohim*, Şa'ar ha-Yesodot, 29:28.

²⁶ Bk. Levililer, 14:1-7.

²⁷ Sa'adya Gaon, *Tefsiru't-Tevrat bil-'Arabiyye*, çev. Nuh Arslantaş, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018), 2/1163.

²⁸ Sa'adya Gaon, *Sefer ha-Emunot ve-ha-Deot*, 3:10.

²⁹ Raşi *al-Vayikra*, 16:8.

Saadia Gaon, *Azazel*'in bir dağ adı olduğunu ve bu ismin dağın güçlü oluşundan dolayı verildiğini söylemiştir. İsmi anlamı, *harere el*³⁰ (הַרְרֵי־עַל) ve *yakti'el*³¹ (יַקְתִּי־עַל) ifadelerinde olduğu gibidir. Ancak Levi Gaon (Gaon Mevasser Ha-Levi?), *Azazel* kelimesindeki *alef* (א) harfinin iki *zayin* (ז-ז) harfi arasında yer aldığını söyleyerek ona karşı çıkmıştır. Bazıları, *Azazel*'in Sina Dağı'na yakın bir dağın adı olduğunu belirtmiştir. Tanrı, keçinin oraya götürülmesini ve tepeye çıkarılmasını emretmiştir. Keçi de burada ayağı kayarak aşağı düşerdi. Daha sonra Mabet döneminde, keçi farklı bir dağa götürülmeye başlanmıştır. Bunun kanıtı, "Harun bunu yaptı"³² ifadesidir... Bazıları, II. Mabet dönemindeki uygulamaların birincisinden farklı olduğunu, çünkü kohenin kıyafetlerinin eksik olduğunu ve kefarete sunusunun yapılamadığını iddia etmektedir. Bu yorumu yapan kişi, keçinin çöle gönderildiğini, çünkü kutsal metinlerde "ve keçiyi çöle gönderecek" ifadesinin yer aldığını söylemektedir. Bunun anlamı, cüzamdan arınma ritüelindeki kuşun ıssız bir alana, yani kimsenin yaşamadığı bir bölgeye salınmasıyla benzerdir. Bunun kanıtı, "ıssız bir araziye" ifadesidir. Ancak biz, keçinin Tevrat'ta belirtildiği gibi çöle gönderildiğini ve keçinin bir kaya üzerine çıkana kadar kovalandığını belirttik. Bu nedenle din adamları, "ve onu iter"³³ demiştir. Rabbi Şmuel ben Hofni Ha-Gaon (ö. 1034), çöle gönderilen keçinin de günah sunusu olan keçi gibi Tanrı'ya sunulduğunu söylemiştir. Ancak bu yoruma gerek yoktur. Çünkü çöle gönderilen keçi, kurban edilmediği için bir sunu işlevi görmemektedir. Eğer *Azazel* kelimesinin ardındaki sırrı anlayabilirsenez hem onun sırrını hem de isminin sırrını bileceksiniz; çünkü bu kavramın Tevrat'ta başka bağlantıları vardır. Size bu sırdan bir ipucu vereyim: Otuz üç yaşınıza geldiğinizde bunu anlayacaksınız.³⁴

İbn Ezra'nın muğlak ifadeleri iki temel yorumunu ima etmektedir. Bunlardan ilki *Azazel*, "çöle doğru" ifadesiyle nitelendirilen bir cindir. Günah keçisi ise *Azazel* adlı bir cin için bir kurban olarak kabul edilmez; aksine o, halkın tüm günahlarını taşıyarak çöle serbest bırakılmak üzere gönderilir.³⁵ İbn Ezra'nın açıklamalarının sonunda yer alan "Otuz üç yaşınıza geldiğinizde bunu anlayacaksınız." ifadesi de oldukça dikkat çekicidir. *Azazel*'in ne olduğu ile ilgili benzer görüşlere sahip olan Moşe ben Nahman (ö. 1270), İbn Ezra'nın bu sözlerini açıklamıştır.³⁶

Rabbi Avraham ibn Ezra için, 'sır saklayan güvenilir bir ruh' denebilir ve ben onun sırrını açığa çıkaran bir dedikoducuyum. Zaten kutsal hatıralarla anılan büyük din adamlarımız bu sırrı birçok yerde açıklamışlardır... Bu konu, Rabbi Eliezer (ö. 120?) tarafından daha açık bir şekilde izah edilmiştir: '*Yom Kipur*'da *Samael*'e (Şeytan) uzlaştırmacı bir hediye verilmesinin nedeni, sundukları kurbanların etkisini geçersiz kılmaması içindir. Çünkü 'Bir kura Tanrı için, bir

³⁰ Ulu dağ anlamına gelir. Bk. Mezmurlar, 36:6.

³¹ Yokteel. Bk. II. Krallar 14:7.

³² Bk. Levililer, 16:34.

³³ Bk. *Babil Talmudu*, Yoma, 67a.

³⁴ *İbn Ezra al-Vayikra*, 16:8.

³⁵ Tawil, "Azazel the Prince of the Steep: A Comparative Study", 46.

³⁶ Tur-Sinai, "Azazel", 78.

kura *Azazel* için.' yazılıdır. Tanrı'ya düşen kura yakmalık sunu içindi; *Azazel'e* düşen kura ise günah keçisiydi ve üzerinde İsrailoğullarının bütün günahlarını taşıyordu. Nitekim 'Ve keçi onların tüm günahlarını taşıyacak.' denilmiştir. *Samael*, *Yom Kipur'da* onların (İsrailoğullarının) arasında hiçbir günah bulamayınca Tanrı'ya şöyle dedi: 'Tüm dünyanın Rabbi! Yeryüzünde, gökteki sana hizmet eden meleklerine benzer bir halkın var... Nasıl ki meleklerin günahsızsa, İsrailoğulları da *Yom Kipur'da* günahsızdır.'... İnsanlar eskiden "başka ilahlara" — yani meleklerle — tapar, onlara hoş koku sunuları getirirlerdi.³⁷...Tevrat, onları tanrı olarak kabul etmeyi ya da herhangi bir biçimde onlara tapınmayı mutlak surette yasaklamıştır. Ancak kutsal olan Tanrı, *Yom Kipur'da*, ıssız topraklarda hüküm süren o "prense" bir keçiye cölde serbest bırakmamızı emretmiştir. Bu keçi, o güce uygun düşer; çünkü ıssızlığın efendisi odur. Yıkım ve bozulma ondan çıkar ve bu güç, kılıç kıvılcımlarının, savaşların, kavgaların, yaraların, salgınların, bölünmenin ve yıkımın sebebidir. Uluslar arasındaki payı ise Esav'a aittir; kılıç ve savaşları miras alan o millettir. Hayvanlar arasındaki payı *Se'irim* (cinler, *satirler*) ve keçilerdir... Bizim bu keçiye çöle göndermekteki amacımız, ona bir sunu takdim etmek değildir. Asıl niyetimiz, bunu emreden Tanrı'mızın isteğini yerine getirmektir... Kuralar çekildikten sonra bile kohen iki keçiye Tanrı'nın huzurunda bırakır, böylece her ikisinin de O'na ait olduğunu ilan eder. *Azazel* için ayrılan keçiye göndermemizin amacı yalnızca Tanrı'nın emrini yerine getirmektir. Nitekim, 'Ve kuranın *Azazel* için düştüğü keçi, Tanrı'nın huzurunda canlı olarak bırakılacak, onun üzerine kefarete sağlanacak ve çöle gönderilecektir' ifadesinde bu belirtilmiştir. Bu nedenle, o keçiye biz kesmiyoruz. Çünkü kesim, bir kurban anlamına gelir ve o keçi bir kurban değildir... Rabbi Avraham ibn Ezra, *Azazel'e* gönderilen keçinin sırrını, 'Ve artık kurbanlarını *satirlere* (cinlere) sunmayacaklar.' ifadesine ulaştığınızda anlayacağınızı belirtmiştir.³⁸

Moşe ben Nahman, İbn Ezra'nın "Otuz üç yaşınıza geldiğinizde bunu anlayacaksınız." ifadesinin, Tevrat'ta *Azazel* kelimesinin ilk geçtiği yer olan Levililer, 16:8'den sonraki 33. pasuka işaret ettiğini belirtmiştir. Burada ise "İsrail halkı taptığı teke ilahlara (*Se'irim*) artık kurban kesmeyecek. Bu yasa kuşaklar boyunca geçerli olacak."³⁹ ifadeleri yer almaktadır.⁴⁰

Azazel'in ne olduğu ile ilgili farklı bir yorum *Pirkey de-Rabbi Eliezer* adlı metinde yer almaktadır. Burada *Azazel*, doğrudan *Samael* ile ilişkilendirilmiştir.

Samael, Kutsal Olan Tanrı'nın huzurunda şöyle dedi: 'Ey evrenin hükümdarı! Bana dünyanın tüm ulusları üzerinde güç verdin, ama İsrailoğulları üzerinde hiçbir güç vermedin.' Tanrı ise şöyle cevap verdi: 'Bak, eğer İsrailoğullarının *Yom Kipur'da* bir günahı varsa onlara karşı senin gücün olacaktır. Fakat eğer herhangi bir günahları bulunmazsa onlara karşı senin herhangi bir gücün

³⁷ Bk. Hezekiel, 16:18-19.

³⁸ *Ramban al-Vayikra*, 16:8.

³⁹ Levililer, 17:7.

⁴⁰ Bernard Jacob Bamberger, *Fallen Angels: Soldiers of Satan's Realm*, (Philadelphia: Jewish Publication Society, 2006), 155.

olmayacak! Bu nedenle, İsrailoğulları, *Yom Kipur*'da *Samael*'e sunularını boşa çıkarmaması için bir armağan sundular. Nitekim şöyle denir: 'Bir kura Rab için, diğeri *Azazel* için.'⁴¹

Musa bin Meymun (ö. 1204), karıştırılmış kumaş giymemek, eti süt içinde kaynatmamak ve keçiyi çöle salıp *Azazel*'e göndermek gibi emirlerin *hukkim*⁴² statüsünde olduğunu belirtmiştir. Ayrıca bu konular üzerinde düşünülmesine müsaade edilmediğinin ve bunların illetlerinin ya aklın kusurlu olması ya da ilmin sınırlı olması nedeniyle kapalı olduğunu da söylemiştir.⁴³ Bununla birlikte bazı putperest grupların, cinlere ibadet ettiklerini, cinlerin teke suretine girdiklerini ve onları teke olarak isimlendirdiklerini belirtmiştir. Musa Peygamber döneminde de oldukça yaygın olan bu inanç nedeniyle Tevrat'ta İsrail halkına, tekeler (*Se'irim*) için artık kurban kesmelerinin yasaklandığını söylemiştir.⁴⁴ İbn Meymun, kurban sunularının, İsrailoğullarının Tanrı'ya karşı işlemiş oldukları büyük günahlar ve isyanlardan kaynaklandığını belirtmiştir. *Yom Kipur*'da boğa kurbanının "altın buzağı" hadisesiyle ilişkili olduğunu, keçi kurbanının ise kendisine göre İsrailoğullarının cinlere yakınlaşmak suretiyle Tanrı'ya karşı büyük bir isyanda bulunmuş olmalarına dayandığını belirtmiştir. Yine bu kurbanın arka planında kardeşleri tarafından bir keçinin kesilerek Yusuf'un elbisesine kanının sürülmesi⁴⁵ hadisesinin olduğunu belirten din adamlarının görüşünü de ayrıca belirtmiştir.⁴⁶ Musa bin Meymun, kurbanlarla alakalı bu bilgileri açıkladıktan sonra *Yom Kipur*'da keçinin çöle gönderilmesini sembolik bir eylem olarak yorumlar. O, işlenen günahların bir kişinin sırtından diğerine ya da farklı bir nesneye aktarılabilir fiziksel bir unsur olmadığının herkesçe bilindiğini, bu uygulamayla günahların terk edilip hataların geride bırakılmasına yönelik bir anlayışın kazandırıldığını belirtmiştir. Böylece uzağa gönderilen keçi ile yeni bir başlangıç yapılmış ve artık eski hatalara düşmemek adına kararlı bir adım atılmış olacaktır. Dolayısıyla bu tören, insanların belirli fikirleri anlamasına yönelik tasarlanmış uygulamalardır.⁴⁷

Azazel ifadesine yüklenen farklı bir anlam, temel olarak "Yetmişler Tercümesi" (LXX)'ne dayanan ayrı tercümelerde karşımıza çıkmaktadır. Bu metinlerde *Azazel*, keçinin kendisini nitelendirecek şekilde kullanılmıştır. LXX'de *Azazel*'in (Levililer, 16:8, 10) tercümesi için "götüren, uzaklaştıran" anlamında ἀποπομπαίω (*apopompaio*) kelimesi yer almıştır. Tevrat'taki son kullanımda ise (Levililer, 16:26) "Tekeyi *Azazel*'e

⁴¹ Pirkey de-Rabbi Eliezer, 46:8.

⁴² İleti akıl tarafından kavranılamayan hükümler.

⁴³ Musa bin Meymun, *Delâletu'l-Hâirin*, çev. Osman Bayder, Özcan Akdağ, (Kayseri: Kimlik Yayınevi, 2019), 504.

⁴⁴ Musa bin Meymun, *Delâletu'l-Hâirin*, 578; Meral, *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*, 278.

⁴⁵ Tekvin, 37:31.

⁴⁶ Musa bin Meymun, *Delâletu'l-Hâirin*, 586.

⁴⁷ Musa bin Meymun, *Delâletu'l-Hâirin*, 589.

gönderen adam" ifadesi "Ayrılmış keçiği gönderen adam" anlamında ó ἐξαποστέλλων τὸν χίμαρον τὸν διεσταλμένον (*ho eksapostellon ton himaron ton diestaltenon*) tercüme edilmiştir. Benzer şekilde Tevrat'ın Latince tercümesi olan Vulgate'de ise bu ifade "günah keçisi" anlamına gelecek şekilde *caper emissarius* şeklinde çevrilmiştir.⁴⁸ Dolayısıyla hem LXX hem de Vulgate'de *Azazel* ifadesinin bileşik bir kelime olarak değerlendirildiği, "keçi" manasındaki *ez* (עֵז) ve "uzaklaşmak, gitmek" anlamındaki *azal* (אָזַל)'dan türediğinin düşünüldüğü anlaşılmaktadır.⁴⁹

Yom Kipur'daki bu ritüel hakkında Flavius Josephus'un (ö. 100) da bilgi verdiği görülmektedir. Bununla birlikte rabbani kaynaklar Levililer 16'daki mabet ritüelini ayrıntılı bir şekilde tasvir ederken, Josephus'un *Azazel*'e gönderilen keçi hakkındaki betimlemesi oldukça sadedir. Josephus, Tevrat metnine sıkı bir şekilde bağlı kalır ve başkohenin çeşitli ritüelleri gerçekleştirdiğine dair birinci elden bir anlatım sunmaz. Bu, muhtemelen Josephus'un paganizmi çağrıştıran bir ritüele daha fazla dikkat çekmek istememesinden kaynaklanmıştır.⁵⁰ Josephus, bugün akşama kadar oruç tutulduğunu; bir boğa, iki koç, yedi kuzu ve bir keçi yavrusunun işlenen günahlar için kurban edildiğini belirtmiştir. Ayrıca bunların yanı sıra, iki keçi yavrusu daha getirildiğini, bunlardan birinin günah keçisi olarak yerleşim yerinin sınırları dışına, çöle canlı olarak gönderildiğini ve tüm topluluğun günahlarının kefareti için kullanıldığını anlatmıştır.⁵¹ Araştırmacılar Josephus'un *Azazel*'e referansta bulunarak kefareti için kullandığı ἀποτροπιασμός⁵² (*apotropiazmos*) ile LXX'de yer alan ἀποπομπάω (*apopompaio*) kelimeleri arasında benzerlik ve yakın bir ilişki olduğunu düşünmüşlerdir.⁵³

Azazel ifadesinin karşılığı olarak *apopompaio* kelimesini kullanan bir diğer erken dönem kaynağı Philo'dur (ö. 45-50).

⁴⁸ John F. A. Sawyer, *Sacred Languages and Sacred Texts*, (London, New York: Routledge, 2002), 94; C. T. R. Hayward, *The Jewish Temple: A Non-Biblical Sourcebook*, (London, New York: Routledge, 2002), 138. Tevrat'ın özellikle Avrupa dillerine çevrilmesinde *masoretik* nüsha yerine LXX ve Vulgate'nin dikkate alındığı bilinmektedir. Bu bağlamda *Azazel* ifadesi "günah keçisi" anlamında İngilizceye (*es*)scapegoat, Fransızcaya ise *bouc émissaire* şeklinde çevrilmiştir. Bk. B. Janowski, "Azazel", *Dictionary of Deities and Demons in the Bible (DDD)*, ed. Karel van der Toorn, Bob Becking, Pieter W. van der Horst, (Leiden, Boston, Köln: Brill, 1999), 128.

⁴⁹ Calum Carmichael, *Illuminating Leviticus: A Study of its Laws and Institutions in the Light of Biblical Narratives*, (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2006), 49; Hayward, *The Jewish Temple*, 181.

⁵⁰ Marcus, "The Scapegoat Ritual: Between Biblical and Tannaitic Law", 199; Michael Avioz, "The Book of Leviticus in Josephus' Writings", *The Text of Leviticus: Proceedings of the Third International Colloquium of the Dominique Barthélemy Institute, held in Fribourg (October 2015)*, ed. Innocent Himbaza, (Leuven, Paris, Bristol, CT: Peeters, 2020), 235; Tur-Sinai, "Azazel", 77.

⁵¹ Flavius Josephus, "Antiquities of the Jews", Josephus: The Complete Works, çev. William Whiston, (Nashville: Thomas Nelson Incorporated, 2003), 3.10.3.

⁵² Josephus tarafından kullanılan bu kelimenin kötü ruhların ve zararlı etkilerin önlenmesini ve uzaklaştırılmasını ifade ettiği belirtilmektedir. Bk. Tur-Sinai, "Azazel", 77-78.

⁵³ Marcus, "The Scapegoat Ritual: Between Biblical and Tannaitic Law", 199; Avioz, "The Book of Leviticus in Josephus' Writings", 235.

Beni derinden etkileyen, kefarete için getirilen iki keçinin seçimi ve ayrımıdır. Bu keçiler, belirsiz bir ilke olan kura (*kleero*/κλήρω) ile ayrılır. İki unsur vardır: Biri ilahi erdemle ilgili olanıdır. Tanrı'ya adanmış ve kutsanmıştır. Diğeri ise insanın talihsizliğine adanmış olup, sürgünle ilişkilidir. Çünkü bu ilkenin payına düşen, günah keçisi/kötülüğü uzaklaştıran (*apopompaion*/ἀποπομπαῖον) olarak adlandırılır, zira yerinden çıkarılır, uzağa sürülür ve bilgeliğin (*sofias*/σοφίας) çok uzağına gönderilir.⁵⁴

Bir başka eserinde ise aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

Ritüelin bir kısmı, oruç ve kutsal sunularla ilgili emirleri içerir; geri kalan kısmında ise keçilerin birinin kurbanı, diğersinin ise çöle gönderilmesiyle ilgili emirler bulunmaktadır. Bu iki keçiden biri kurban sunusu olarak tamamen yakılırken diğeri, üzerine halkın günahlarının lanetlerini yüklenerek, ıssız ve geçilmez bir çöle gönderilir. Bu keçi, geçmişte yasaya aykırı davranışlarından kurtularak, iyiliğe yönelip arınmış olanların yükünü taşır. Böylece geçmişteki yasadışı davranışlar ortadan kaldırılmış ve günahlar tamamen arındırılmış olur.⁵⁵

İfadelerden anlaşıldığı kadarıyla Philo da günah keçisine odaklanmış, hayvanın ıssız bir çöle gönderilmesini ve bu sayede kefarete elde edilmesini vurgulamıştır. Böylece Philo kefareti, keçinin gönderilmesiyle elde edilen günahlardan kurtuluş olarak özellikle belirtmiştir.⁵⁶ Burada dikkat çeken noktalardan biri ne Josephus ne de Philo, çöle gönderilen keçinin öldürülmesine yönelik herhangi bir ifadede bulunmamıştır. Ayrıca Philo'nun kullanmış olduğu "ıssız ve geçilmez bir çöle" ifadesi ile LXX'nin Levililer, 16:22 çevirisinde yer alan "ayak basılmamış bir yere" (εἰς γῆν ἄβατον) ifadesi arasındaki yakınlık dikkat çekicidir.⁵⁷

Azazel'le ilgili konunun net bir şekilde anlaşılabilmesi, Yahudi tarihinde erken dönem metinlerinden itibaren farklı görüşlerin ortaya konulmuş olmasından kaynaklanmaktadır. Örneklerini verdiğimiz bu farklı yorumlar genel olarak *Azazel*'i, bir yerin ya da coğrafi bir alanın adı veya tanımı, gönderilen keçinin bir tanımı, soyut bir kavram ya da doğüstü veya cin/şeytan türü bir varlığın tanımı olarak tasvir etmiştir.⁵⁸

⁵⁴ Philo von Alexandria, "Quis Rerum Divinarum Heres Sit", *Philonis Alexandrini Opera Quae Supersunt*, III, ed. Paul Wendland, (Berlin, Boston: De Gruyter, 1963), 41.

⁵⁵ Philo von Alexandria, "De Specialibus Legibus I", *Philonis Alexandrini Opera Quae Supersunt*, V, ed. Leopold Cohn, (Berlin, Boston: De Gruyter, 1963), 45.

⁵⁶ Marcus, "The Scapegoat Ritual: Between Biblical and Tannaitic Law", 199.

⁵⁷ Andrei A. Orlov, *Dark Mirrors: Azazel and Satanael in Early Jewish Demonology*, (New York: State University of New York Press, 2011), 45.

⁵⁸ Pinker, "A Goat to Go to Azazel", 4.

2. Azazel'le İlgili Değerlendirmeler

Modern dönem araştırmacılarının bir kısmı *Azazel'i*, çölde yaşadığı düşünülen ve kökeninin pagan mitlerine dayandığı iddia edilen bir tür tanrı ya da tanrısal varlık olarak betimlemişlerdir.⁵⁹ Bu düşüncenin oluşmasında, Tevrat'ta farklı bağlamlarda yer alan çeşitli ifadelerin kelime kökleri ve bağlamlarındaki benzerlikler, *Azazel* ifadesinin yer aldığı I. Enoh kitabı başta olmak üzere çeşitli metinlerdeki anlatılar, Tevrat'ta yer alan farklı ritüeller ile Mezopotamya, Mısır ve Güney Anadolu-Kuzey Suriye mitlerinde yer alan benzer unsurlar etkili olmuştur.⁶⁰

Tevrat'ta *Azazel* ifadesinin bulunduğu ilk bölüm kuraların çekilmesi ile ilgili emri vermektedir. İbranice metinde “Bir kura Yahve için” anlamına gelen *goral ehad le-Yahve* (גורל אחד ליהוה), “Ve bir kura *Azazel* için” manasında *goral ehad le-Azazel* (גורל אחד לעזאזל) ifadesi yer almaktadır.⁶¹ Bilindiği gibi Yahudi geleneğine göre Yahve, Tanrı'nın en kutsal ve kişisel ismi olarak kabul edilmektedir. Kelimenin başında yer alan *la* (ל) bağlacı ise kuranın kime yönelik olduğunu belirtmektedir. Aynı *pasuk*taki *Azazel'*le ilgili ifadeler, Yahve'ye yönelik kullanım biçimiyle birebir örtüşmektedir. Dolayısıyla *Azazel* ifadesinin başında bulunan *la* (ל) bağlacı da kuranın nereye yönelik olmasından ziyade kime yönelik olduğunu betimlemektedir. Bu bağlamda Yahve'nin Tanrı'nın kişisel ismi olması, *Azazel'in* de kişisel bir ad olarak yorumlanmasına yol açmıştır.⁶² Ayrıca *Azazel* ifadesinin yer aldığı bir sonraki *pasuk*taki⁶³ “çöle, *Azazel'e* gönderilecek.” *Le-Azazel ha-Midbara* (לעזאזל המדברה) ifadesinde çöl ve *Azazel* kelimelerinin sıralı bir şekilde bulunması da oldukça dikkat çekicidir. Buradaki *ha-Midbara* ifadesi, eş anlamlı iki kelimenin yan yana belirtilmiş olmasını değil *Azazel* için olan kecinin nereye gönderilmesi gerektiğini göstermektedir.

Erken dönem Yahudi tarihinde İsrailoğullarının bir kısmının çölde yaşayan cinlere ya da teke görünümlü cinlere taptıklarına dair birçok rivayet, klasik kaynaklarda yer almıştır. Bu rivayetler Tevrat tarafından da doğrulanmaktadır. Nitekim Tevrat'taki farklı bölümlerde İsrailoğullarının bu inanç sapmalarına yönelik çeşitli ifadeler bulunmaktadır. Tevrat'ta kendilerine tapınıldığı belirtilen teke görünümlü cinler için kullanılan kelime ise *Se'irim* (שעירים) olmuştur.⁶⁴ Bu kelimenin yer aldığı ifadelerden biri de İbn Ezra'nın işaret ettiği “İsrail halkı taptığı teke ilahlara artık kurban kesmeyecek. Bu yasa kuşaklar boyunca geçerli olacak.”⁶⁵ şeklindeki

⁵⁹ Howard Schwartz, *Tree of Souls: The Mythology of Judaism*, (New York: Oxford University Press, 2004), 296.

⁶⁰ B. Janowski, “Azazel”, 128-129.

⁶¹ Levililer, 16:8.

⁶² Judit M. Blair, *De-Demonising the Old Testament: An Investigation of Azazel, Lilith, Deber, Qeteb and Reshef in the Hebrew Bible*, (Tübingen: Mohr Siebeck, 2009), 60.

⁶³ Levililer, 16:10.

⁶⁴ Bk. Yeşaya, 13:21, 34:14; II. Tarihler, 11:15, vd.

⁶⁵ Levililer, 17:7.

pasuktur. Dikkat çekici olan husus ise *Yom Kipur*'daki ritüellerde yer alan keçilerin *Se'irim* ya da tekil formla *sa'ir* (שָׂעִיר) kelimesiyle belirtilmiş olmasıdır. Dolayısıyla İsrailoğullarının geçmişte *Se'irim* adını verdikleri bu cinlere yönelik kurban sunularında bulunmuş olmaları, kurada *Azazel* için gönderilmek üzere ayrılan keçinin kurban edilmemesinin sebebini de göstermektedir. Nitekim Tevrat'ta bu keçinin Tanrı'nın huzurunda canlı olarak bulunması gerektiği, *Ya'amad hay lifney Yahve* (יָעָמַד חַי לִפְנֵי יְהוָה) ifadesiyle belirtilmiştir.⁶⁶ Rabbani kaynaklarda yer alan keçinin uçurumdan itilerek öldürüldüğü/parçalandığı ile ilgili rivayetleri ise ritüele sonraki süreçte eklenen uygulamalar olarak görmek daha doğru olacaktır. Birçok araştırmacı kefareti için gönderilen keçinin öldürülmesine yönelik bir talimatın Tevrat'ta bulunmuyor olması sebebiyle bu uygulamanın II. Mabnet dönemi içerisinde gerçekleştirilmeye başlandığını düşünmüştür. Tevrat'ta bu keçinin öldürülmesi veya kurban edilmesine yönelik bir emrin bulunmaması, muhtemelen bunun, *Azazel* için ayrı bir kurban sunusu olarak düşünüleceğinin ve bu durumun da Yahudilikteki Tanrı anlayışının düalist bir bakış açısıyla değerlendirileceğinin fark edilmiş olmasından kaynaklanmıştır. Birçok rabbani din adamının, *Azazel'e* gönderilen keçiyi bir kurban sunusu olarak görmemeleri ve bu keçinin gönderilme emrinin Tanrı tarafından verilmesi sebebiyle *Azazel'in* ayrı bir Tanrı olarak görülemeyeceğini belirtmiş olması da konu açısından önem arz etmektedir.

Calum Carmichael, *Yom Kipur*'da iki keçinin yer aldığı ritüellerin Yusuf'un kardeşleri tarafından işlenen suçla dayandığını ileri sürmüştür. Ona göre kardeşlerin bir keçiyi kurban edip Yusuf'un elbisesine bu kanı sürmeleriyle, kohenlerin kurban sunusunda keçiyi kullanmaları ve kanını serpmeleri benzerlik taşımaktadır. Dolayısıyla oluşturulan arındırma ve kefareti sunularının amacı suçun gerçekleştirildiği unsurlarla yakından ilişkilidir. Suç kirlilik oluşturur ve sunu bu kirliliği ortadan kaldırır. Kardeşlerin suçlarının diğer boyutu ise oluşturmuş oldukları kurgudur. Onların zihninde keçi, Yusuf'a saldıran vahşi bir yaratığa dönüşmüştür. Dolayısıyla sonraki ritüelde bu kurguya yönelik bir cevap sunulmaktadır. Vahşi doğadaki yani çöldeki şeytani varlık *Azazel'e* gönderilen ve kötü bir fiili gerçekleştirebilecek potansiyele sahip bir yaratık haline gelen ikinci keçi üzerinden bir anlatı sunulmuştur.⁶⁷ Suç ve kurban ritüelleri arasındaki ilişki konusunda Musa bin Meymun da benzer açıklamalarda bulunmuştur. Boğa kurbanının altın buzağı hadisesine dayandığını, birçok rabbani din adamının keçi kurbanını Yusuf'un kardeşlerinin yapmış oldukları suçla ilişkilendirdiğini belirtmiştir. Carmichael'in kurban olarak sunulan keçi ile ilgili görüşü İbn Meymun'un yaklaşımı ile uyum göstermekle birlikte çöle gönderilen keçinin Yusuf anlatısıyla bağlarını kurmak, ayrı yapısal özelliklere sahip olmaları nedeniyle güç olacaktır. Genel olarak baktığımızda Yahudi geleneğindeki kurban ritüellerinin kökeni,

⁶⁶ Levililer, 16:10.

⁶⁷ Calum Carmichael, "The Origin of the Scapegoat Ritual", *Vetus Testamentum* 50/2 (2000), 172-173.

ortaya çıkışındaki temel nedene yönelik tepkiyle şekillenmiştir. Buna göre altın buzağının yapımının boğa kurbanını biçimlendirdiği, *Se'irim*'e tapınmanın ise keçi kurbanının oluşmasını sağladığı düşünülebilir. Bu bağlamda *Yom Kipur*'da *Azazel*'e canlı bir keçinin gönderilmesinin nedeni ise muhtemelen Levililer, 17:7'de yasaklanan *Se'irim*'e yönelik kurban sunularının yapılmış olmasıdır. Ritüelin kökenindeki ana unsur “keçinin gönderilmesi” değil “canlı bir keçinin gönderilmesi” olmuştur.

Masoretik nüshada *Azazel* ismi (עזאזל), içerisinde Tanrı'nın adını barındıran *teoforik* bir özellik göstermez. Bundan dolayı kelimenin *Azaz* ve *El* köklerinin birleşiminden oluştuğu ve “güçlü Tanrı” anlamında kullanıldığı görüşü farklı kaynaklarda eleştirilmiştir. Bununla birlikte *Azazel*'in farklı biçimde (עזאזל) yazıldığı ve içerisinde *teoforik* unsurun bulunduğu varyasyonlar da bulunmaktadır. Bunlar arasında öne çıkanlar, Ölü Deniz Parşömenlerine ait iki ayrı fragman ve Samiri Pentatöku'dür.⁶⁸ Kumran mağralarında bulunan iki ayrı parşömeinde ifadenin עזאזל biçiminde yer almış olması yazıcı hatası ihtimalini oldukça zayıf hale getirmektedir. Yazım biçimlerindeki farklılıkla ilgili olarak ortaya konulan görüşlerden biri, Ölü Deniz Parşömenleri ve Samiri Pentatöku'nün yazarlarının, *Azazel* kelimesinin anlamını daha açık ve anlaşılır hale getirmek adına bilinçli bir şekilde bu ifadeyi farklı bir şekilde yazdıkları şeklindedir. Ancak bir başka olasılık da Levililer 16'da yer alan kelime formunun orjinalinin עזאזל şeklinde olduğu fakat Tevrat'ın yazıya aktarımı sırasında erken bir dönemde kelimenin metateze⁶⁹ uğrayarak עזאזל formuna dönüştüğü yönündedir.⁷⁰ İfadenin *teoforik* özelliğe sahip olduğunun anlaşılması, *Azazel*'in coğrafi bir alana (*Yavneel* veya *Yirpael* gibi) işaret edemeyeceği anlamına gelmez fakat erken dönem kaynaklarında farklı kelime varyasyonlarının kullanımı ifadenin cin, *satir* ya da melek gibi tanrısal bir varlığa (*Uriel*, *Rafael* veya *Samael* gibi) işaret ettiğine dair görüşü güçlendirir. Farklı kelime varyasyonları, ifade üzerindeki yanlış anlama, kavrayamama veya yanlış yorumlama gibi kaygıları ya da başka nedenlere bağlı endişeleri yansıtmaktadır. Bununla birlikte bir alana işaret eden isimlerde -kutsalla ilişkilendirilmediği takdirde- böyle bir varyasyon çeşitliliği söz konusu değildir.

Azazel'i tanrısal bir varlık olarak, yeryüzüne düşmüş melekler olarak betimleyen iki önemli kaynak bulunmaktadır. Bunlardan ilki I. Enoh, diğeri ise İbrahim'in Apokalipsesi'dir. I. Enoh kitabında Tufan hadisesinin arka planına işaret eden bir olay anlatılmaktadır. Buna göre kitapta, insanoğlu çoğaldıkça, güzel ve alımlı kızlarının olduğu, “göklerin çocukları” olarak kabul edilen meleklerin (*Bney Elohim*) onları

⁶⁸ The Dead Sea Scrolls, “The Temple Scroll”, (11Q19, 26:13); “The Ages of the Creation”, (4Q180, 1:7-8); *The Israelite Samaritan Version of the Torah*, çev. Benyamim Tsedaka, (Michigan, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2013), 267; *The Samaritan Pentateuch: A Critical Editio Maior*, III, ed. Stefan Schorch, (Berlin, Boston: Walter de Gruyter, 2018), 137, 142.

⁶⁹ Kelime içerisindeki iki sesin yer değiştirmesi ya da seslerin sıralanışının değişmesi.

⁷⁰ Jacqueline C.R. de Roo, “Was the Goat for Azazel Destined for the Wrath of God?”, *Biblica* 81/2 (2000), 235.

görmeleriyle bir arzu hissettikleri ve insanlar arasındaki bu kızlardan eşler seçip, çocuk sahibi olmak istedikleri, liderleri olan Semyaza'nın öncülüğünde toplam iki yüz meleğin bu planı terk etmemek üzere yemin edip karşılıklı lanetlerle kendilerini almış oldukları karara bağlamaları ve Hermon dağının zirvesine inmeleri anlatılmaktadır.⁷¹ Devamında ise her meleğin kendisine bir eş aldığı, onlara çeşitli kötülükler öğrettikleri, onlarla olan birlikteliklerinden devlerin (*nefilim*) doğduğu, devlerin ise beslenmek için insanoglunun tüm kazançlarını tüketip en sonunda diğer insanları yemeye başladıkları ve dünyanın bundan şikayet ettiği yer almıştır.⁷² Sonrasında ise *Mihael, Uriel, Rafael* ve *Gabriel* yaşananları Tanrı'ya anlatmış⁷³ ve Tanrı da yeryüzüne inen melekleri sonsuza kadar cezalandıracağını ve yeryüzündeki bir tufanla devleri yok edeceğini söylemiştir.⁷⁴ Buradaki ifadeler Tevrat'ta yer alan Tufan anlatısıyla benzerlik göstermektedir. Nitekim Tekvin kitabında meleklerin yeryüzüne inişi, insan kızlarıyla birliktelikleri ve devlerin doğuşu Tufan bağlamında anlatılmıştır.⁷⁵ *Azazel*, I. Enoh kitabında yeryüzüne inen meleklerin liderlerinden birisi olarak belirtilmiştir.⁷⁶ İnsanlara kılıç, bıçak, kalkan ve zırh yapmayı öğrettiği, onlara metal işçiliğini gösterdiği, bilezik ve takıların yapımını, boya kullanımını, kaşların güzelleştirilmesini, en değerli ve seçkin taşların kullanımını ve topraktan çıkan maddelerin ve metallerin boyanmasını öğrettiği, bu bilgiler nedeniyle yeryüzünde tanrısızlığın ortaya çıktığı, insanların kötü yollara yöneldiği ve yeryüzünün bozulduğu anlatılmıştır.⁷⁷ Bunun üzerine Tanrı *Rafael'e*, "*Azazel'i* ellerinden ve ayaklarından bağla ve onu karanlığa at. Dudael'de, çölde bir yarık aç ve onu oraya fırlat. Üzerine sert ve keskin kayalar yerleştir, onu karanlıkla ört ve orada sonsuza kadar kalsın; yüzünü ört ki ışığı görmesin. Ve büyük yargı gününde o ateşe atılacaktır... Tüm yeryüzü, *Azazel'in* öğrettiği işler nedeniyle kirlendi. Tüm günahları ona yükleyin."⁷⁸ şeklinde bir emir vermiştir.

I. Enoh kitabında yer alan *Azazel* karakterinin, Levililer 16'da bahsi geçen ifadeyle yakın ilişkisi dikkat çekicidir. Öncelikli olarak *Azazel*, Tanrı'nın katından yeryüzüne düşmüş ve lanetlenmiş bir melek olarak tasvir edilmiştir. Ayrıca *Azazel*, insanlara

⁷¹ *The Book of Enoch*, çev. R. H. Charles, (London: SPCK Classics, 2013), 6:1-6.

⁷² *The Book of Enoch*, 7:1-6.

⁷³ *The Book of Enoch*, 9:1-11.

⁷⁴ *The Book of Enoch*, 10:1-16.

⁷⁵ Bk. Tekvin, 6:1-7.

⁷⁶ I. Enoh kitabının farklı nüshalarında *Azazel* kelimesiyle ilgili אַזַּזֵּל, אַזַּזֵּל, אַזַּזֵּל, אַזַּזֵּל veya אַזַּזֵּל gibi çok sayıda varyasyon bulunmaktadır. Genellikle bu kelime varyasyonlarının tamamının *Azazel'i* nitelendirdiği düşünülmektedir. Bk. Matteo Mariani, "The Enochic *Azazel* in the Background of the Synoptic Tradition", 6. (https://www.academia.edu/125886266/The_Enochic_Azazel_in_the_background_of_the_Synoptic_Tradition)

⁷⁷ *The Book of Enoch*, 8:1-2.

⁷⁸ *The Book of Enoch*, 10:1-8.

öğretmiş olduğu bilgilerle yeryüzündeki kötülüklerin yegâne kaynağı olarak gösterilmiştir. Bununla birlikte I. Enoh'ta *Azazel*'in cezalandırılması ile ilgili olarak "Dudael'de bir çölde..." ifadesi ise Tevrat'ta yer alan "...çöle, *Azazel*'e gönderilecek." cümlesi benzer alana işaret etmektedir. "Sert ve keskin kayalar..." şeklindeki betimleme ile keçinin II. Mabet döneminde sert kayalıklardan aşağıya itilmesi de benzerlik taşımaktadır. Yine "Tüm günahları ona yükleyin." şeklindeki ifade *Yom Kipur*'da İsrailoğullarının günahlarının bir keçiye yüklenmesi ve bunun *Azazel*'e gönderilmesi ile aynı işleve sahiptir.

Azazel'den bahseden bir diğer kaynak İbrahim'in Apokalipsesi'dir. Pek çok araştırmacıya göre İbrahim'in Apokalipsesi, bazı Hristiyan ve Bogomil eklemelere rağmen, köken olarak esasen Yahudilere ait bir eserdir ve muhtemelen birinci yüzyılın sonlarına dayanmaktadır.⁷⁹ Metinde, İbrahim'in yeryüzünde yaratılmış olan unsurlar üzerine düşünüp tefekkür etmesi sonrasında Tanrı'yı bulup kavraması anlatılmıştır. Bunun üzerine İbrahim, Tanrı'nın vahyine ve onunla ahite muhatap olmuştur. İbrahim'e miraç gibi çeşitli tecrübe ve müşahadeler yaşatılmıştır. Bu yolculuk sürecinde İbrahim'e rehberlik eden ise meleklerin başı olan Yahoel olmuştur. Bu süreçte İbrahim'e Horev Dağı'nda kurban kesmesi emredilmiş, *Azazel* ise onu, kurban emrini yerine getirmekten vazgeçirmeye çalışmıştır.⁸⁰

Ve ben, Yahoel'in emrine göre her şeyi yaptım ve bize gelmiş olan meleklerle, parçalanmış hayvanları sundum; ancak melek, kuşları aldı. Akşam sunusunu bekledim. O sırada, leşlerin üzerine kirli bir kuş kondu ve onu kovdum. O kirli kuş bana dedi: 'Ey İbrahim, bu kutsal yüksek yerlerde ne yapıyorsun? Burada ne bir insan yer içer ne de insanlara ait herhangi bir yiyecek bulunur. Ama bunlar (yükseklerdeki varlıklar) her şeyi ateşle tüketir ve seni de yakıp yok edecekler. Yanındaki adamı (Yahoel) bırak ve kaç. Çünkü eğer yükseklerle çıkmaya devam edersen, seni yok edecekler.' Kuşun konuştuğunu görünce, Yahoel'e 'Bu nedir, efendim?' dedim. Yahoel bana 'Bu, kötülüğün ve sapkınlığın temsilcisidir, bu *Azazel*'dir.' dedi. Sonrasında Yahoel, *Azazel*'e dönerek şöyle dedi: '*Azazel*, utanç üzerine olsun! Çünkü İbrahim'in nasibi göklerde, ama seninki yeryüzündedir. Çünkü sen, kirliliğin için burayı mesken olarak seçtin ve sevdin. Bu nedenle, ebedi ve kudretli Tanrı seni yeryüzüne yerleşmiş bir varlık kıldı. Senin aracılığınla yalanın tüm kötü ruhları ortaya çıktı ve yine senin yüzünden sapkın nesiller arasında öfke ve sıkıntılar baş gösterdi. Tanrı, ebedi ve kudretli olan, doğruların bedenlerinin senin elinde olmasına izin vermedi. Böylece doğruların yaşamı ve sapkınların yok oluşu sağlanmış olsun. Utanç içerisinde benden uzaklaş. Sana bütün doğruları ayartma gücü verilmedi. Bu adamdan uzak dur! Onu kandıramazsın. Çünkü o hem sana hem de seni izleyerek senin isteklerini

⁷⁹ Lester L. Grabbe, "The Scapegoat Tradition: A Study in Early Jewish Interpretation", *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period* 18/2 (1987), 156.

⁸⁰ Yasin Meral, *Yahudi Dini Literatüründe Mesih, Deccal ve Gog-Magog*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019) 159-160.

sevenlere düşmandır. Şunu bil ki göklerde eskiden sana ait olan giysi onun için ayrılmıştır ve onun faniliği sana devredilmiştir.⁸¹

Metinde *Azazel*, “kirli bir kuş” şeklinde betimlenmiştir. “Kuş” şeklinde ifade edilmesi kanatlı bir forma sahip olduğunu yani melek şeklinde bir kökeninin bulunduğunu, “kirli” olarak tasvir edilmesi ise Tanrı’nın katından kovulduğunu ve “düşmüş melekler” topluluğu içerisinde yer aldığını belirtmektedir. Düşüşü ve karşılaştığı ceza, kötülüğün kaynağı olmasıyla ilişkilendirilmiştir. *Azazel*’in düşüşü, İbrahim’in yükselişiyle ilişkilendirilmiş ve “eskiden sana ait olan giysi onun için ayrılmıştır ve onun faniliği sana devredilmiştir.” ifadeleri İbrahim’in insan oluşundan kaynaklanan eksikliklerin *Azazel*’e aktarılmasını betimlemiştir. Bu ise Levililer 16:21-22’de yer alan günahların keçiye ve dolayısıyla *Azazel*’e aktarılma ritüeliyle benzerlik göstermektedir. Kitabın ilerleyen bölümlerinde *Azazel*, baş şeytan kavramıyla ilişkilendirilmektedir. *Azazel* artık sadece düşmüş meleklerin bir lideri değil aynı zamanda şeytanların da lideridir. Başlangıçta ayrı olan figürler artık birleşmiş ve çeşitli isimler sadece şeytanın farklı unvanları haline gelmiştir.⁸²

Sonuç

Bu makalede ele alınan veriler, *Azazel*’in kökeni ve anlamı hakkındaki tartışmaların oldukça derin ve çok yönlü olduğunu göstermektedir. Tevrat’taki metinlerden Mişna, Talmud, rabbani yorumlar ve apokrif eserlere uzanan geniş yelpazedeki metinler, *Azazel*’i bazen bir dağ veya ıssız bir bölge, bazen de bağımsız bir göksel varlık ya da cin/*satir* olarak nitelendirmiştir. Modern araştırmacıların bir kısmı, *Azazel*’in çölde yaşadığı düşünülen ve pagan inançlardan kaynaklanan rakip bir Tanrı biçimine evrildiğini öne sürmüştür. Ancak Yahudi geleneği, Tanrı anlayışının baskın bir monoteist yapıya sahip olması sebebiyle, *Azazel*’i bağımsız bir tanrı olarak görmektense bir tür “düşmüş melek” ya da kötülüğün taşınarak aktarıldığı “lanetli bir alan” olarak betimlemede ısrarcı olmuştur. Ölü Deniz Parşömenleri ve Samiri Pentatöku başta olmak üzere erken dönem Yahudi kaynaklarındaki *Azazel* yazımının farklı varyantları ise kelimenin *teoforik* bir öge barındırabileceğine dair tartışmaları canlandırmıştır. Bu farklı varyasyonlar *Azazel*’in, *Uriel*, *Rafael* veya *Samael* gibi tanrısal alemle ilişkili isimlerde rastlanan *-El* formuyla ilişkilendirerek onu göksel bir kökenle irtibatlandırmıştır.

Azazel’in *Se’irim* ile ilişkisinde, özellikle erken Yahudi tarihinde çölde yaşayan teke suretindeki cinlere karşı sunulan kurban uygulamalarının açıklayıcı olduğu görülmektedir. Nitekim Levililer’de “keçinin Tanrı’nın huzurunda canlı kalması” emri, bu keçinin *Se’irim* benzeri varlıklara kurban edilmemesi gerektiğini ima ederken,

⁸¹ *The Apocalypse of Abraham*, çev. George Herbert Box, (London, New York: Society for Promoting Christian Knowledge, Macmillan, 1919), 13.

⁸² Grabbe, “The Scapegoat Tradition: A Study in Early Jewish Interpretation”, 157-158.

İsrailoğullarının *Se'irim*'e yönelik kurban sunularında bulunmuş olduklarını da net bir şekilde vurgulamaktadır. Öte yandan, II. Mabet döneminde ortaya çıkan kefareti için gönderilen keçinin “uçurumdan atılması”, günahların geri dönmesini engelleme ve kötülüğü kesin olarak bertaraf etme isteğinin bir yansıması olarak yorumlanabilir. *Se'irim* ve *Azazel*'e dair yaklaşımlar, aynı zamanda Yahudi tektanrıcılığının sınırlarını ve içsel gerilimlerini de gözler önüne sermektedir. Bir yandan Yahve'den bağımsız bir güç ya da tanrı fikri reddedilirken, öte yandan *Azazel*'e gönderilen keçi ritüeli, ikincil bir Tanrı'ya yönelik sunu olarak da algılanabilmiştir. Bu çelişki, Yahudi literatüründe Tanrı'nın mutlak otoritesine zarar vermeyecek şekilde açıklanmaya çalışılmış, *Azazel*'e gönderilen keçinin kurban sunusu değil sadece taşıyıcı olduğu sıklıkla vurgulanmıştır.

Hem I. Enoh hem de İbrahim'in Apokalipsesi'nde *Azazel*, yeryüzüne düşen meleklerin veya isyankâr göksel varlıkların önde gelen lideri olarak sunulmuştur. Bu iki metin, *Azazel*'i kötülüğün öğretilmesi ve yeryüzündeki düzenin bozularak sapkınlıkların ortaya çıkması konularında doğrudan sorumlu tutmuştur. Onun, insanlara silah yapımı, süs eşyası işçiliği gibi bilgileri vererek yozlaşmayı tetiklediği ifade edilmiştir. Dolayısıyla *Azazel*, yalnızca uzak bir dağ ya da çöl alanıyla değil, doğrudan melekler âleminden yeryüzüne indirilen bir lanetle ilişkilendirilmiştir. Ritüelde günahların keçiye yüklenip çöl veya ıssız mekânlara gönderilmesi, bu “düşmüş varlığın kendi meskeni” bağlamında düşünülen bir konu olmuştur.

Sonuç olarak, düşmüş melekler anlatısıyla örtüşen *Azazel* figürü, aynı zamanda *Se'irim* gibi eski çöl cinlerine yönelen tapınma biçimlerinin dönüştürülmesi bağlamında da ele alınabilir. *Yom Kipur* ritüelindeki “günah keçisi” uygulaması, bir yandan toplumun günahlardan arındırılmasını sembolize ederken, öte yandan *Azazel*'e atfedilen sakıncalı “demonik” ya da “meleki” yönleri karşı da sürekli yeniden yorumlanan bir anlam alanı yaratmıştır. Böylece *Azazel*, Yahudi geleneğinde olumsuz imgelerle betimlenen bir sembol olarak, günümüzde uygulanmayan bu ritüel pratik aracılığıyla, teolojik ve düşünsel alanlardaki etkisini korumaya devam etmiştir.

Kaynakça

- Ahituv, Shmuel. "Azazel". *Encyclopaedia Judaica*. ed. Fred Skolnik. Jerusalem: Keter Publishing House, 2007. 2/763-764.
- Alexandria, Philo von. "De Specialibus Legibus I". *Philonis Alexandrini Opera Quae Supersunt*. V. ed. Leopold Cohn. Berlin, Boston: De Gruyter, 1963. 1-84.
- Alexandria, Philo von. "Quis Rerum Divinarum Heres Sit". *Philonis Alexandrini Opera Quae Supersunt*. III. ed. Paul Wendland. Berlin, Boston: De Gruyter, 1963. 1-71.
- Araz, Ömer Faruk. *Yahudilikte Tefsir Geleneği: Midraşik Literatürün Tarihsel Gelişimi*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2019.
- Avioz, Michael. "The Book of Leviticus in Josephus' Writings". *The Text of Leviticus: Proceedings of the Third International Colloquium of the Dominique Barthélemy Institute, held in Fribourg (October 2015)*. ed. Innocent Himbaza. Leuven, Paris, Bristol, CT: Peeters, 2020. 227-242.
- Ayali-Darshan, Noga. "The Scapegoat Ritual and Its Ancient Near Eastern Parallels". (<https://www.thetorah.com/article/the-scapegoat-ritual-and-its-ancient-near-eastern-parallels>) *Babil Talmudu*. (<https://www.sefaria.org/>).
- Bamberger, Bernard Jacob. *Fallen Angels: Soldiers of Satan's Realm*. Philadelphia: Jewish Publication Society, 2006.
- Blair, Judit M. *De-Demonising the Old Testament: An Investigation of Azazel, Lilith, Deber, Qeteb and Reshef in the Hebrew Bible*. Tübingen: Mohr Siebeck, 2009.
- Carmichael, Calum. *Illuminating Leviticus: A Study of its Laws and Institutions in the Light of Biblical Narratives*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2006.
- Carmichael, Calum. "The Origin of the Scapegoat Ritual". *Vetus Testamentum* 50/2 (2000). 167-182.
- Cooper, Howard. "Some Thoughts on 'Scapegoating' and Its Origins in Leviticus 16". *European Judaism: A Journal for the New Europe* 41/2 (2008). 112-119.
- Grabbe, Lester L. "The Scapegoat Tradition: A Study in Early Jewish Interpretation". *Journal for the Study of Judaism in the Persian, Hellenistic, and Roman Period* 18/2 (1987). 152-167.
- Hayward, C. T. R. *The Jewish Temple: A Non-Biblical Sourcebook*. London, New York: Routledge, 2002.
- İbn Ezra al-Vayikra. (<https://www.sefaria.org/>).
- Janowski, B. "Azazel". *Dictionary of Deities and Demons in the Bible (DDD)*. ed. Karel van der Toorn. Bob Becking. Pieter W. van der Horst. Leiden, Boston, Köln: Brill, 1999, 128-131.
- Josephus, Flavius. "Antiquities of the Jews". *Josephus: The Complete Works*. çev. William Whiston. Nashville: Thomas Nelson Incorporated, 2003.
- Katar, Mehmet. *Yahudilik, Hristiyanlık ve İslâm'da Tövbe*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 2017.
- McCurdy, J. Frederic. "Azazel". *Jewish Encyclopedia*. ed. Isidore Singer. New York: Funk & Wagnalls Company, 1901. 2/365-367.
- Marcus, Yosef. "The Scapegoat Ritual: Between Biblical and Tannaitic Law". *The Review of Rabbinic Judaism* 25 (2022). 195-213.
- Mariani, Matteo. "The Enochic Azazel in the Background of the Synoptic Tradition". (https://www.academia.edu/125886266/The_Enochic_Azazel_in_the_background_of_the_Synoptic_Tradition)

- Meral, Yasin. *Yahudi Dinî Literatüründe Mesih, Deccal ve Gog-Magog*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2019.
- Meral, Yasin. *Yahudi Kaynakları Işığında Yahudilik*. İstanbul: MiletNihal Yayınları, 2021.
- Moşe ben Yosef di Trani. *Bet Elohim*. (<https://www.sefaria.org/>).
- Mişna. (<https://www.sefaria.org/>).
- Musa bin Meymun. *Delâletu'l-Hâirîn*. çev. Osman Bayder. Özcan Akdağ. Kayseri: Kimlik Yayınevi, 2019.
- Orlov, Andrei A. *Dark Mirrors: Azazel and Satanael in Early Jewish Demonology*. New York: State University of New York Press, 2011.
- Pinker, Aron. "A Goat to Go to Azazel". *The Journal of Hebrew Scriptures* 7 (2007). 1-25.
- Pirkey de-Rabbi Eliezer. (<https://www.sefaria.org/>).
- Ramban al-Vayikra. (<https://www.sefaria.org/>).
- Rashkow, Ilona. "Azazel: The Scapegoat in the Bible and Ancient Near East". *The Jewish Bible Quarterly* 51/2 (2023). 85-89.
- Raşi al-Vayikra. (<https://www.sefaria.org/>).
- Roo, Jacqueline C.R. de. "Was the Goat for Azazel Destined for the Wrath of God?". *Biblica* 81/2 (2000). 233-242.
- Sa'adya Gaon. *Sefer ha-Emunot ve-ha-Deot*. (<https://www.sefaria.org/>).
- Sa'adya Gaon. *Tefsiru't-Tevrat bi'l-'Arabiyye*. çev. Nuh Arslantaş. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2018.
- Sawyer, John F. A. *Sacred Languages and Sacred Texts*. London, New York: Routledge, 2002.
- Schwartz, Howard. *Tree of Souls: The Mythology of Judaism*. New York: Oxford University Press, 2004.
- Tawil, Hayim. "Azazel the Prince of the Steepe: A Comparative Study". *Zeitschrift für die Alttestamentliche Wissenschaft* 92/1 (1980), 43-59.
- The Apocalypse of Abraham*, çev. George Herbert Box. London, New York: Society for Promoting Christian Knowledge, Macmillan, 1919.
- The Book of Enoch*. çev. R. H. Charles. London: SPCK Classics, 2013.
- The Dead Sea Scrolls*. (<https://www.deadseascrolls.org.il/>)
- The Israelite Samaritan Version of the Torah*. çev. Benyamim Tsedaka. Michigan, Cambridge: William B. Eerdmans Publishing Company, 2013.
- The Samaritan Pentateuch: A Critical Editio Maior*. III. ed. Stefan Schorch. Berlin, Boston: Walter de Gruyter, 2018.
- Tur-Sinai, N.H. "Azazel". *Eretz-Israel* 1 (1951). 77-80.

► Araştırma makalesi / *Research article*

Hristiyan Dualarında İsa ve Meryem'in Şefaati

Emine YÜKSEL

ORCID: 0000-0002-0992-2867 | ROR ID: 013s3zh21 | emine.yuksel89@hotmail.com

Doktora Öğrencisi., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri
Anabilim Dalı / PhD Candidate., Necmettin Erbakan University, Faculty of Social Sciences, Department of Philosophy
and Religion, Konya, Türkiye

Gönderim / Received: 05.07.2024 | Kabul / Accepted: 18.12.2024 | Yayın / Published: 30.04.2025

Atıf: Yüksel, Emine. "Hristiyan Dualarında İsa ve Meryem'in Şefaati". *Dinler Tarihi* 2/1 (2025): 25-45.

Öz: Hristiyanlıkta İsa'nın günahlardan uzaklaşmayı ve arınmayı içeren mutlak kurtarıcı özelliği, kurtuluş ve şefaati gibi kavramların daha çok ön plana çıkmasına sebep olmuştur. Bu durum Hristiyanların günahlarından kurtuluş ebedi kurtuluşu elde etmek ve Tanrı ile birlikte yaşayabilmek için başvurdukları farklı uygulamalarda da kendini göstermektedir. Bu uygulamalardan biri de Hristiyanların ibadet ve dualarında İsa ve Meryem'in şefaatine sığınmalarıdır. Dualar incelendiğinde duada bazı kavram ve isimlere daha fazla yer verildiği, Hristiyanlıktaki aracı/kurtarıcı kavramının sadece İsa ve Meryem'le sınırlandırılmayacağı, kutsal kabul edilen aziz/azizeleri de kapsadığı ve ayrıntılı olarak ele alınması gerektiği görülmektedir. Çalışmamızda Hristiyanlıkta yer alan şefaati kavramının Hristiyan dualarında nasıl ve ne şekilde yer almaya başladığı, İsa ve Meryem'in aracı olarak duadaki yeri ve önemi hakkında dua örnekleriyle bilgi verilmektedir. Konunun sınırlandırılması açısından sadece İsa ve Meryem'in şefaati üzerinde durulmuş, diğer kutsal kişilere yer verilmemiştir. Çalışmanın sonucunda Hristiyanlıkta kurtuluş düşüncesiyle bağlantılı olan şefaati inancının Hristiyan hayatında önemli bir yere sahip olduğu, Hristiyan kişinin mutlak bir şefaatiçi olmadan asla kurtuluşa eremeyeceği, kurtarıcı olarak kabul edilen şefaati istenilen bu kutsal kişilerin hepsinin, inananları zayıf anlarında her türlü kötülüklerden ve günahlardan koruyup kollayıcı olmaları, kurtuluşa ulaşmada yardımcı olmaları ve onlar için Tanrı'nın huzurunda bağışlanma dileyerek şefaatte bulunmaları gibi ortak özelliklerin olduğu görülmüş, günümüze kadar ulaşan bu şefaati inancının Hristiyan ayinleri içinde yer alan dualarda ve ilahilerde hala etkisini göstermeye devam ettiği gözlemlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Şefaati, Dua, Kurtuluş, İsa, Meryem.

The Intercession of Jesus and Mary in Christian Prayers

Cite as: Yüksel, Emine. "The Intercession of Jesus and Mary in Christian Prayers". *Dinler Tarihi* 2/1 (2025): 25-45.

Abstract: The worship of sacrifice has been the cornerstone of religious practices in various cultures and traditions from ancient times to the present day. This form of worship, which involves sacrifices offered as living or non-living, has served as a means for individuals and communities to atone for their sins, seek divine grace, and rebuild their relationship with God. Moreover, in many traditions, these sacrifices had profound penance characteristics, symbolizing the cleansing of sin and the renewal of spiritual bonds. The most obvious example of this is the two goats offered on Yom Kippur in Judaism. In Christianity, it is seen that Jesus replaced animal sacrifice. The fact that Jesus represents both the sacrificial lamb and the scapegoat and that his death on the cross is believed to be the atonement for people's sins shows that there is a significant change in the understanding and practice of sacrificial worship. The article basically aims to understand how the New Testament portrays Jesus' death on the cross in the context of the idea of sacrifice and how early Christians interpreted Jesus' sacrifice on the cross. In order to understand the background of Jesus' sacrifice, how the scapegoat practice took place in the Hittite, Greek and Roman traditions, the atoning sacrifice in Judaism, the transferability of sin and representative suffering will be discussed. In this context, it will be tried to reveal how the concept of scapegoat came from ancient traditions, and how Christianity gave this idea new meanings in its own theological thought system.

Keywords: History of Religions, Christianity, Judaism, Sacrifice of Atonement, Scapegoat.

Değerlendirme / Review	:	Çift taraflı kör hakemlik, dış bağımsız / <i>Double-blind, external independent.</i>
Etik Beyan / Ethical Declaration	:	Bu çalışma, Prof. Dr. Mustafa Sami BAYKAL danışmanlığında hazırlanan "Hristiyanlıkta Şfaat Kavramı ve Şfaatin Hristiyan Dualarındaki Yeri" (Necmettin Erbakan Üniversitesi: 2018) adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. / <i>This study is derived from master's dissertation entitled "The concept of intercession in Christianity and the place of intercession in Christian prayer" (Necmettin Erbakan University, 2018) , prepared under the supervision of Prof. Dr. Mustafa Sami BAYKAL.</i>
Etik Bildirim / Complaints	:	dinlertarihi@asbu.edu.tr
Benzerlik Taraması / Similarity Check	:	İthenticate
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / <i>The Author declares that there is no conflict of interest.</i>
Finansman / Grant Support	:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. / <i>No funds, grants, or other support was received.</i>
Lisans / Licence	:	CC BY-NC 4.0

Giriş

Dua, Yüce Yaratıcı ile kulu arasındaki iletişimin adıdır. Bu iletişim tek yönlü bir iletişim değildir. İki yönlü olan bu iletişimde kuldan Rabb'e yalvarma, yakarma olarak yükselen dua, Rab'den kula bağışlanma ve mağfiret olarak iner. İnsan hayatının her anında yer alan dua, farklı şekillerde tezahür etse de insanın sonlu ve aciz olduğunun, sonsuz kudret sahibi bir varlığa inanma ihtiyacı hissettiğinin bir göstergesidir. Kimi ayakta, kimi diz çökerek, kimi secde hâlinde bu ihtiyacını dile getirir. Hangi dinde olursa olsun duanın ayrı bir önemi vardır. Dua bazı dinlerde Rab'den aracısız istekte bulunmayı gerektirirken bazı dinlerde ise Rabb'e ulaşmak, onun huzuruna çıkmak için bir aracının varlığına ihtiyaca dönüşmüştür. Çünkü insan günahlarıyla uzaklaştığı kapıya bir aracı/şefaatchi ile ulaşabilmektedir. Bu dinlerden biri olan Hristiyanlıkta bu aracı figür hiç günah işlememiş olan İsa'dır. İnsan günaha düştüğü ve bu sebeple de Rabb'in rızasından uzaklaştığı için Rabb'in huzuruna şefaatchisi olmadan çıkamayacaktır. Günah işlememiş olan sadece İsa olduğundan dolayı da aracı kılınarak onun adıyla dua edilir. Hristiyanlığa göre bir kişi şefaatchisi olmadan cehennemden kurtulamamaktadır. Bu anlayışla Hristiyanlar başta İsa'nın şefaati olmak üzere zamanla İsa'ya en yakın kişi olmasından dolayı Meryem'in ve duada özel bir yere sahip olduğuna inandıkları diğer kutsal kişilerin/aziz-azizelerin de şefaatinin istemektedirler. Hristiyanlıktaki bu dua örnekleri incelendiğinde bazı kavram ve isimlerin ön plana çıkarıldığı gözlemlenmektedir. Zira söz konusu dinde yer alan duaların genelinde kurtuluş yolunu gösteren en önemli iki figür olan İsa ve Meryem'e sesleniş, yardımlarını ve şefaatlerini isteme söz konusudur.

1. İsa ve Meryem'in Şefaati ve Kurtuluştaki Rolü

Her dinin ortak noktası, insanları kurtuluşa erdirmektir. Fakat bu her dinde farklı şekilde gerçekleşir ve her din genellikle tek kurtuluş yolunun kendi dini olduğunu söyler. İşte bu dinlerden biri de Hristiyanlıktır. Hristiyanlar tarafından Hristiyanlık, kurtuluş fikri üzerine bina edilmeye çalışılmış ve bu fikrin dayanak noktası da İsa olarak seçilmiştir.¹ Çünkü İsa Tanrı tarafından kurtarıcı olarak gönderilmiştir. Hristiyanlıkta batı akademisindeki ifadeyle "Salvation" ve "Redemption" kavramları Kutsal Kitap'ta yer alan Hristiyan kurtuluş fikrinin dayanağı olan en önemli iki kavramdır.²

¹ Kemal Polat, "Hristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtasıyla Kurtuluş", *Ekev Akademi Dergisi* 10/27 (2006), 184.

² Mehmet Aydın, *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü* (Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2005), 297; Polat, "Hristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtasıyla Kurtuluş", 186.

Hristiyanlık için kurtuluş kavramı dünya saadetinden daha çok ahirette ebedi saadeti elde etme anlamına gelmektedir. Bu sebeple de günahlardan uzak durma, arınma önemlidir. Bunun yolu da İsa'yı kabul etmek ve O'nu tanımadır.³ Çünkü İsa günahlardan uzaklaşma ve arınma için bir yoldur. Günümüz Hristiyanlığının bu anlayışının oluşmasında önemli bir etkiye sahip olan Pavlus'a göre de günahları nedeniyle Tanrı'dan uzaklaşan insanlar, İsa'nın Tanrıya itaati ve kusursuz teslimiyetiyle Tanrıyla yeniden barışmışlardır.⁴ Pavlus'un bu ifadeleri Hristiyanlığın kurtuluş anlayışının temelini oluşturmakta, kısaca özetlemektedir.⁵

Hristiyanların Tanrı'yı tanımasını sağlayan İsa, onlara yeni bir hayat sunmaktadır. İsa'nın çarmıhta oluşturduğu kurtuluş etkisi bu yeni hayatlarının başlangıç sebebidir.⁶ İsa'nın kendisini insanlık adına kefarete olarak sunmasıyla ilk günahla birlikte tüm kişisel günahlarda ortadan kalkmış, günahlarından arınan insanın Tanrı'yı tanımasının önündeki bütün engeller yolundan çekilmiştir.⁷ Kutsal Kitap'ta "Ve eğer biri günah işlerse Baba'nın nezdinde şefaatchimiz İsa Mesih vardır. Kendisi günahlarımıza ve yalnız bizim günahlarımıza değil, bütün dünyaya kefarettir."⁸ cümlesi de İsa'nın kurtarıcı özelliğini vurgulamaktadır. Başlangıçta İsa'ya has kılınan bu özellik daha sonra Tanrı katında önemli bir yeri olduğuna inanılan bazı kişileri de içine almıştır.

Kurtuluşla yakından ilişkili olan şefaate kavramı, Arapça kökenli bir sözcük olup, bir kimsenin suçunun bağışlanması ya da dileğinin yerine getirilmesi konusunda o kimseye Tanrı yanında aracılıkta bulunmayı ifade etmektedir. Genellikle şefaate ölmüş veya yaşayan kutsal kişiler vasıtasıyla dindarlar adına yahut günahı ve sevabı birbirine eşit durumdaki bir ruhun lehine Tanrı katında özel bir müdahale ve af talebinde bulunma şeklinde gerçekleşir. Şefaate kurtuluş öğretisi ile bağlantılı olarak birçok dinde yer almakla birlikte niteliği ve biçimi farklılık gösterir. Birçok dinde ölmüş kutsal kişilerin öteki dünya için aracılık yapabileceğine ve şefaate istemek üzere onlara dua edilebileceğine, aynı zamanda ölümlerin arkasından yapılan duaların azaptan kurtarıcı gücüne inanılmaktadır.⁹

Hristiyanlık, İsa yoluyla kurtuluş öğretisine dayandığından bu dinde kefarete, mutlak aracılık gibi kavramlar kapsamında şefaate daha çok yer verilmektedir. İsa'nın

³ Yuhanna, 17:5.

⁴ Koloseliler, 2:19-22. Bk. Şinasi Gündüz, *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 234.

⁵ Polat, "Hristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtasıyla Kurtuluş", 185-189.

⁶ P. Luigi İannitto, *Hristiyan İnanıcı Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hristiyan Gerçekleri*, çev. Leyla Alberti (İstanbul: 1994), 100.

⁷ İannitto, *Hristiyan İnanıcı Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hristiyan Gerçekleri*, 99.

⁸ 1. Yuhanna, 2:1-3.

⁹ Mustafa Alıcı, "Şefaate", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/411.

kefareti, kurtarıcı vasfı İznik Konsilinde “İsa biz insanların kurtuluşu için gökten inmiştir, cisimleşip insan olmuştur.” ifadesiyle net bir şekilde dile getirilmişken Kadıköy Konsilinde ise bu ifade yeniden canlandırılmıştır.¹⁰ Yeni Ahit’te şefaath kavramı “bir kişinin bir başka kişinin savunucusu olması veya onun lehine af dilemesi” şeklinde yer almıştır.¹¹ Bu bağlamda özellikle İsa, başrahip sıfatıyla inananların günahlarının bağışlanmasını dileyen¹² ve inananlar hatta bütün insanlık adına Tanrı katında şefaatte bulunan biri olarak sunulmuştur.

Hristiyanlıkta İsa’nın öncelikli görevi inananları günahlarından temizlemek,¹³ kutsallaştırmak ve ona verimli bir yaşam sunmaktır. İsa’nın kurtarıcı¹⁴ görevinin başlıca amacı, bilgisizlik ve kuşkunun neden olduğu umutsuzluktan insanları kurtarmak, her şeyin anlamsız olduğu yolundaki ürkütücü kaygıya son vermektir.¹⁵ Bu yüzden İsa, hakikate şahadet etmek için gelmiş ve bu şahadetinde Tanrı huzurunda O’na iman edenlere her an şefaath ederek devam etmektedir.¹⁶ Hristiyanlar için İsa’nın bu temsil görevi geçmişte kalan bir görev değil, her an devam etmekte olan bir görev olarak görülmektedir. İsa, günahları kaldırmak için önce yeryüzünde görünmüş, günahlar için ölüp dirildikten sonra Tanrı katında günahları bağışlanmış insanı temsil etmek üzere görünmektedir. Bir gün de O’na iman edenleri kendi yanına almak için yine görünecektir.¹⁷ İsa’nın bu aracılık görevi¹⁸ İsa’ya inanan herkesi ilgilendirdiği için daimî, kalıcı, ebedi ve evrenseldir.¹⁹ Çünkü Tanrı bütün insanların kurtuluşunu istemektedir.²⁰

Kiliseler arası şefaatin meşruluğu ve mahiyeti ise tartışmalıdır. Doğu ve Ortodoks kiliseleri şefaath konusunda Katolikler kadar derin öğretilere sahip olmasalar da genel anlamda hem gökteki azizler komünyonu üyelerinin kendileri veya başkaları lehine

¹⁰ İsmail Taşpınar, “I. İznik Konsili (325) ve İslam Kaynaklarındaki Yeri”, *M.Ü ilahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2004/1), 28; Mehmet Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili* (Konya: 1991), 18-19. Ayrıca bk. Muhammet Tarakçı, “Nestorius ve Kristoloji”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/19 (2010), 223.

¹¹ Bu konuda Yeni Ahit’te yer alan ifadeler şunlardır; İbraniler, 7:25; 9:24; Romalılar, 8:34; 1. Timoteos, 2:5-6.

¹² 1. Yuhanna, 2:2.

¹³ Ferruh Kahraman, *İtikadi Açından Hristiyanlık ve İslamiyet’te Günah* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011), 81.

¹⁴ Thomas Michel, *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş (Dinler Tarihine Katkı)* (İstanbul: Sak Ofset yay., 2012), 63.

¹⁵ Polat, “Hristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtasıyla Kurtuluş”, 193.

¹⁶ Yuhanna, 14:2. Ayrıca bk. Mehmet Alparslan Küçük “İkonografiden İnanca ‘İsa Mesih’in Dirilişi/Paskalya’ Süreci”, *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/8 (2016), 256; Musa Kâmil, *Neden Kurban?* (İzmir: Sevgi Yayınları), 13.

¹⁷ İbraniler, 9:27-28.

¹⁸ Romalılar, 8:34; İbraniler, 7:25; 1. Yuhanna, 2:1-2; 1. Timoteos, 2:4-6; Efesliler, 2:14-16; Elçilerin İşleri, 4:12.

¹⁹ Dolabani, *Azizlerin Şefaati*, 6.

²⁰ Ingrid Maisch, “Salvation”, *Encyclopedia of Theology*, ed. Karl Rahner (New York: 1975), 1506.

Tanrı katında şefaati etmesini hem de ölü için şefaati dilemeyi meşru kabul ederler. Genel olarak Protestan kiliseleri, Pavlus'un öğretisi ışığında insanları günahattan kurtarıcı ya da kefareti olması bakımından İsa'nın aracılığının mutlaklığına inanır; bunun ötesinde bir şefaati anlayışı ise tartışmalıdır.²¹

Hristiyanlıktaki kurtuluş öğretisi yalnız İsa yoluyla gerçekleşebileceği için bütün kiliseler İsa'nın aracılığını yani şefaati istisnasız kabul etmişlerdir. Ancak şefaati sadece İsa'ya ait bir eylem değildir. İlk dönemden itibaren kilise babaları ruhani varlıklara dua etmeyi ve onlardan şefaati istemeyi gerekli görmüşlerdir. Roma Katolik Kilisesi Trent Konsilinde (1545-1563) şefaati ve başkası lehine niyazda bulunmayı bir dogma şeklinde ortaya koymuştur. Başta Meryem olmak üzere azizlerin şefaatiğine inanıp onlara niyazda bulunmak İsa'nın mutlak Rab oluşuna ve aracılık rolüne zarar vermemekte; aksine bütün lütuf ve meziyetlerin ondan geldiği inancını güçlendirmektedir. Bu bağlamda dindar bir insanın ölmüş veya yaşayan bir başka dindar insandan dua yahut şefaati dilemesi meşru görülmektedir.²²

Hristiyanlıkta Meryem'in şahsiyeti ise İsa'nın şahsiyetine bağlıdır. "Meryem oğlu İsa'nın Tanrı ile aynı cevherden olması" İsa'nın tanrılığını resmileştirmekle kalmayıp aynı zamanda annesi Meryem'in de "Tanrı Annesi" mertebesine yükseltilmesine sebep olmuştur.²³ Böylece Hristiyan halk tarafından Meryem'e gösterilen aşırı ilgi²⁴ konsil kararlarıyla resmileştirilmiştir. Resmi kilisenin Meryem'e verdiği "Tanrı Annesi"²⁵ mertebesi halk arasında Meryem'in tanrısallığına da inanmayı kolaylaştırmıştır. Çünkü Tanrı annesi olan birinin, Tanrı olmasına inanmak kadar mantıklı bir şey olamazdı.²⁶

Meryem'e gösterilen bu aşırı ilgi, ilk Hristiyan asrından sonra, gün geçtikçe daha da gelişmiş ve genel Hristiyan kilisesinde Hristiyanlıkla bütünleşen bir Hristiyan dini eylemi haline gelmiştir. Miladi I. yüzyıldan itibaren, kilise babaları da ciddi şekilde Meryem Kültü'nü desteklemektedir. Meryem'in ruhta ve bedende olan bakirelik hali, mütevazı bir hayat sürdürdüğünün ve saf bir kalbinin olduğunun kanıtı olarak kabul edilmiştir. Bu kusursuz hâliyle ve iffetiyle kendisine dua edenlerin dileğini dilediği her an oğula ve babaya ulaştırabilme ayrıcalığına sahip kılınmıştır. Bakire doğumuyla

²¹ Loraine Boettner, *Roman Catholicism* (New Jersey: 1962), 268.

²² Alıcı, "Şefaati", 38/411.

²³ Mehmet Aydın, "I. İznik ve Efes Konsilleri Doğrultusunda Hristiyanlıkta Hz. Meryem Kültünün Gelişimi", *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 10/20 (2015), 10.

²⁴ Meryem'e bir Ana Tanrıça gibi davranılmış ona eski tanrıçaların bazı özellikleri verilmiştir. En önemlileri arasında İsis'in "Tanrının Anası" ve "Cennet Kraliçesi" lakabı sayılabilir. Günay Tümer, *Hristiyanlık ve İslam da Hz. Meryem* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 133-135.

²⁵ Tümer, *Hristiyanlık ve İslam da Hz. Meryem*, 41. Ortodokslara göre Meryem, öncelikle İsa'nın anası olduğu için saygı ve hürmete layıktır. Bunun yanı sıra o, kendi özgür iradesiyle Tanrının kendi aracılığıyla bedenleşmesini kabul ettiği için de ayrıca ihtirama layıktır. Ali İhsan Yitik, "Hz. Meryem ve Efes-Meryem Ana Evi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5(2000), 64.

²⁶ El Mâide 5/116.

Tanrısal bir varlık olduğunu kanıtlayan Meryem'in günahsızlığıyla ve günahattan korunmuş hâliyle,²⁷ ayrıca dua ve oruç yönelişiyle, dileklerinin oğul ve baba tarafından geri çevrilmeyeceğine hükmedilmiştir. Duaları asla reddetmeyen, günahkârdan yüz çevirmeyen, yardımını hiç kimseden esirgemeyen Meryem, günah çaresizliği ve kurtuluş ümidi arasında kalan bütün insanlar için, bu şefkat ve merhametiyle giderek daha fazla aracılık işlevini üstlenir hâle getirilmiştir.²⁸

Meryem'e Hristiyanlıkta diğer kadınlar ve bütün aziz/azizeler arasında İsa'dan aşağıda fakat diğerlerinin hepsinin üstünde bir değer verilmektedir. Bakire Meryem, aziz/azizelerin en üstünü olarak daha sonra dindarlığın bir objesi ve kült hâline gelmiştir. Özellikle Roma Katolik Kilisesinde masumluk düşüncesi ve Meryem'in göğe kabulü²⁹ gibi dogma haline gelmesi bunun bir göstergesidir.³⁰ Aziz/azizelere saygı ve bağlılık, bilhassa onun şahsiyetinde çok mesafe almıştır.³¹

Daha sonraki dönemlerde Meryem'e gösterilen bu aşırı saygı ve bağlılık, Hristiyanlar tarafından Meryem'in, kötülöklere karşı da koruyucu bir özelliği olduğunun kabulüne neden olmuştur. Bu dualardan birinde Meryem'e şöyle seslenilmektedir: "Tanrı'nın anası, dualarımızı işit, bizi musibette ihmal etme, bizi tehlikeden kurtar."³²

2. Hristiyan Dualarında İsa ve Meryem'in Şefaati

Hristiyanlıkta duanın temelinde Tanrı'ya güven ve yüce bir inanış vardır. Dua, Tanrı'yla içten yürekten bir söyleşi ve ona bilinçli bir şekilde tapınmaktır. Hristiyanlar tapınma yerlerinde birlikte toplandıklarında, evde aileleriyle birlikte ve sessiz olarak günlük işlerini yaparken dua ederler. Birçoğu her gün belirli bir zamanda Kutsal Kitap'ın bir bölümünü okumayı ve dua etmeyi adet edinmiştir. Dualarında Tanrı'ya bütün iyilikleri için şükrederler, günahlarını açıklayıp O'nun kendilerini bağışlamasını

²⁷ O, tıpkı Biricik Oğlu Mesih İsa gibi asli günahattan azade kılınmış bir kimsedir. (Immaculate Conception) Bu da 1854 yılında Papa IX. Pius tarafından kredoya ilave edilen bir husustur. Bk. Yitik, "Hz. Meryem ve Efes-Meryem Ana Evi", 66.

²⁸ Kürşat Haldun Akalın, "Göğün Kraliçesi İsis'in Geri Dönüşü: Hristiyanlıkta Meryem Ana Tapınması", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 45 (2016/1), 90.

²⁹ (Assumption of Mary) Orta çağlardan beri Roma Katolik ve Bizans dinsel düşüncesinde yer alan bu anlayış, 1 Kasım 1950 tarihinde Papa XII. Pius tarafından "Asli günahattan korunmuş Tanrı Anası, sürekli bakire Meryem, dünyevi hayatını tamamladıktan sonra beden ve ruhen göğe yükseltildi" şeklindeki bir ifadeyle amentüye alınmıştır. Ortodokslar ise asli günahattan korunmuşluğunu kabul etmese de (diğer insanlardan ayırdığı için) göğe yükselişini kabul ederler. Bk. Yitik, "Hz. Meryem ve Efes-Meryem Ana Evi", 65-66.

³⁰ John Reumann, "Mary", *The Encyclopedia of Religion*, ed. Mircea Eliade (New York: 1987), 9/249. Ortodokslar ise, Hz. Meryem'in sürekli bakireliğine (Aeiparthenos) inanmaları, onu "Tamamen Kutsal" (Panagia) ve "Tanrının Anası" olarak görmeleri itibarıyla Katoliklere yakın bir tutum sergiler. Bk. Yitik, "Hz. Meryem ve Efes-Meryem Ana Evi", 64.

³¹ Tümer, *Hristiyanlık ve İslam da Hz. Meryem*, 42-43.

³² Tümer, *Hristiyanlık ve İslam da Hz. Meryem*, 51.

dilerler, hastaların iyileşmesi ve inanmayanların kurtulması için yakarırılar. İsa her zaman dua etmelerini istemiştir. İsa pazar günü ölümden dirildiği için her Pazar özellikle kutsal bir gündür. Genellikle pazar günleri Tanrı'ya birlikte tapınmak için toplanırlar, sık sık başka günlerde de toplantılar yapılır. Tapınma toplantılarında Kutsal Kitap okunur, ruhsal şarkılar (ilahiler) söylenir, önderler tarafından ders verilir.³³ İbadet Tanrı'nın Hristiyanlara bir sırrıdır. Bu sır Tanrı'ya varmak ve onu tanımadır. Tanrı'ya varmanın ve onu tanımanın yolu ise duadır. Bu da bize göstermektedir ki Hristiyan inancında dua ve ibadet birbirinden ayrılması imkânsız iki kavramdır.

İsa Hristiyanların Tanrı'ya bir baba gibi yaklaşmalarını, diledikleri zamanda ve yerde kendi ana dillerinde O'na yüreklerini açmalarını söylemiştir. Birgün Samiriyeli bir kadın İsa'ya Tanrı'ya nerede dua etmesi gerektiğini sorduğunda İsa ona, "Kadın inan bana, öyle bir saat geliyor ki Peder'e ne bu dağda ne de Kudüs'te tapınacaksınız. Tanrı ruhtur ve ona tapanlar ruhta ve gerçekte tapınmalıdırlar."³⁴ diye cevap verir. Tanrı her yerde hazır ve nazır olduğu için duada belirli bir yön aramazlar.³⁵

Hristiyan kişi tek Tanrı'ya, Kutsal Üçlü Birliği içeren Tanrı'ya dua eder. Dua arzuların Tanrı'ya³⁶ İsa'nın adıyla,³⁷ Kutsal Ruh'un yardımıyla,³⁸ günahların itirafıyla³⁹ ve onun merhametini umarak şükranla sunulmasıdır⁴⁰. Kutsal Ruh ve İsa'nın baş kâhinlik hizmeti, inanan kişiye dua yaşamında yardımcı olur.⁴¹ Genellikle Yeni Ahit'te özel ya da genel tüm dualar, İsa aracılığıyla ve Kutsal Ruh'la Tanrı'ya yapılır. Hristiyan kişi, Kutsal Üçlü Birliğe dua edebileceği gibi, üçlü birliğin bir kişisine de yönelebilir. Yeni Ahit'te⁴² ya da Missa Ayini⁴³ sürecinde dualar İsa'ya yönelir. Aynı şekilde, "Gel, Kutsal Ruh" cümlesinde olduğu gibi kimi dualar Kutsal Ruh'a çevrilir. II. Vatikan Konsili bütün duaların eninde sonunda Tanrı'ya yöneldiğini açıkça belirtmiştir. Göklerdeki Meryem Ana'ya, meleklerle ve azizlere yapılan dualar da onların Tanrı

³³ William M. Miller, *Mesih İnanlılarının İnanç ve Uygulamaları*, (İstanbul: Müjde Yayıncılık), 56-57.

³⁴ Yuhanna, 4/19-24.

³⁵ İbadetlerinde maddi temizlikten çok manevi temizliğe önem veren Hristiyanlar, İsa'nın beden temizliğine çok önem veren, fakat manevi temizliğini unutan Ferisilere hitap ederek onlara, "Sen önce kupanın ve çanağın içini temizle ki, dıştan da temiz olsunlar." sözünü delil gösterirler. Bu sözlerle insanın iç temizliğinin yani ruhun ve kalbin temizliğinin, bedensel temizlikten daha önemli olduğunu vurgulamaktadırlar. Xavier Jacob, *Sorabilir miyiz? Hristiyanlık Hakkında En Çok Sorulan Sorular* (İstanbul: 2015), 84-85.

³⁶ Mezmurlar, 57:1-11.

³⁷ Yuhanna, 16:23.

³⁸ Romalılar, 8:26.

³⁹ Mezmurlar, 32:5-6; Daniel, 9:4.

⁴⁰ Filipililer, 4:6.

⁴¹ Romalılar, 8:26; İbraniler, 4:14-16.

⁴² 1. Yuhanna, 14:14; Elçilerin İşleri, 7:59; 1. Timoteos, 1:12.

⁴³ Evharistiya/Komünyon veya Missa (Katoliklerde) da denilir. Bk. Christian W. Troll, *Müslümanlar Soruyor Hristiyanlar Yanıtıyor*, çev. Robert Kaya (İstanbul: Sent Antuan Kilisesi), 72.

katında diğer insanlara bağışlanma dilemeleri içindir. Göklerdekilere birlik, kutsal imanın ışığında anlaşılması gerekir ve bu, İsa aracılığıyla, Kutsal Ruh'ta, Tanrı'ya tapınmayı hiçbir şekilde zayıflatmayıp tam tersine bu tapınmayı daha verimli kılar. "Bize Merhamet Eyle" diyerek Tanrı'ya yapılan duada Kutsal Meryem Ana ve aziz/azizeler değişik biçimlerde onurlandırılır ya da onlara bağlılık gösterilir, "Bizim için dua et" denilerek arabuluculuk istenir.⁴⁴

Hristiyanlıkta ibadet, İsa'nın ibadet konusundaki telkini (ayın, dua) ve İsa'nın yaşayan ibadeti (ayın, dua) olmak üzere ikiye ayrılır. Hristiyan Kutsal Kitabı'nda İsa tarafından tavsiye edilmiş dini bir uygulama bulunmaz. Ancak orada, kalben dua edilmesi yer almaktadır. İsa; putperestler, Ferisiler gibi ibadet etmemek, duayı odaya kapanarak gizlilik içinde yapmak gerektiğini telkin etmiştir.

Hristiyan ibadetinin merkezinde yer alan İsa bizzat kendisi Hristiyanları dua etmeye teşvik etmiş ve onlardan şöyle dua etmelerini istemiştir:

Dileyin ve size verilecektir, arayın ve bulacaksınız, kapıyı çalın ve size açılacaktır. Zira dileyen alır, arayan bulur ve kapıyı çalana kapı açılır. İcinizden kim, oğlu ekmek isteyince taş; balık isteyince de yılan verir? Sizler kötü olduğunuz halde çocuklarınıza güzel şeyler vermeyi biliyorsunuz; şu haldeki göklerdeki Babanız kendisinden ricada bulunanlara fazlasıyla verecektir.⁴⁵

İsa, Tanrı'yı "bizim pederimiz" olarak isimlendirerek insanın kâinata işgal ettiği mevkiyi, orada oynayacağı özel rolü ile Tanrı'nın onun hayatındaki yerini belirtmektedir. Tanrı'yı Baba olarak tanıyan mümin, kendi kendisini O'nun manevi huzurunda görmekte; kendisine her şeyi veren, daima yanı başında hazır bulunan, ta ruhunun içine kadar kendisini gören ve seven O şahsa karşı duyduğu mutlak güveni dile getirmektedir. Bu dua iki aşamadan oluşmaktadır: mümin ilk önce kendisinden feragat edip, bencilliğinden sıyrılarak Tanrı'nın şanı ile iradesini ön plana çıkarmaktadır. Daha sonra kendi isteğini dile getirmektedir.⁴⁶

Tanrıya mutlak güven ve itaatle yönelen kişi İsa'nın adıyla duaya başlar. Bunun sebebi şudur, insan günaha düştüğünden dolayı Tanrı'nın rızasından uzaklaşmıştır. Ancak İsa'nın kanı sayesinde bu uzaklık zail olmuştur. Nitekim Pavlus bu hususu şöyle dile getirmektedir: "Fakat bir zamanlar uzak olan sizler, şimdi Mesih İsa'da Mesih'in kanı sayesinde yakınsınız."⁴⁷

İnsanın günahı ve Tanrı'dan uzaklığı o denli büyüktür ki aracı olmaksızın onun huzuruna çıkamaz.⁴⁸ Bu görkemli işi yapabilecek, günah işlememiş, lekesiz, gökte ve

⁴⁴ İannitto, *Hristiyan İnanıcı Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hristiyan Gerçekleri*, 274-275. Ayrıca bk. Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, 66.

⁴⁵ Matta, 7:7-11.

⁴⁶ J. Jomier, *İsa Mesih'in Hayatı* (İstanbul:1984), 47-48.

⁴⁷ Efeslilere Mektup, 2/13.

⁴⁸ Yuhanna, 14:6; Yuhanna, 14:13-14; Yeşaya, 59:2; 1. Timoteos, 2:5; Efesliler, 3:12.

yerde uygun sadece İsa olduğundan onun adıyla dua edilir.⁴⁹ İsa adıyla Baba'ya sunulan duanın iki önemli yönü vardır:

1. Dua, İsa'nın kimliği ve isteğiyle uyumlu olmalı.

2. Baba'yı ve Oğul'u yüceltme isteğiyle⁵⁰ İsa'ya ve yetkisine olan imanla yapılmalıdır.⁵¹

Bazı Hristiyanlarca duaya İsa'nın adıyla başlamanın, derin bir sırrı da vardır. Zira isim her zaman adı taşıyan varlığı temsil eder. Duaya O'nun adıyla başlamak, O'nun dua edenle bütünlüğünü temsil eder.⁵²

Hristiyanlıkta ibadet içinde veya ibadet dışında yer alan dua örnekleri incelendiğinde İsa'ya ve Meryem'e yönelen dualar, günlük dua örnekleri ve ibadet ve bayramlarda yer alan dua örnekleri olarak sınıflandırılabilir.

Hristiyanların günlük yaşamlarından İsa'ya dua örneklerinden bir kısmı şu şekildedir;

Ey Allah'ın oğlu İsa! Bize yardımcı ol.

Ey Meryem'in oğlu İsa, bize sığınacak yer ol.

Ey İsa Mesih Efendimiz bizi kuvvetlendir ve koru.

Şeytanı bizden uzak tutarak suç ve günahlarımızı affet ve yargılama gününde bize acı. Âmin.⁵³

Ey Allah! İsa Mesih'te bulduğumuz çareler için sana teşekkür ederiz. Onun bütün ihtiyaçlarımıza kâfi geldiğini bilerek, cesaretle ve emniyetle hayatın müşkülatını onun sükuneti ile karşılayalım. Bize dua öğreten adıyla yalvarırız. Ey göklerde olan babamız. Âmin.⁵⁴

Ey selamet veren Allah! Sulh sever olmamız için hafızalarımızı kuvvetlendir. Birbirimizi sevmemiz için herkesin ruhu sana dönsün. Kurtarıcımızın adına yalvarırız. Âmin.⁵⁵

Her şeye kadir Babamız, yüreklerimiz sana açıktır. Kulaklarımızı aç ki sesini iştelim ve ardınca yürüyelim. Bunu İsa Mesih adı ile dileriz.⁵⁶

İsa aracılığıyla dileklerini Tanrı'ya sunabilen insanlar dualarında İsa'nın yanında Meryem'in aracılığına da başvurmaktan geri durmamışlardır. Saint Bernard'ın (ö.

⁴⁹ İbraniler, 4:14-16; 7:25-27; I. Timoteus, 2:5; Koloseliler, 3:17.

⁵⁰ Elçiler, 3:16.

⁵¹ Açıklamalı Kutsal Kitap (İstanbul, Yeni Yaşam Yayınları, 2010), 1568.

⁵² Ali Erbaş, *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)* (İstanbul: 1998), 18. Ayrıca bk. *Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri (Özet)*, çev. Dominik Pamir (İstanbul: 2006), 147.

⁵³ Pietrelcina'lı Aziz Pio (P.A.P), "Dualar" (Erişim 8 Şubat 2024)

⁵⁴ J.Manning Potts, *Yukarı Oda Ferd ve Ailelere Mahsus 20 Günlük İbadet*, çev. Harriet Nilson (İstanbul: 1963), 31.

⁵⁵ Potts, *Yukarı Oda Ferd ve Ailelere Mahsus 20 Günlük İbadet*, 8.

⁵⁶ Osman Cilacı, *Psiko-Sosyal Açından İlahi Dinlerde Dualar* (Konya: Arı Basımevi, 1982), 85.

1153), “İsa bizden her şeyi Meryem vasıtasıyla ister” sözü de artık Meryem’in şefaatinin de Hristiyan dualarına karıştırıldığını göstermektedir. Meryem’in yargılama günü aracılığını anlatan rivayetlerde de Meryem’e yönelen duaların kurtarıcı özelliğinin Hristiyanlar için ne kadar büyük bir öneme sahip olduğunu göstermektedir.⁵⁷ Ayrıca Meryem, “Günahkârların Koruyucusu” olarak şefaet ederek kıyamette günahkârların kurtuluşu için adalet terazisini devirecektir.⁵⁸

Meryem belirli bir süre sonra Hristiyan dualarında “Meryem Tesbihi”⁵⁹ kapsamında, Hristiyan zikir dualarına eklenmiştir. Bunu önce Sistersien⁶⁰ tarikatı başlatmış, sonra da Dominikenler⁶¹ XVI. yüzyılda (1571) dini bir bayrama dönüştürmüşlerdir. Çünkü Meryem düşmanlara karşı yürütülen mücadelede, Hristiyanların yanındadır. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise, Meryem tesbihi Katoliklerde yaygınlığını korumaya devam etmiştir. Bugün özellikle Katolik ve Ortodoks geleneğinde tesbih, özel dualar eşliğinde kullanılır ve Tanrı’ya yaklaşıtırcı dini bir nesne özelliğine sahiptir. Protestanlarda tesbih geleneği yoktur.⁶²

Hristiyanların Meryem ile bu bütünleşme arzusu Meryem’e ait çeşitli kült ve bayramların oluşmasına belirli ayların Meryem’e tahsis edilmesine sebep olmuştur. Batı Hristiyanlığı, XIII. yüzyılda, mayıs ayını, “Meryem Ayı” olarak kutlamaya başlamış ve bir aile bayramı hâline getirmiştir. Papa VII. Pie, 1815’te bu kültü resmen bir Katolik kültü olarak tasdik etmiştir.⁶³ Meryem’e duyulan bu aşırı bağlılık duygusu bazı durumlarda Meryem’in zor durumda bulunan bazı kişilere görünmesine, heykellerinin göz kırptığına ve ağladığına inanılmasına sebep olmuştur.⁶⁴

Katolik Kilisesinde, Meryem’e tahsis edilen resmi birçok kült yer almaktadır. Meryem adına “Seni Selamlıyorum Meryem” şeklindeki “Ave Maria Tesbihi” yer

⁵⁷ Kürşat Haldun Akalın, “Göğün Kraliçesi İsis’in Geri Dönüşü: Hristiyanlık’ta Meryem Ana Tapınması”, *İLTED* 45 (2016/1), 101.

⁵⁸ Maksude Kurt Fidan, “Ana Tanrıçalardan Bakire Meryem’e: Kadının Mitolojik Öyküsü”, *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı- IV* (2013), 936.

⁵⁹ Genellikle Hristiyanlıkta tesbih geleneği ilk Haçlı Seferleri sonrasında XII. Yüzyıldan itibaren Aziz Dominikle başlatılır. Aziz Dominik’in savaşı sırasında Kutsal Meryem ona görünmüş ve tesbih vererek tesbihle nasıl dua edeceğini öğretmiştir. Ancak IV. Yüzyıldan beri özellikle manastır çevrelerinde tesbih kültürünün var olduğu söylenir. Kürşat Demirci, “Tesbih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/532. Ayrıca tesbih duasının mahiyeti için bk. Tümer, *Hristiyanlık ve İslam da Hz. Meryem*, 142.

⁶⁰ Cistercien/ Sistersiyen Tarikatı Aziz Benedict kurallarını ilke alarak kurulmuş ve tarikat fertleri Aziz Benedict gibi yaşamayı erdem kabul etmişlerdir. Bk. Asiye Abdurrahmanoğlu, “Sistersiyen Tarikatı’nın Altın Çağı, Yapısı ve İşleyişi” *Journal of Universal History Studies* 6/1 (2023), 1-18.

⁶¹ 13.yyda Aziz Dominik tarafından kurulmuş ve onun adına nispetle Dominicainler/Dominikenler olarak adlandırılmışlardır. Aziz Dominik, imanının tehlikede olduğundan hareketle insanlara Katolik inancını vaaz edecek insanlardan oluşan bir örgütlenme gerçekleştirmiştir. Durmuş Arık, *Kavram Atlası Dinler Tarihi I* (Ankara: Gazi Kitapevi, 2020), 109.

⁶² Aydın, “I. İznik ve Efes Konsilleri Doğrultusunda Hristiyanlıkta Hz. Meryem Kültünün Gelişimi”, 15.

⁶³ Aydın, “I. İznik ve Efes Konsilleri Doğrultusunda Hristiyanlıkta Hz. Meryem Kültünün Gelişimi”, 14.

⁶⁴ Boettner, *Roman Catholicism*, 150.

almaktadır.⁶⁵ Katolik dindarları arasında yaygınlığını koruyan Meryem'in aracılığı istenilen Meryem Ana'ya Tesbih Duası şöyle yapılmaktadır:⁶⁶

Kutsal Tesbih Duasının Meryem ve İsa ile ilgili Kutsal Kitap'ta geçen olaylarından ilki okunur. Sonrasında "Göklerdeki Pederimiz" duası ve 10 defa "Selam Sana Duası" söylenir:

Selam sana, Allah'ın en sevgili kulu Meryem, Rab seninledir, kadınların en mübareği sensin ve mübarektir senin evladın İsa. Azize Meryem, Mesih'in annesi, biz günahkârlar için şimdi ve ölüm saatimizde dua eyle. Âmin.

Duaya "Peder'e, Oğula ve Kutsal Ruh'a Duası" ve "Sağ Ol Kraliçe / Selam Kutsal Kraliçe Duası" ile devam edilir:

Peder'e, Oğula ve Kutsal Ruh'a şan ve şeref olsun, ezelde olduğu gibi şimdi, her zaman ve ebediyete kadar. Âmin.

Sağ ol Kraliçe, merhametli annemiz, hayatımız, aşkımız ve ümidimiz sensin. Bizler cennetten kovulmuş olan Havva'nın evlatları, sana yalvarıyoruz. Bu dünya da gözyaşı dökerek ve sızlanarak seni hasretle özlüyoruz. Bizim için şefaatte bulunan annemiz, merhametli gözlerini bize çevir ve bu gurbet ülkesinden sonra bizleri oğlun Mesih İsa'ya kavuştur. Ey Merhametli, ey şefkatli, ey Tatlı Bakire Meryem!

Sonrasında, "Sevin Ey Meryem" veya "Meryem Ana'ya Yakarışlar" okunur.⁶⁷ "Son Dua" ile de sona erdirilir.

Katolik kilisesinde oldukça önem arz eden Meryem Kültü ve Meryem'e tapınma konusu II. Vatikan Konsilinde bir kez daha yenilenmiştir. Meryem'in gökte olduğu⁶⁸, her an bir kurtarıcı ve arabulucu olarak tehlike ve sıkıntı içindeki kardeşlerine yardımını sürdürdüğü bu konsil de ifade edilmiştir.⁶⁹ Böylece II. Vatikan Konsili 21 Kasım 1964'de yayınlanan Lumen Gentium İnanç İlkeleri içinde Meryem yerini almıştır.⁷⁰ Ayrıca Konsilin sonunda Papa VI. Paul, Meryem'i "Kilise Annesi" olarak kabul eden dogmatik bir yasa ilan etmiştir.⁷¹ II. Vatikan Konsili, Meryem'i "Tanrı Annesi" özelliğiyle yeniden nitelendirirken; Hristiyanların, zor durumda kaldıklarında

⁶⁵ Aydın, "I. İznik ve Efes Konsilleri Doğrultusunda Hristiyanlıkta Hz. Meryem Kültünün Gelişimi", 15.

⁶⁶ Hristiyan cemaatler için Aziz Pavlus Katolik Kilisesi (Konya) tarafından hazırlanan "Meryem Ana'ya Tesbih Duasının olayları adlı" kitapçık, 4.

⁶⁷ "Meryem Ana'ya Tesbih Duasının olayları" adlı kitapçık, 25-31.

⁶⁸ John Reumann, "Mary", 9/251.

⁶⁹ Vatican.va (VV), "Documents of the Second Vatican Council" (Erişim 3 Mart 2023). Aynı konu için bk. Aydın, "I. İznik ve Efes Konsilleri Doğrultusunda Hristiyanlıkta Hz. Meryem Kültünün Gelişimi", 14-15.

⁷⁰ Mehmet Aydın, *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*, (Ankara: 1995), 62-63.

⁷¹ Aydın, *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*, 66.

daima Meryem'e yöneldiklerini de onaylamaktadır. Bu duaya Katolik Kilisesinde "Sub Tuum Praesidium / Senin Korumana Sığınırız Duası" adı verilmektedir.⁷²

Hristiyan mezheplerinde ise Meryem'e farklı statüler tanınmışsa da her kilisede dua ve ibadette Meryem'in önemli bir yeri vardır. Meryem'in resim ve heykellerine mabetlerinde yer veren Ortodokslar, Meryem'e "Ey Tanrı Anası, kararmış ruhumun ışığı, tek ümidim, koruyucum ve sığınagım, bize biricik oğlunun bedeni ve kanına katılma imkânı verdiğin için sana sonsuz şükürler olsun. Kalp gözümüzü aç, bana hayat ver, günahlarımı ve kusurlarımı bağışla." şeklinde dua etmektedirler. Kutsal kabul edilip şifa verdiğine ve koruyucu gücüne inanılan Vefa'daki Meryem Ana Ayazmasını ziyaret edenlerde ayazmanın suyunu içip, vücuduna sürerek dileklerinin kabul edildiğine ve şifa bulduğuna inanmaktadırlar.⁷³

Protestanlığın genelinde ise Ona diğer Hristiyan mezhepleri kadar aşırı önem verilmemektedir. Mariyolojiden ziyade Kristoloji daha ön plandadır. Günümüz Protestanlarının çoğuna göre Tanrı ile insan arasında bir aracı kabul etmek dinen doğru kabul edilmemektedir. Mucizelerin, yadigarların, vizyonların, ziyaret yerlerinin bir önemi yoktur. Ölmüş biri için yapılan duaları kabul etmedikleri için Meryem'e yapılan dualar da reddedilir. Protestanlık içinde tamamen Meryem'den kopan bu inanışın yanında dua kitaplarında Meryem'e yer veren ve her akşam duasında *Magnificat*'i (şükran ilahisi)⁷⁴ okuyan bir grupta yer almaktadır. Bu nedenle denilebilir ki, Protestanlar, genelde onun günahsızlığı ve göğe yükselişini kabul etmiyor olsalar bile, en azından belli bir kısmı Meryem'i dünyanın en asil kadını olarak görmeye ve saygı göstermeye devam etmektedir.⁷⁵

Buraya kadar Hristiyanların günlük yaşamlarındaki dualarında İsa'ya ve Meryem'e yönelen, onların kurtarıcı yönlerine vurgu yapılan, şefaatleri istenilen dua örneklerine yer vermeye çalıştık. Hristiyanların günlük yaşamları dışında ibadetlerinde ve bayramlarında yer alan dua örneklerini incelediğimizde de İsa ve Meryem'in duadaki konumu değişmemektedir. Bu dua örneklerinde de kötülüklere ve günahlara karşı koruyucu, maddi-manevi hastalıkları iyileştiren, iyilikte bulunan İsa ve Meryem figürlerini görmekteyiz. Hristiyan ibadet ve bayramlarında yer alan dua örneklerinden sadece bir kısmına burada yer vererek İsa ve Meryem'in Hristiyan dualarındaki bu konumunu okuyucuya bırakmaktayız.

⁷² Aydın, "İ. İznik ve Efes Konsilleri Doğrultusunda Hristiyanlıkta Hz. Meryem Kültünün Gelişimi", 16-17. Ayrıca bk. CatholicLink (C.L.), "Sub Tuum Praesidium Meryem'e Bilinen En Eski Dua"(Erişim 4 Şubat 2024)

⁷³ Ersoy Soydan, "İstanbul Ayazmaları ve Bir İnanç Merkezine Dönüşen Meryem Ana Ayazması", *Uluslararası İstanbul Tarihi Yarımada Sempozyumu* (2013, 2014), 650; Yitik, "Hz. Meryem ve Efes-Meryem Ana Evi", 65-66.

⁷⁴ *Magnificat* (Luka 1/46-55) ilahisi, Meryem'in Kutsal Kitapta yer alan duası olarak geçmektedir. Bk. Katolik Kilisesi Din ve Ahlak İlkeleri (Özet), 147; 165.

⁷⁵ Tümer, *Hristiyanlık ve İslam da Hz. Meryem*, 143-150; Yitik, "Hz. Meryem ve Efes-Meryem Ana Evi", 63-64.

2.1. Vaftiz duası

Türk Ortodoks Patrikhanesi'nin Vaftiz⁷⁶ Töreni uygulamalarında okudukları dualarda üçlü birlik içinde İsa'nın da adının geçtiği sığınma ifadeleriyle başlar. İlk olarak vaftizden önce, papaz vaftiz olacak kişiye dönerek üç defa şöyle dua eder;

“Babanın, oğulun ve Kutsal Ruh'un adına şimdi daima ve ebetlere dek. Âmin” der ve elini vaftiz olanın başına koyar ve şu duayı okur:

Ey gerçekliğin Rab Tanrısı! Elimi senin ve biricik oğlun ve Kutsal Ruh'un adına sığınarak, kanatlarının gölgesi altında korunmaya mazhar olan bu kulunun üstüne koyuyorum. Gerçek Tanrı yalnız sen ve biricik oğlun Rabbimiz İsa Mesih ve Kutsal Ruh'un olduğunu tanıyıp bilmesi için bu kulundan eski aldanışı uzaklaştır ve bunu, sana olan iman, ümit ve sevgi ile doldur. Buna hep emirlerin üzere yürümesini nasip eyle. Çünkü, insan bunları işlerse, bunlarla yaşayacaktır...senin ve sevgili oğlun Rabbimiz İsa Mesih'in (İİSUS HRİSTOS) ve ömür bağışlayan Ruh'unun kutsal adı bunun üstünde ünlenir...Babanın Oğulun ve Kutsal Ruh'un şimdi daima ve ebetlere dek. ÂMİN⁷⁷

Bu törende diyakoz tarafından okunan barış yakarışı ise şöyledir;

...Ey Ulu Tanrı! Bağışla bizi yardımın altına al, kurtar, koru ve acı. Kutsal, lekesiz, Tanrı doğuran ve daima bakire kalan Meryem'in şefaatleri ile, hep kutsallarla beraber kendimizi ve birbirimizi hatırlayarak bütün ömrümüzü Mesih Tanrı'ya teslim edelim. Çünkü her saygı ve tapınma sana yakışır. Baba'ya Oğula ve Kutsal Ruh'a şimdi, daima ebetlere dek. ÂMİN⁷⁸

Eski Ahit'teki anlatılar hem bireylerin hem de toplumun bir bütün olarak cezalandırıldığını göstermektedir. Özellikle toplu cezalandırmada masum ve günahkâr bireyler arasında bir ayrımın yapılmadığı görülmektedir. İşlenen günahın hiçbir sorumluluğunu taşımayan bireyler, sonuçta acılara maruz kalmışlar ve cezalandırılmışlardır. Ayrıca, günahın miras alınması ve nesiller boyunca aktarılması metinlerde bulunan bir diğer unsurdur. Buna göre, bir atanın işlediği günahın laneti ve etkileri o aileyi kuşaklarca takip edebilmektedir. Bu tür günahlar genellikle putperestlik, itaatsizlik ve Tanrı ile yapılan anlaşmanın ihlaliyle bağlantılıdır.

2.2. Hasta Yağlama Duası

Bir Hristiyan ciddi bir hastalığa tutulduğu zaman ona uygulanacak olan “hastaları yağlama” sakramentini yönetmek için papaz çağırılır. Sakrament için gerekli

⁷⁶ Vaftiz günahlardan temizlenmenin, Hristiyanlığa girişin simgesidir. Bunun için çocuklar ve Hristiyanlığı din olarak seçen yetişkinler bu dine vaftizle kabul edilir. Vaftiz sırasında bebek ya üç defa suya sokulur veya üzerine üç kere su serpilir. Katolik, Ortodoks ve Protestanlarda yerine getirilen bir sakramenttir/ ibadettir. Bk. Mehmet Aydın, “Hristiyanlık”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1998), 17/349.

⁷⁷ Erbaş, *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)*, 153.

⁷⁸ Erbaş, *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)*, 157.

malzemeler hazırlanır, hastanın ailesi de yanında yer alır.⁷⁹ Hastanın bulunduğu odaya girerken papaz şöyle der: “-Selamet bu ev ve bu evde oturan herkes üzerine olsun.”

Beyaz bir cübbe ve mor bir boyun atkısı giyen papaz masanın üstüne kutsal yağı koyar ve İsa’nın gerili bulunduğu haç figürünü öpmesi için hastaya uzatır. Sonra ilahi söyleyerek haç çıkartır. Eğer hasta günah çıkarttırmak isterse, papaz onu dinler ve günahını çıkarır. Ardından şöyle söyler:

“İmdatımız yeri göğü yaradan Rabb’in ismindedir.” Rab seninle ve senin ruhunla beraberdir. Rabbe dua edelim.

Ey Rabbimiz İsa Mesih! Ben elbette sadece bir insanım, sen benimle beraber bu eve sonsuz iyiliğin, ilahi hayır ve duaların, sükûnetin, aktif bir merhametin ve sürekli bir sağlığın girmesini sağla. Bu evden şeytanları uzaklaştır ve burasını meleklerle doldur... ÂMİN.

Hastanın yağlanması anında papaz sağ elini hastanın başına sürerek şöyle der:

Baba, oğul ve kutsal ruh adına elimizi başına koymakla Tanrının annesi yüce Bakire Meryem’in ve kocası Yusuf ‘un, tüm kutsal meleklerin, baş meleklerin, Patriarkların (Tufan sonrası gelen ilk peygamberler), peygamberlerin, havarilerin, şehitlerin, günah çıkarıcıların, bakirelerin ve tüm azizlerin yalvarışıyla şeytanın bütün etkisi seni terk etsin. ÂMİN.

Sonra papaz şunları söyler:

Ya Rab! Acı. Ey Mesih! Acı.

Ya Rab! Acı.

Ya Rab biz günaha boyun eğmiyoruz, bizi kötülükten kurtar. Bu hasta kulunu koru. O senden bunu istiyor Tanrım. Ona sağlık ver ve yardımını esirgeme Ya Rab. Onun için Rab ve ele geçirilmez bir kale ol. Düşmana karşı bir sığınak ol. Öyle ki düşman onun üzerine hiçbir etki yapamasın. Şeytan ona yaklaşmaya cesaret edemesin. Ya Rab! Duamı işit. Feryadım sanadır. Onunla ve ruhuyla beraber ol Ya Rab! ÂMİN.⁸⁰

2.3. Tövbe/ Confession Duası

Kiliseye tövbe için gelen kişi İsa’nın vekili kabul edilen papazın önünde günahlarını itiraf eder:⁸¹

...Geçmiş hayatımda birçok günah işledim. Ben tüm bu günahlardan dolayı Tanrı’dan ve Ey Pederim sizden eğer beni layık görürseniz af, tövbe ve aklanmamı istiyorum. Bu benim hatamdır. Tanrımız Rabb’in beni bağışlaması

⁷⁹ Erbaş, *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)*, 193.

⁸⁰ Erbaş, *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)*, 193-196

⁸¹ Tövbe yerine kullanılan bir de reconciliation/uzlaşma kavramı vardır. Tövbe sakramenti, biri tövbe eden, diğeri de tövbeyi idare eden rahip yönünden iki özellik ihtiva eder. İşte bu iki şeyin birleşmesi uzlaşma ve inayet halini alır. Bk. Erbaş, *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)*, 197.

için ben Bakire Meryem'e, baş melek Aziz Michael'e, Aziz Vaftizci Yahya'ya, aziz havariler Petrus ve Pavlus'a, tüm azizlere ve size yalvarıyorum Ey Pederim.

Papazın şu cümleleriyle itiraf sona erer:

...Rabbimiz İsa Mesih'in çektiği acılar, Bakire Meryem'in ve tüm azizlerin saygınlıkları, hepsi sizi destekleyecek ve günahlarınızın affında yardımcı olacak. Sizdeki inayeti atıracaklar ve sizi ebedi hayata ulaştıracaklar. ÂMİN.⁸²

Daha önce ele alındığı üzere, kefareter terimi Yeni Ahit'te geçmemektedir. Bunun yerine kullanılan "aklama" ve "barıştırma" gibi kelimeler İsa'nın görevi hakkında birkaç fikir vermektedir. İsa'nın insanlar için öldüğü fikri Hristiyan teolojisinin ve Yeni Ahit'in temelini oluşturmaktadır. Özellikle kefareter düşüncesi Pavlus'un mektuplarında İncillerde olduğundan daha baskın bir şekilde görülmektedir. Pavlus, İncillerdeki öğretileri ilerleterek İsa'nın ölümü üzerinden bir okuma yapmakta ve teolojisini İsa'nın insanlık ve Tanrı arasındaki rolüne dayandırarak oluşturmaktadır. Bu konular çerçevesinde, çalışmamızın bu bölümünde önce Sinoptik İnciller daha sonra Pavlus'un Mektupları ele alınacaktır. Yuhanna İncili'nin kefareter görüşüne yönelik anlatılar içerip içermediği konusunda farklı düşünceler mevcut olduğundan dolayı çalışma kapsamı dışında bırakılmıştır.

2.4. Noel Bayramında / Transfiguration Yapılan Dua

IV. asırdan itibaren İsa'nın doğumu kutlanmaya başlamıştır. Ancak bu kutlama, geleneğin verdiği belli bir tarihte yapılmamaktadır. Doğu kiliseleri 6 Ocak'ta, Batı kiliseleri de 25 Aralık'ta İsa'nın doğumunu kutlamıştır.⁸³

Bu kutsal gecede, gerçek ışıkla bizleri aydınlatan yüce Allah, sana yalvarıyoruz. Bu dünya da iman ışığında yürüyen bizlerin, bir gün yüceliğinin nurunda, sonsuz mutluluğa kavuşmamızı sağla. Bunu seninle ve Kutsal Ruh'la birlikte şimdi ve ebediyen hükmeden Oğlun Rabbimiz Mesih İsa'nın adına senden dileriz. ÂMİN.⁸⁴

2.5. Paskalya Bayramında Yapılan Dua

İsa'nın öldükten sonra dirilişi ayininde⁸⁵ yapılan bir başka dua örneği;

Her şeye kadir Allah, ölüme karşı zafer kazanmış olan Oğlunu bu dünyadan yanına alıp yücelttin. Bütün ölmüş kardeşlerimizin onun zaferini paylaşmalarını ve onların yaratıcısı ve kurtarıcısı olan seni yüz yüze görmelerini ve ebediyen

⁸² Erbaş, *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)*, 205-206.

⁸³ Mehmet Aydın, "Noel", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü* (Konya: 2005), 560.

⁸⁴ *Kutsal Ayinin Kitabı*, (İstanbul: Ohan Matbaacılık, 1997), 59.

⁸⁵ Hz. İsa'nın çarmıha gerilerek mezara konuluşunun üçüncü günü dirilmesi anısına yapılan yortudur. Batı kiliselerinde 22 Mart- 25 Nisan da kutlanır. Bk. Mehmet Aydın, "Paskalya", *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü* (Konya: 2005), 599.

yüceltmelerini sağla. Bunu seninle ve Kutsal Ruh'la birlikte şimdi ve ebediyen hükmeden Oğlun Rabbimiz Mesih İsa'nın adına senden dileriz. ÂMİN.⁸⁶

2.6. Pentekost Bayramında Yapılan Dua

Kutsal Ruh'un havariler üzerine inişinin hatırasına Paskalyadan 50 gün sonra 7. pazar günü kutlanır. Hristiyan kilisesinin kuruluş anı olarak kabul edilir.⁸⁷

Allah'ım, bugün kutladığımız Kutsal Ruh'la Kilisenin kutsallığını bütün ülkelerde gerçekleştiriyorsun. Yeryüzünü Kutsal Ruh'un nimetleriyle doldur ve Kilise'nin ilk günlerinde gerçekleştirmiş olduğun kurtuluş eserini, sana iman edenlerin kalplerinde devam ettir. Bunu, seninle ve Kutsal Ruh'la birlikte şimdi ve ebediyen hükmeden Oğlun Rabbimiz Mesih İsa'nın adına senden dileriz. ÂMİN.⁸⁸

2.7. Meryem Ana'nın Göğe Alınması Bayramında/ Assomption Yapılan Dua

Ebedi ve her şeye kadir olan Allah, Oğlunun annesi, günahsız doğmuş Azize Meryem'i bedeni ve ruhuyla birlikte cennete kavuşturdu; sana yalvarıyoruz: Meryem Ana'nın mutluluğunu paylaşabilmemiz için, her zaman gökteki nimetlere bağlı kalmamızı sağla. Bunu, seninle ve Kutsal Ruh'la birlikte şimdi ve ebediyen hükmeden Oğlun Rabbimiz Mesih İsa'nın adına senden dileriz. ÂMİN.⁸⁹

2.8. Meryem Ana'nın Doğum Gününde Yapılan Dua

Merhametli Allah, sana yalvarıyoruz: tükenmeyen nimetlerini bize her zaman bağışla. Özellikle bugün Oğlunun annesi Aziz Meryem'in doğum gününü kutlayan bizlerin huzur, mutluluk ve sevinç içinde yaşamasını sağla. Bunu, seninle ve Kutsal Ruh'la birlikte şimdi ve ebediyen hükmeden Oğlun Rabbimiz Mesih İsa'nın adına senden dileriz. ÂMİN.⁹⁰

2.9. Meryem Ana'nın Günahsızlığı İçin Yapılan Bayramda Dua

Allah'ım, doğuştan günahsız ve tertemiz olan Bakire Meryem aracılığıyla Oğluna, kendisine layık bir mesken hazırladın. Madem ki oğlunun gerçekleşeceği kurtuluş eseri karşısında, Meryem Ana'yı her türlü günahtan korudun, bizi de günahlarımızdan arıt ve bir gün ebedi hayata kavuşmamızı sağla. Bunu, seninle ve Kutsal Ruh'la birlikte şimdi ve ebediyen hükmeden Oğlun Rabbimiz Mesih İsa'nın adına senden dileriz. ÂMİN.⁹¹

⁸⁶ *Kutsal Ayinin Kitabı*, 986.

⁸⁷ Mehmet Katar, "Hristiyanlık'ta Kilise Takviminin (Kilise içerisindeki Anma ve Kutlama Devrelerinin) Oluşması", *Dini Araştırmalar* 3/8 (Eylül-Aralık 2000), 25.

⁸⁸ *Kutsal Ayinin Kitabı*, 373.

⁸⁹ Meryem'in bedeninin Melekler tarafından göğe çıkarıldığı günün anısına 15 Ağustos'ta kutlanır. Bk. *Kutsal Ayinin Kitabı*, 941.

⁹⁰ Meryem'in doğum günü olarak 8 Eylül de kutlanır. Bk. *Kutsal Ayinin Kitabı*, 947.

⁹¹ Meryem'in günahsız olarak doğması anısına 8 Aralık'ta kutlanır. Bk. *Kutsal Ayinin Kitabı*, 997.

2.10. Müjde Bayramında/ Annunciation Yapılan Dua

Yüce Allah, isteğin gereğince, ebedi kelamın Bakire Meryem'den insan bedeni aldı. İmanla, Kurtarıcımızın gerçek Allah ve gerçek insan olduğunu kabul eden bizleri, onun ilahi hayatına katılmaya layık kıl. Bunu, seninle ve Kutsal Ruh'la birlikte şimdi ve ebediyen hükmeden Oğlun Rabbimiz Mesih İsa'nın adına senden dileriz. ÂMİN.⁹²

Hristiyan dini bayramlarında ve kutlamalarında yapılan duaları bu kadarıyla sınırlamak mümkün değildir. Ama biz bu kadarının örnek teşkil etmesi açısından yeterli olduğunu düşünüyoruz.

Sonuç

Hristiyanlıkta “Tanrı’dan uzaklaşma” olarak görülen günah, Tanrı’yla insan arasındaki ilişkinin bozulmasına sebep olmuştur. Bu bozulan ilişkinin yeniden onarılmasını sağlayan, Tanrı ile insanı yeniden bir araya getiren, mutlak kurtarıcı İsa’dır. Hristiyanlar, günahları için çarmıha gerilerek kendini feda eden İsa’nın mutlak kurtarıcı vasfının yanında Tanrı katında önemli bir yeri olduğuna inandıkları kutsal kabul edilen kişilerin de yardımını talep etmekten uzak durmamışlardır. Hristiyanların bu günahlarından kurtuluş düşüncesinin temeli ise inananların birbirine olan bağlılıklarına dayanmaktadır. Buna göre biri günah işlediğinde diğerine zarar verdiği gibi biri iyilik yaptığında diğerine fayda sağlamaktadır. Tıpkı İsa’nın Âdem’in bütün insanları etkileyen günahından yine bütün insanları kurtarması buna örnektir. Yeryüzünde bulunanlar birbirlerine ve Arafta bulunanlara dua ederken, cennette Tanrı’yla birlikte olup herhangi bir arınmaya ihtiyacı olmayanlar; İsa, Meryem Ana ve aziz/azizelerle birlikte yaşayanlar ise ara buluculuk/şefaet ederek yeryüzündeki inananların kurtuluşu için dua etmektedirler.

Hristiyanlıkta “kurtarıcı ve şefaetçi” kavramı zamanla içinden çıkılmaz bir boyuta ulaşmaya başlamış; önceleri kurtarıcı olarak sadece İsa görülürken, daha sonra buna Kutsal Ruh, Meryem, azizler/azizeler de eklenmiş ve onların şefaatlerine başvurularak günahlardan kurtuluş düşüncesi Hristiyan’ın ibadet yaşamında da etkisini göstermeye başlamıştır. Hristiyan ibadetinin merkezinde yer alan İsa, günahları sebebiyle Rabb’in huzuruna kendi başına ve aracısız çıkamayan insana aracılık etmektedir. Artık dualar İsa’nın adıyla başlamaktadır. İsa’nın aracı ilân edilmesiyle başlayan süreç doğal olarak İsa’yı dünyaya getiren kadının yani Meryem’in de aracı kılınmasına kadar ilerletilmiştir. Meryem; Hristiyanlar için artık düşmanlara ve şeytanlara karşı koruyucu, günahları ve kusurları bağışlayıcı, şifa veren, iyilikte bulunan, kendisine dua eden kimseleri yargı günü şefaati ile koruyan biridir. Meryem’e olan saygı ve sevgi,

⁹² Cebrail’in Meryem’e İsa’nın doğumunu müjdelemesi günü 25 Mart’ta kutlanır. Bk. Kutsal Ayinin Kitabı, 908.

zamanla ele avuca sığmaz bir boyuta ulaşmıştır. Bu saygı ve sevginin ölçsüzlüğü; daha sonraları insanların onu kutsallaştırarak bir Meryem kültü ortaya koymalarına, Tanrı'nın katında özel bir yeri ve önemi olduğuna inandıkları aziz ve azizeleri de şefaati istenilenler arasına katmalarına sebep olmuştur.

Sonuç olarak, bütün bunlar göstermektedir ki Hristiyanlar ebedi kurtuluş için mutlaka bir şefaatchiye ihtiyaç duymaktadırlar. Bu inanç doğrultusunda bir kişinin şefaatchisi olmadan kurtulması ise mümkün gözükmemektedir. Şefaet fikri; zamanla Hristiyan ibadet ve dualarına da etki etmeye başlamış, günümüze kadar ulaşan bu usul Hristiyanlık âyinleri içinde dualarda ve ilahilerde etkisini göstermeye de devam etmektedir.

Kaynakça

- Abdurrahmanoğlu, Asiye. "Sistersiyen Tarikatı'nın Altın Çağı, Yapısı ve İşleyişi". *Journal of Universal History Studies* 6/1 (2023), 1-18.
- Açıklamalı Kutsal Kitap. Yeni Yaşam Yayınları. İstanbul: 2010.
- Akalın, Kürşat Haldun. "Göğün Kraliçesi İsis'in Geri Dönüşü: Hristiyanlıkta Meryem Ana Tapınması". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İlahiyat Tetkikleri Dergisi (İLTED)* 45 (2016), 81-107.
- Alıcı, Mustafa. "Şefaati". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38/411-412. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Arık, Durmuş. *Kavram Atlası Dinler Tarihi I*. Ankara: Gazi Kitabevi, 2020.
- Aydın, Mehmet. *Ansiklopedik Dinler Sözlüğü*. Konya: Nüve Kültür Merkezi, 2005.
- Aydın, Mehmet. *Hristiyan Genel Konsilleri ve II. Vatikan Konsili*. Konya: 1991.
- Aydın, Mehmet. *Hristiyan Kaynaklarına Göre Hristiyanlık*. Ankara: 1995.
- Aydın, Mehmet. "I. İznik ve Efes Konsilleri Doğrultusunda Hristiyanlıkta Hz. Meryem Kültünün Gelişimi". *Türk-İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi* 20 (2015), 9-18.
- Aydın, Mehmet. "Hristiyanlık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 17/348-353. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Boettner, Loraine. *Roman Catholicism*. New Jersey: 1962.
- Cilacı, Osman. *Psiko-sosyal Açıdan İlahi Dinlerde Dualar*, Konya: Arı Basımevi, 1982.
- Demirci, Kürşat. "Tesbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/532-553. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Dolabani, Rahip Hanna. *Azizlerin Şefaati*. İstanbul: 1999.
- Erbaş, Ali. *Hristiyan Ayinleri (Sakramentler)*. İstanbul: Nun Yayıncılık, 1998.
- Gündüz, Şinasi. *Pavlus Hristiyanlığın Mimarı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- İannitto, P. Luigi. *Hristiyan İnanıcı Kutsal Kitaplara, Kilise Babaları ve Belgelerine Göre Açıklanan Hristiyan Gerçekleri*, çev. Leyla Alberti. İstanbul, 1994.
- Kahraman, Ferruh. *İtikadi Açıdan Hristiyanlık ve İslamiyet'te Günah*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2011.
- "Katolik Kilisesi Din ve Ahlak ilkeleri (Özet)", çev. Dominik Pamir. İstanbul: 2006.
- Kutsal Kitap: Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur İncil)*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi - Yeni Yaşam Yayınları, 2014.
- Kutsal Ayinin Kitabı*, Ohan Matbaacılık, İstanbul, 1997.
- Kurt Fidan, Maksude. "Ana Tanrıçalardan Bakire Meryem'e: Kadının Mitolojik Öyküsü", *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı- IV*, (2013), 927-944.
- Küçük, Mehmet Alparslan. "İkonografiden İnanca 'İsa Mesih'in Dirilişi/ Paskalya' Süreci". *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 3/8 (2016), 230-274.
- Meryem Ana'ya Tesbih Duasının Olayları. Aziz Pavlus Katolik Kilisesi, Konya.
- Maisch, Ingrid. "Salvation". *Encyclopedia of Theology*. ed. Karl Rahner. 1499-1506. New York: 1975.
- Michel, Thomas. *Hristiyan Tanrı Bilimine Giriş, (Dinler Tarihine Katkı)*. İstanbul: Sak Ofset Yayınları, 2012.
- Miller, William M. *Mesih İnanlılarının İnanç ve Uygulamaları*. İstanbul: Müjde yayıncılık.
- Musa, Kâmil. *Neden Kurban?* İzmir: Sevgi Yayınları.
- Polat, Kemal. "Hristiyan Kurtuluş Öğretisinde İsa Vasıtasıyla Kurtuluş". *Ekev Akademi Dergisi* 10/27 (2006), 183-202.

- Potts, J. Manning. *Yukarı Oda Ferd ve Ailelere Mahsus 20 Günlük İbadet*. çev. Harriet Nilson. İstanbul: 1963.
- Reumann, John. "Mary". *The Encyclopedia of Religion*. ed. Mircea Eliade. 9/249-252. New York: 1987.
- Soydan, Ersoy. "İstanbul Ayazmaları ve Bir İnanç Merkezine Dönüşen Meryem Ana Ayazması", *Uluslararası İstanbul Tarihi Yarımada Sempozyumu* (2013, 2014), 645-651.
- Tarakçı, Muhammet. "Nestorius ve Kristolojisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/19 (2010), 215-241.
- Taşpınar, İsmail. "I. İznik Konsili (325) ve İslam Kaynaklarındaki Yeri", *M.Ü ilahiyat Fakültesi Dergisi* 26 (2004/1), 23-44.
- Tümer, Günay. *Hristiyanlık ve İslam da Hz. Meryem*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.
- Tümer, Günay-Küçük Abdurrahman. *Dinler Tarihi*. Ankara: Ocak Yayınları, 2.baskı, 1993.
- Troll, Christian W. *Müslümanlar Soruyor Hristiyanlar Yanıtıyor*. çev. Robert Kaya, İstanbul: Sent Antuan Kilisesi.
- Yitik, Ali İhsan. "Hz. Meryem ve Efes-Meryem Ana Evi". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5 (2000), 55-70.
- Jacob, Xavier. *Sorabilirmiyiz? Hristiyanlık Hakkında En Çok Sorulan Sorular*. İstanbul: 2015.
- Jomier, J. *İsa Mesih'in Hayatı*. İstanbul: 1984.
- P.A.P, Pietrelçinalı Aziz Pio, "Dualar", Erişim 8 Şubat 2024. <https://www.padrepio.catholicwebservices.com/TUR/TURDualar.htm>
- C.L, CatholicLink. "Sub Tuum Praesidium Meryem'e Bilinen En Eski Dua", Erişim 4 Şubat 2024. <https://catholic-link.org/images/sub-tuum-praesidium-the-earliest-known-prayer-to-mary/>
- V.V, Vatican.va. "Documents of the Second Vatican Council" Erişim 3 Mart 2023. https://www.vatican.va/archive/hist_councils/ii_vatican_council/documents/vatii_const_19641121_lumen-gentium_en.html.

► *Kitap Kritiği / Review Article*

Yetkin Karaoğlu, Japon Yeni Dini Hareketleri Tanımı, Dini-Fenomenolojik Tarihi, Ortaya Çıkış Nedenleri ve Karakteristik Özellikleri (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2023)

Fatma TUNCER

ORCID: 0009-0006-2168-5696 | ROR ID: 045hgzm75 | 224269001007@ogr.selcuk.edu.tr

Yüksek Lisans Öğrencisi., Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı /
Postgraduate, Selçuk University, Faculty of Social Sciences, Department of Philosophy and Religion, Konya, Türkiye

Gönderim / Received: 01.02.2025 | Kabul / Accepted: 26.03.2025 | Yayın / Published: 30.04.2025

Atıf: Tuncer, Fatma, "Yetkin Karaoğlu, Japon Yeni Dini Hareketleri Tanımı, Dini-Fenomenolojik Tarihi, Ortaya Çıkış Nedenleri ve Karakteristik Özellikleri (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2023)".
Dinler Tarihi 2/1 (2025): 47-56.

Öz: Bu çalışma "Japon Yeni Dini Hareketleri Tanımı, Dini Fenomenolojik Tarihi, Ortaya Çıkış Nedenleri ve Karakteristik Özellikleri" adlı eserin incelemesini konu edinmektedir. Japon Yeni Dini Hareketleri (YDH) diğer bölgelerdeki YDH'lerle kıyaslandığında ortaya çıkış sebepleri, karakteristik özellikleri açısından ayrı bir kıymete sahiptir. Bölgenin dünya çapındaki sosyo-dini etkisi de bu değeri artırmaktadır. YDH'ler ülkemizde özellikle son çeyrek asırda üzerinde sıklıkla konuşulan ve yazılan konulardan biri haline gelmiştir. Eserde genel olarak YDH'ler üzerinde çalışmalar mevcut olsa da özelde Japon YDH'lerini anlatan yeterli çalışma bulunmamasına dikkat çekilmektedir. Eser Karaoğlu'nun 2022'de tamamladığı doktora tezi olan "Japon Yeni Dini Hareketi Omotô" adlı çalışmasının bir kısmından oluşmaktadır. Japonca kavramların yazımında Romaji transkriptine uygun olarak sesli harflerin yazımında üzerine düz bir çizgi çizilmesi yöntemi esas alınmıştır. Japonya'da ortaya çıkan YDH'ler dönemlere ayrılarak birçok farklı yönden ele alınmıştır. Yazarın İngilizce ve Japonca bilmesi birincil kaynaklara ulaşmasını kolaylaştırmış, özgün bir eser ortaya çıkmıştır. Bu da eserin güçlü yönlerinden bir tanesidir. Alanda yeni akademik çalışmalara zemin hazırlaması amaçlanmaktadır. Eser, akademik bir çalışma olsa da oldukça akıcı ve anlaşılır bir dille yazılmıştır. Sadece dinler tarihi değil diğer disiplinlerin de kullanacağı bir çalışma niteliğindedir. Eser, Japon YDH'lerini bölgesel ve bütüncül bakış açısıyla bizlere sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Yeni Dini Hareketler, Japon Yeni Dini Hareketleri, Fenomenoloji, Karizmatik Lider.

Yetkin Karaoğlu, *Japanese New Religious Movements, Definitions, Religious Phenomenological History, Reasons for Their Emergence and Characteristic Features* (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2023)

Cite as: Tuncer, Fatma, "Yetkin Karaoğlu, "Japanese New Religious Movements, Definitions, Religious Phenomenological History, Reasons for Their Emergence and Characteristic Features (Ankara: Eskiyei Yayınları, 2023)". *Dinler Tarihi* 2/1 (2025): 55-64.

Abstract: This study is about the analysis of the work titled "Definition of Japanese New Religious Movements, Religious Phenomenological History, Reasons for Their Emergence and Characteristic Features". Japanese New Religious Movements (NRM) have a special value in terms of their reasons for emergence and characteristic features when compared to NRM's in other regions. The socio-religious influence of the region on a global scale also increases at this value. New Religious Movements (NRM) have become one of the frequently talked and written topics in our country, especially in the last quarter century. In related work draws attention to the fact that although there are studies on NRMs in general, there are not enough studies on Japanese New Religious Movements in particular. The work consists of a part of Yetkin Karaoğlu's doctoral thesis titled "Japanese New Religious Movement Omoto", which he completed in 2022. The method of drawing a straight line over the vowel in accordance with the Romaji transcription was used as the basis for writing the expressions. NRMs that emerged in Japan have been divided into periods and discussed from many different perspectives. The author's knowledge of English and Japanese made it easier for him to access primary sources, resulting in an original work. This is one of the strengths of the work. It is aimed to prepare the ground for new academic studies in the field. Although the work is an academic study, it is written in a very fluent and understandable language. It is a study that will be used not only by the history of religions but also by other disciplines. The work presents Japanese NRMs from a regional and holistic perspective.

Keywords: History of Religions, New Religious Movements, Japanese New Religious Movements, Phenomenology, Charismatic Leader.

Değerlendirme / Review	:	Çift taraflı kör hakemlik, dış bağımsız / Double-blind, external independent.
Etik Beyan / Ethical Declaration	:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. / Ethical principles were followed during the preparation of this study.
Etik Bildirim / Complaints	:	dinlertarihi@asbu.edu.tr
Benzerlik Taraması / Similarity Check	:	Ithenticate
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / The Author declares that there is no conflict of interest.
Finansman / Grant Support	:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. / No funds, grants, or other support was received.
Lisans / Licence	:	CC BY-NC 4.0

Giriş

Din, modern dönemde modası geçmiş bir kavram gibi görünse de aslında insanlık tarihi kadar eski bir tarihe sahiptir.¹ İnsanın olduğu her yerde din de yanı başındadır.² İnsanoğlunu yalnız bırakmayan din fenomenini tam olarak anlayabilmek için kadim dinler gibi YDH'lerin de incelenmesi gerekmektedir. Bizce YDH'ler, geçmişten beri var olan dinin gelecekte de var olacağının ifadesi olmaktadır. YDH'lerin ilk ortaya çıkmaya başladıkları tarih 1950 ve sonrası olarak genel kabul görmektedir. Bu hareketler inanç ve ritüelleri, farklı yaşam tarzları, bölgedeki ana akım dine göre dinamik yapısı, sıra dışı uygulamalarıyla dikkatleri üzerlerine çekmeyi başarmışlardır. Genelde YDH özelde Japon YDH'leri dünyada ve ülkemizde artan bir akademik ilgiye sahiptir. Dr. Öğr. Üyesi Yetkin Karaoğlu'nun kaleme aldığı bu eser Eskiyei Yayınları tarafından 2023'te Ankara'da yayımlanan ve 147 sayfadan oluşan eserin ilk baskısıdır. İlgili eser bizlere Japon YDH'lerini bölgesel olarak inceleme ve öğrenme fırsatı sunmaktadır. Japon YDH'leri teolojik ve akademik olarak nasıl tanımlanmaktadır? Japon YDH'lerinin geçirdiği sosyo-dini süreçler nelerdir? Ortaya çıkmalarına neden olan psikolojik, sosyolojik gerekçeler nelerdir? Japon YDH'lerinin karizmatik liderlik özellikleri, stratejileri nelerdir? Bu ve benzeri sorulara cevap aranmaktadır.

Karaoğlu çalışmanın giriş bölümünde dünyada Japon YDH'leri üzerinde (1971-2020) yılları arasında yapılmış çalışmaları listelemektedir. Aynı şekilde ülkemizde de genel olarak YDH üzerinde (2018-2023) yılları arasında yapılan çalışmaların isimleri okuyucuya sunulmaktadır. Yazar bu çalışmaların çoğunun konuyu genel olarak tematik bakış açısıyla ele aldıklarını ifade etmektedir. Bundan dolayı Japon YDH'leri hakkında bütüncül, kapsamlı bir çalışmayla bu alandaki akademik çalışmalara zemin oluşturmayı hedeflemektedir. Kitap önsöz ve girişten sonra dört ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm tanımlamalar, ikinci bölüm dini- fenomenolojik tarihi, üçüncü bölüm ortaya çıkış nedenleri ve dördüncü bölüm karakteristik özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Bu dört ana bölüm dışında 27 alt başlık bulunmaktadır.

Küresel ve yeni bir olgu olarak karşımıza çıkan YDH'ler farklı kavramlarla isimlendirilmişlerdir. "Kült", "zararlı örgütler", "yeni dinler" gibi isimlendirmeler mevcuttur.³ İngiliz sosyolog Eileen Barker tarafından bir üst kavram olarak "Yeni Dini Hareketler" kavramı kullanılmıştır (s. 19). Kitabın birinci bölümünde YDH'lerin tanımlamalarından bahsedilmektedir. Sosyolog Numajiri Masayuki'nin işaret ettiği gibi

¹ Aydın Mahmut, *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi* (İstanbul: Ensar, 2022), 18.

² Haviland A Willand, *Kültürel Antropoloji*, çev. İnaç Hüsametdin, Çiftçi Seda (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2002), 410.

³ Kirman Mehmet Ali, *Nedenleri Niçinleriyle Yeni Dini Hareketler*, ed. Turan Süleyman, Sancar Faruk (İstanbul: Okur Akademi, 2018), 14.

Japonya'nın dini tarihi sürecini göz önünde bulundurarak bir tanımlama yoluna gidilmiştir. Teolojik ve akademik olarak iki farklı tanımlama yapılmıştır. Teolojik tanımlamalarda genellikle YDH'lerin olumsuz yönleri vurgulanarak "Sapkın Kült", "Yarı Din", "Heretik-Zararlı Din" gibi ifadeler kullanılmıştır. Teoloji tanımlamaları ise çocukları YDH'ye üye olan aileler, medya mensupları ya da diğer din ve dini hareket üyeleri tarafından subjektif anlamlar verilerek kullanılmıştır.⁴ Japonya'da 1970 senesinden itibaren YDH'lerle ilgili din eğitimcileri tarafından bilimsel araştırmalar başlatılmıştır. Bu tarihten sonra Japon akademisinde "Yeni Din", "Halk Dini" anlamlarına gelen terimler kullanılmaya başlanmıştır. Japon YDH'leri için Japon akademisyenlerce ortak bir kullanım tercih edilmiş, genel bir üst kavram olarak Japon YDH'ler "Yeni Dinler" anlamına gelen "Shinshūkyō" olarak adlandırılmıştır' (s. 32).

İkinci bölüm Japonya'nın dini-fenomenolojik tarihinin ele alındığı bölümdür. İlk olarak 1600-2000 yılları arası dönemsel olarak incelenmiştir. Başlangıç tarihi 1603 olan Edo Dönemi yaklaşık 200 yıl devam etmiştir. Ülkeye birkaç istisna dışında giriş ve çıkışların yasaklandığı izolasyon dönemidir.⁵ 1603'ten 1868'e kadar devam eden bu süreç "kapalı dönem" olarak da isimlendirilmiştir. Bir üst hanedana bağlı yerel yönetimlerden oluşan dönem aslında modernleşmenin temellerini atmıştır. Edo Dönemi dini, sosyo- politik olarak Şintoizm, Budizm ve Hristiyanlığın sırayla geliştiği bir evre olmuştur. Kendi içinde tekrar ikiye ayrılan 200 yıllık süreç aslında 1800'lere kadar devam eder ve bu dönem Erken Edo Dönemi olarak isimlendirilir. Bu süreçte birlik ve beraberlik girişimleriyle halka yaklaşan Nichiren Budizm'i bir devlet dini gibi algılanmıştır. Şintoizm, geleneksel Japon dini olsa da Budizm'in halk üzerinde etkisini engelleyememiştir. Budizm'in güçlü etkisiyle Şintoist- Budist bir anlayış oluşmuştur. Yaklaşık 80 yıl sürecek olan Geç Edo Döneminde ise Şintoizm'den etkilenen Japon YDH'ler ortaya çıkacaktır. Yeni oluşan hareketler içerisinde Tenrikyō ve Konkōkyō sayılabilir. Bu hareketler dönemin sosyo-ekonomik, psikolojik durumuyla ilgili bilgiler barındırmaktadır. "Köylü hareketleri" olarak da isimlendirilen bu dini hareketler kırsal kesimlerde oluşmuş ve yoğun olarak Şintoizm inançlarını taşımaktadır. Bu hareketlerde "kutsal olma", "kutsal tarafından ele geçirilme" ya da "şamanistik ritüeller" dikkat çekmektedir (s.33-44).

Modernleşme ve yeniliklerin gerçekleştiği Japon tarihi için dönüm noktası olan süreç ise Meiji Dönemi (1868- 1912)'dir. Bu dönemde batılı olmayan bir devletin batılı bir imparatorluğu mağlup ettiği önemli bir savaş galibiyeti vardır. Artık Japonya tüm dünyada askeri, siyasi bir güç olmaya bunun için koloniler oluşturmaya başlamıştır. Erken Meiji Dönemi YDH'ler için denetim ve kısıtlamaların bulunduğu siyasi bir

⁴ Turan Süleyman, *Abusionem Yeni Dini Hareketlerin İstismar Dünyası* (İstanbul: Okur Akademi, 2022), 21,23.

⁵ Hülya Derya, "Almanya ve Japonya'nın Sanayileşme Sürecinde Korumacı Politikaların Önemi", *Akademik Bakış Dergisi* 48. sayı (2015), 104.

dönemdir. Japonya’da YDH’lerin etkisini denetlemek için devlet bu hareketleri “Şinto Mezhepleri” olarak isimlendirmiştir (s.41). Aslında bu uygulamayla hükümet kendi denetimleri dışında oluşan mezhep, hareket gibi oluşumların varlığını kabul etmeyeceğini ilan etmiştir. Nitekim 1900’den sonra “Şintoizm’in 13 mezhebi” olarak isimlendirilen YDH dışındaki grupların ritüelleri yasaklanmıştır. Geç Meiji Dönemi ise YDH’ler için oldukça önemlidir. Bilakis YDH’lerin büyük çoğunluğu bu dönemde kurulmuştur. Neden bu dönemde kurulduklarının cevabını bulduğumuz bölümde ayrıca yıllara göre YDH’lerin dağılımını gösteren tablolardan da sayısal verilere ulaşılabilir (s.44-47). Sayısal verilere örnek olarak 1930-1935 yılları arasında kurulan Japon YDH’lerindeki %100’den fazla artışı gösterebiliriz. Bu beş yıl içerisinde her yıl ortalama 205; her ay ise 17 Japon YDH resmiyet başvurusunda bulunmaktadır (s.59).

Japonya’nın dini-fenomenolojik tarihini beş ayrı bölümde inceleyen yazar, Taishō, Shōwa Dönemlerini de sosyo-kültürel, siyasal gelişmelerle birlikte anlatıyor. Meiji Döneminden sonra bu iki dönemde hükümetle YDH arası yaşanan gerilim ve baskı, hükümetin sosyo-politik tutumlarıyla detaylandırılıyor. Modern Dönem (1947-2000) olarak isimlendirilen süreç ise kendi içerisinde değişim ve gelişim, yükseliş ve etkinlik, radikallik ve şiddet eğilimi şeklinde üçe ayrılmaktadır. Değişim Gelişim Dönemine “1947 Anayasası” damgasını vurmaktadır. Bu anayasa din özgürlüğü ile ilgili önemli maddeler barındırmaktadır. 1958’de Japon YDH’lerinin üye sayısı 18 milyon olarak ifade edilmektedir (s.61-67). Ancak bazı Japon YDH’lerin isimlerinin terörle anılmaya başlaması, hükümete saygısızlık ve silahlı direniş gibi sebepler bu hareketler için tekrar kısıtlama, tedbir kararları alınmasına sebep olmuştur.

Eserin üçüncü bölümü Japon YDH’lerin ortaya çıkış sebeplerini irdelemektedir. YDH’lerin çıkışına sebep olan psikolojik sebepler arasında oldukça dikkat çekici tespitler bulunmaktadır. Mesela Japon YDH’lerin bayan kurucuların kayınpaladı ya da kocaları tarafından kötülük gördükleri, erkek kurucuların ise hastalık ya da yoksulluk gibi sıkıntılar çektikleri ifade edilmektedir. Bu kişiler yaşadıkları sıkıntılar sonrasında kutsal varlık tarafından ele geçirildikleri veya seçildiklerini anlatmaktadırlar. Kurozumikyō, Tenrikyō, Konkōkyō, Omotō, Aum Shinrikyō gibi Japon YDH’lerinin kurucuları bu şekilde ortak bir geçmişe sahiptirler. Bu hareketlerin ortaya çıkmasında sosyolojik sebepler de yer almaktadır. Japon YDH’leri üzerinde en çok kriz dönemlerinin mi yoksa refah dönemlerinin mi daha etkili olduğu irdelenmiştir. Bu alanda inceleme yapan Japon sosyologların görüşlerine başvurulmuştur. Her iki görüşü de destekleyecek oldukça fazla sebep sıralanabilir. Mesela refah döneminde insanların sosyo-ekonomik açıdan rahat olmaları, insanların birbirleriyle iletişimlerinin zayıflaması, anlam arayışına girilmesi, bireysellik ilk olarak akla gelenlerdir. Bununla birlikte teknolojinin gelişmesi, zihinsel gelişim ve şifa uygulamalarının hızla yayılmasına sebep olmuş ve YDH’lere yönelim artmıştır. Aynı şekilde kriz döneminde de işsizlik, fakirlik, sefalet, iflas, intihar gibi pek çok sebep zikredilmiştir. Japonya 2.

Dünya Savaşı'ndan yenik çıkmıştır. Ülkede yaşanan kıtlık, güven ortamını sarsmış insanlar hem ekonomik hem dini-kültürel olarak etkilenmiştir. Bu süreç manevi boşluk oluşturmuş ve çözüm YDH'de aranmıştır. Aslında refah dönemi de kriz dönemi de Japon YDH'lerini beslemiştir (s. 81-100).

Kitabın dördüncü bölümünde Japon YDH'lerinin karakteristik özellikleri incelenmiştir. Tüm dünyadaki YDH'lerde ortak özellikler olsa da Japon YDH'lerin içinde doğdukları kültürün etkisiyle Japonya'daki hareketleri diğer dini hareketlerden farklı değerlendirmek gerektiği ifade edilmektedir. Japon YDH'ler bağımsız bir din kuruluşu şeklinde resmen tanınmaktadır. Japonya'da oluşan bu hareketlerin oldukça dikkat çekici özelliklerinden biri de tek bir tanrı ve onun öğretilerine yapılan vurgudur. Bu vurgu "dünyayı değiştirmek" için yapılan misyonerlik çalışmalarını hızlandırmıştır. Kurucuları "Yaşayan Kami" olarak kabul edilen bu hareketler, toplum yapılanmasında önemli faktörlerin başında gelmektedir (s.102). Karizmatik lider başlığıyla bu konu farklı yönleriyle ele alınmaktadır.

Japonya'da oluşan YDH'lerin ortak özelliklerini tespit etmek için birçok akademisyen bir araya gelerek toplam 12 maddelik bir çalışma oluşturulmuştur. Bu maddeler Japonya'da oluşan YDH'lerin karakteristik özelliklerini içermektedir. Dini hareketleri anlayabilmek adına bu maddelerin her biri ayrı öneme sahiptir. Çalışmanın genel hatları şu şekildedir. Dini hareketlerin kurucuları ile ilgili maddelerden, dini hareket liderlerinin aslında sadece lider değil aynı zamanda "kurtarıcı" da oldukları bilgisine ulaşıyoruz. Liderler çağın kurtarıcısı olarak tanımlanıyorlar. Bu kurtarıcı neredeyse Japon İmparatoru misyonuna denk görülmektedir. Fakat dini liderlerle diğer üyeler arasında ayrıştırıcı bir sınıflandırma reddedilmektedir. Öyle ki kutsal olarak bilinen tören ya da ayin herhangi bir üye tarafından yönetilebilmektedir. Bir başka madde ise Japon dini hareketlerinin senkretik yapıya sahip olmalarıdır. Bu yapıya Sekai Kyusei Kyo güzel bir örnektir. Hareket başlangıçta Şintoist geleneğe sahip olsa da zamanla Budizm'i benimsemiştir.⁶ Bunun sonucu Budist ve Şintoist kişiler yıllarca aynı mabetlerde ibadet etmişlerdir. Ayrıca bir dini harekete üye olan başka bir dini harekete de üye olabilmektedir. Bu dini hareketler kendilerini dünya dinleri şeklinde tanımlasa da Japon kültüründen, şamanistik özelliklerden, atalar kültüründen izler taşırlar. Japon YDH'lerin ortak özelliklerini bildiren on iki maddenin sonuncusu da bu hareketlerin inanç vurgusuyla, bireysel iyileşmeyi önlemesidir (s.103-105). Tüm karakteristik özellikler madde madde detayları ve açıklamalarıyla okuyucuya sunulmaktadır.

Tarih boyunca toplumsal krizler çoğunlukla yeni oluşumları da beraberinde getirmişlerdir. Kriz ortamları karizmatik liderler tarafından fırsata çevrilerek yeni hareketler, yeni akımlar meydana gelmiştir. Genellikle içlerinden çıktıkları ana akım dini inançtan farklı söylemlere sahip olan bu hareketler güçlerini büyük ölçüde

⁶ Şenavcu Halil İbrahim, "Sekai Kyusei Kyo", *Yeni Dini Hareketler Ansiklopedisi*, ed. Süleyman Turan - Emine Battal, Okur Akademi Teoloji, 47 7 (İstanbul: Okur Akademi, 2020), 469.

liderlerinden alırlar. Bu liderler hangi inanca bağlı olduklarına göre değişen ama o dinin kutsalı olan şahsiyetlerle ilişkilendirilirler. Bu şahsiyet bazen Buda bazen İsa Mesih ya da Konfüçyüs olabilir (s.103). Doğaüstü güçlere sahip olan bu liderlerin tanrı tarafından seçildiği düşüncesi hâkimdir. Bu liderler genellikle hareketin kurucusudur. Cinsiyet değişkenlik gösterse de kadınların karizmatik liderlikleri sıklıkla karşımıza çıkmaktadır. Yönetim ve liderlik tek kişide birleşebileceği gibi iki farklı kişi de olabilmektedir. Bu konunu daha iyi anlaşılması için karizmatik liderlik “Kurucu Liderlik” ve “Manevi Liderlik” olarak iki alt başlıkta incelenmiştir.

Kurucu liderler Japon YDH’lerinde “Yaşayan Tanrı”, “Kurtarıcı”, “Peygamber” gibi isimler alırlar. Nitekim Japonya’nın en önemli dini hareketlerinden olan Ômoto’nun lideri de kendisini tanrı tarafından seçilen peygamber olarak ilan etmektedir.⁷ Bu isimlerle kurucu liderin, kutsalla iletişim kurduğu anlatılmak istenmektedir. Kutsalla profan yani kutsal olmayan arasındaki iletişimi sağladıklarına ve kutsaldan işaretler aldıklarına inanılır.⁸ Şamanlarla, kurucu liderler arasındaki en bariz fark ise Şamanların kısa bir süre kutsalla ilişki kurmalarıdır. Kurucu liderlerin kutsalla ilişkisi daha sürekli. Hatta kurucu liderler kendilerini kami tarafından ele geçirilip geri dönen kami olarak da tanımlamışlardır. Bu vasıflarından dolayı insanları iyileştirme gücüne de sahiptirler. Tüm bu özelliklere sahip olan kurucu liderlerin öldükten sonra mezarları kutsal kabul edilmiştir. Bu mezarlar takipçileri tarafından sanki bir hac merkezi gibi ziyaret edilmiş yani kutsallaştırılmıştır. Kurucu liderin vefatından sonra yerine geçen lider manevi lider olarak isimlendirilmektedir. Genellikle kurucu liderin soyundan gelir. Kutsal öğretilerin açıklayıcısı olarak tanındıkları için belli bir karizmaya da sahiptirler. Manevi liderde cinsiyet değişse de çoğunlukla kadınlardan oluşmaktadır. Çünkü kadınlar daha hassas, sezgi sahibidir ve manevi yetkinliğe de sahiptirler (s.106-114).

Japon YDH’leri Modern Dönem sonrasında toplum merkezli değil birey merkezli çalışmalara öncelik vermeye başlamıştır. Yaşanan savaş sonrasında psikolojik tedavi, kültürel uyum, manevi iyileşme gibi söylemler artmıştır. Toplumsal refahtan ziyade birey, bireyin maneviyatı ve onun kurtuluşu esas alınmıştır. İnsanların bu Modern Dönemdeki birey odaklı manevi uygulamaları önemli bir değişime sebep olmuştur. Japonya’da her yıl yayımlanan “Din Yıllığı” adlı resmi verilerde YDH üyelerinin sayısı Japon nüfusundan daha fazla çıkmaktadır. Bu da Japon YDH üyelerinin hoşgörü kapsamında birden fazla dini harekete üye olmalarından kaynaklanmaktadır (s.120). Genel olarak YDH’lere üye olmak için geleneksel dinlerden vazgeçme zorunluluğu

⁷ Bıyık Mustafa, “Yeni Dini Hareketler”, *Dünya Dinleri*, ed. Gündüz Şinasi (İstanbul: Minel Nihal, 2021), 360,362.

⁸ Ayhan Kuşçulu - Yetkin Karaoğlu, “Japonya’da İslam Peygamberi Hz. Muhammed Hakkında Yapılan Çalışmalar (1873-1926): Dinler Tarihi Açısından Değerlendirme”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/2 (28 Kasım 2022), 315.

yoktur. Hem Şintoist ya da Budist hem de YDH üyesi olunabilmektedir. Üye olmak istemeyenler ise sadece ritüellere katılabilmektedirler. Geleneksel inançtan vazgeçmek zorunlu olmadığı için evlilik törenleri Şinto mabetlerinde cenaze ritüelleri ise Budist tapınaklarda gerçekleşmektedir.⁹

Son olarak Japon YDH'lerinin misyonerlik faaliyetlerine değinen yazar; kurulan hastaneler, mabetler ve okullarda bu faaliyetlerin icra edildiğini ifade etmektedir. Ayrıca kitap, radyo, televizyon gibi kitle iletişim araçlarıyla da misyonerlik yapılmaktadır. İyileştirme ve gizem uygulamaları harekete üye kazanmak için kullanılan yöntemlerdendir. Fiziksel iyileşme, inanç iyileşmesi gibi söylemler; reenkarnasyon, kaminin ve ruhların iyileştirici gücüne yapılan vurgularla Şintoist, Budist inanç uygulamaları birleştirilerek üye sayılarını artırmışlardır. İyileşmede önce bedenın sonra ruhun iyileşmesine vurgu yapılarak stratejik misyonlarının manevi iyileşme kadar fiziksel iyiliğı de öncelediğini vurgulamışlardır. Japon YDH'lerinde manevi, zihinsel iyileşme, kami ve manevi ruhların insana tesiriyle gerçekleşmektedir. Kişinin kamiyi düşünerek ruhunu kötülüklerden koruması gerektiğı böylece zihinsel sağlığa ulaşacağı ifade edilmektedir. Japon YDH'leri içerisinde dünyada gerçekleşecek olan toplumsal kurtuluşun vurgusunu yapan dini hareketlerin üye sayısının diğerlerinden oldukça fazla olduğu görülmektedir. Sôka Gakkai, Seichôno İe, Shukyô Mahikari bunlardan bazılarıdır (s.120-126).

Sonuç

Yetkin Karaoğlu tarafından kaleme alınan bu eser Japonya'da ortaya çıkan dini hareketlerin diğer dini hareketlerden farkını da ortak özelliklerini de içinde barındıran aynı zamanda dini- fenomenolojik tarihini, karakteristik özelliklerini de anlatan, amacına uygun bir içeriğe sahiptir. İlgili eserde yaklaşık 30 Japon YDH'nden bahsedilmektedir. Bu isimler: İzumo Oyashirokyô, Ontakekyô, Kurozumikyô, Konkôkyô, Jikkokyô, Shinshûkyô, Shintô Taikyô, Shintô Shuseiha, Shintô Taiseikyô, Shinrikyô, Tenrikyô, Fusokyô, Misogikyô, Kurozumikyô, Nyoraikyô, Honmichi, Ômoto, Sôka Gakkai, Shinyô En, Aum Shinrikyô, Seichô no İe, Kôdô Kyôdan, Shukyô Mahikari, Sekai Kyuseikyo şeklinde sıralanabilir. Japon YDH bunlarla sınırlı değildir ancak tek bir eserde tüm dini hareketlerden bahsetmekte pek mümkün görünmemektedir. Genel olarak düzenli bütüncül bir çalışma olduğunu söylemek mümkündür. Yazar, okuyucuya sistemli şekilde bilgi sunmaktadır. Yazarın bu çalışma öncesi Japonca öğrenmesi, Japonca kaynakların kullanımı kolaylaştırmış, alanda çalışacaklar için zemin hazırlamıştır. Zengin bir kaynakçaya sahiptir. Ancak edinilen

⁹ Şenavcu Halil İbrahim, "Tarihsel Süreç İçerisinde Japon Budizmi: Genel bir Bakış", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1 (Haziran 2016), 59.

bilgiler objektif olarak sunulmuş, hermenötik pek kullanılmamıştır. Eser dinler tarihi dışında din sosyoloji, din psikoloji, antropoloji gibi diğer alanlara da kaynaklık edebilecek niteliktedir. Kullanılan dilin sadeliği sebebiyle alana meraklı herkesin istifade edebileceği bir eser niteliğindedir.

Kaynakça

- Aydın Mahmut. *Ana Hatlarıyla Dinler Tarihi*. İstanbul: Ensar, 8. baskı., 2022.
- Bıyık Mustafa. “Yeni Dini Hareketler”. *Dünya Dinleri*. ed. Gündüz Şinasi. İstanbul: Minel Nihal, 6. baskı., 2021.
- Derya, Hülya. “Almanya ve Japonya’nın Sanayileşme Sürecinde Korumacı Politikaların Önemi”. *Akademik Bakış Dergisi* 48. sayı (2015), 97-117.
- Haviland A Willhand. *Kültürel Antropoloji*. çev. İnaç Hüsamettin, Çiftçi Seda. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1. baskı., 2002.
- Karaoğlu Yetkin. *Japon Yeni Dini Hareketleri Tanımı, Dini-Fenomenolojik Tarihi, Ortaya Çıkış Nedenleri ve Karakteristik Özellikleri*. Ankara: Eskiyei Yayınları, 1. Baskı., 2023.
- Kirman Mehmet Ali. *Nedenleri Niçinleriyle Yeni Dini Hareketler*. ed. Turan Süleyman, Sancar Faruk. İstanbul: Okur Akademi, 1. baskı., 2018.
- Kuşçulu, Ayhan - Karaoğlu, Yetkin. “Japonya’da İslam Peygamberi Hz. Muhammed Hakkında Yapılan Çalışmalar (1873-1926): Dinler Tarihi Açısından Değerlendirme”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 13/2 (28 Kasım 2022), 313-341. <https://doi.org/10.54558/jiss.1176002>
- Şenavcu Halil İbrahim. “Sekai Kyusei Kyo”. *Yeni Dini Harektler Ansiklopedisi*. ed. Süleyman Turan - Emine Battal. Okur Akademi Teoloji, 47 7. İstanbul: Okur Akademi, 1. baskı., 2020.
- Şenavcu Halil İbrahim. “Tarihsel Süreç İçerisinde Japon Budizmi: Genel bir Bakış”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi* 1 (Haziran 2016), 4-64.
- Turan Süleyman. *Abusionem Yeni Dini Hareketlerin İstismar Dünyası*. İstanbul: Okur Akademi, 2022.

► *Kitap Tanıtımı / Book Review*

Yasin İpek, *Yeni Bir Dini Hareket Olarak Satanizm ve Türkiye’de Satanistler* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021)

Feyza Fatma SOYLU

ORCID: 0000-0001-6054-2205 | ROR ID: 03ejnre35 | feyzasoylu@ohu.edu.tr

Arş. Gör. Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Dinler Tarihi Anabilim Dalı / Res. Asst.
Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Islamic Sciences, Department of History of Religions, Niğde, Türkiye

Gönderim / *Received*: 04.03.2025 | Kabul / *Accepted*: 26.03.2025 | Yayın / *Published*: 30.04.2025

Atıf: Soyly, Feyza Fatma. “Yasin İpek, *Yeni Bir Dini Hareket Olarak Satanizm ve Türkiye’de Satanistler* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021)”. *Dinler Tarihi* 2/1 (2025): 57-63.

Öz: Bu çalışma, Yasin İpek’in *Yeni Bir Dini Hareket Olarak Satanizm ve Türkiye’de Satanistler* adlı eserini incelemektedir. İpek, Satanizmi tarihsel, sosyolojik ve teolojik açılardan ele alarak bu olgunun Türkiye’deki yapısını analiz etmektedir. Eser, Satanizmin tanımlanması, tarihsel kökenleri, ritüelleri ve Türkiye’deki gelişimi üzerine yoğunlaşmaktadır. Çalışma, Satanizmin toplumsal algısını ve akademik literatürdeki konumunu değerlendirerek, bu alandaki araştırmalara önemli bir katkı sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Satanizm, Yeni Dini Hareketler, Şeytan, Modern Satanizm, Sembol.

*

Yasin İpek, *Satanism as a New Religious Movement and Satanists in Turkey* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021)

Cite as: Soylu, Feyza Fatma. “Yasin İpek, Satanism as a New Religious Movement and Satanists in Turkey (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2021)”. *Dinler Tarihi* 2/1 (2025): 57-63.

Abstract: This study examines Yasin İpek’s work *Yeni Bir Dini Hareket Olarak Satanizm ve Türkiye’de Satanistler* (Satanism as a New Religious Movement and Satanists in Turkey). İpek addresses Satanism from historical, sociological, and theological perspectives, analyzing its structure in Turkey. The work focuses on defining Satanism, its historical origins, rituals, and its development in Turkey. This study contributes to the academic literature by evaluating the societal perception of Satanism and its position in scholarly discourse.

Keywords: Satanism, New Religious Movements, Devil, Modern Satanism, Symbol.

Degerlendirme / Review	:	Çift taraflı kör hakemlik, dış bağımsız / <i>Double-blind, external independent.</i>
Etik Beyan / Ethical Declaration	:	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. / <i>Ethical principles were followed during the preparation of this study.</i>
Etik Bildirim / Complaints	:	dinlertarihi@asbu.edu.tr
Benzerlik Taraması / Similarity Check	:	İthenticate
Çıkar Çatışması / Conflict of Interest	:	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. / <i>The Author declares that there is no conflict of interest.</i>
Finansman / Grant Support	:	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır. / <i>No funds, grants, or other support was received.</i>
Lisans / Licence	:	CC BY-NC 4.0

Son yıllarda ülkemizde Yeni Dini Hareketler'e (YDH) duyulan ilginin gözle görülür şekilde artmasıyla birlikte bu alandaki akademik çalışmalar ivme kazanmış, dinler tarihi alanında uzmanlaşmış akademisyenler tarafından gerçekleştirilen araştırmalar ise giderek daha fazla önem taşımaya başlamıştır. Bu çerçevede, Yasin İpek, Ali Rafet Özkan ve Süleyman Turan gibi dinler tarihçileri tarafından kaleme alınan eserler, sunulan uluslararası bildiriler ve yayımlanan makaleler, Yeni Dini Hareketler konusunda yapılan çalışmalara önemli katkılar sağlamakta olup yalnızca bireysel araştırmalarla sınırlı kalmayıp aynı zamanda bu akademisyenlerin danışmanlığında hazırlanan yüksek lisans ve doktora tezleri aracılığıyla da konunun bilimsel zeminde derinlemesine incelenmesine olanak tanımaktadır.

Bu doğrultuda, Yeni Dini Hareketler üzerine yapılan çalışmalar arasında Yasin İpek'in bu alanda öne çıkan akademisyenlerden biri olarak kabul edildiği ve dinler tarihi perspektifinden konuyu ele alan araştırmalarının mevcut olduğu ifade edilebilir. İpek'in, hem teorik hem de saha araştırmalarına dayalı olarak kaleme aldığı ve Yeni Dini Hareketler bağlamında önemli bir kaynak olarak değerlendirilen eserleri arasında, *İran'da Kaçar Türk Hanedanlığı, Babilik ve Bahailik* (üç baskı halinde yayımlanmıştır), *Yeni Bir Dini Hareket Olarak Bahailik ve Türkiye'de Bahailer* (2020), ve *Yeni Bir Dini Hareket Olarak Satanizm ve Türkiye'de Satanistler* (2021) gibi çalışmalar yer almaktadır. Bu eserlerin her biri, ele aldığı konuyu tarihsel, sosyolojik ve teolojik açılardan kapsamlı bir biçimde değerlendirerek araştırmacılar ve akademisyenler için önemli birer başvuru kaynağı niteliği taşımaktadır.

Yeni Bir Dini Hareket Olarak Satanizm ve Türkiye'de Satanistler isimli eser, Türkiye'de Satanizm olgusunu akademik bir çerçevede ele alarak bu alandaki önemli bir boşluğu doldurmakta ve konuyu tarihsel gelişimi, sosyolojik yapısı ve dini inançlarla olan ilişkisi bağlamında çok yönlü bir perspektifle incelemektedir. Eser, 2021 yılında Kimlik Yayınları tarafından yayımlanmış olup hâlihazırda tek baskıya sahiptir. Giriş ve sonuç bölümleri haricinde iki ana bölümden oluşan çalışmanın ilk bölümünde, Satanizm tarihsel ve yapısal bağlamda iki temel eksenle ele alınmıştır. İkinci bölümde ise İpek, Satanizm'i iki ana başlık altında incelemekte; ilk kısımda Satanist oluşumların Türkiye'deki tarihsel gelişimini aktarmakta, ikinci kısımda ise Satanizm'in mahiyeti üzerine yürütülen—felsefi mi yoksa dini bir hareket mi olduğu yönündeki—tartışmalara odaklanmaktadır. Bu doğrultuda, Satanizm'in ortaya çıkışı, tarihsel kökenleri, farklı akımlar bağlamında nasıl şekillendiği ve Türkiye özelindeki yapısal dinamikleri gibi konular analiz edilerek, Yeni Dini Hareketler çerçevesinde akademik bir disiplin içerisinde değerlendirilmesine önemli katkılar sunulmaktadır.

İpek, giriş bölümünde kitabın kaleme alınış amacını şu şekilde ifade etmektedir:

Halk arasında Şeytan'a Tapanlar diye adlandırılan ve varlığından dahi ciddi anlamda rahatsızlık duyulan bu inancın ve mensuplarının gerçekte ne

olduklarını ortaya koymak. Ardından ülkemizde yapılan bazı çalışmalarda kısmen değinilmiş olmakla birlikte Satanizm’in ve Satanistlerin Türkiye’deki faaliyetlerini ve bunlara karşı gerek halk gerekse devlet tarafından ne tür tedbirler alındığını tespit etmek. (s. 18)

Kitabın “Tarihsel ve Yapısal Açıdan Satanizm başlıklı” ilk bölümünde, Satanizm olgusunu farklı açılardan ele alarak açıklamaya ışık tutmayı amaçlayan İpek, bu bağlamda öncelikle Şeytan ve kötülük kavramlarının tarihsel süreç içerisinde farklı medeniyetler tarafından nasıl algılandığı ve nasıl ifade edildiğinin bilinmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu bölümde, Şeytan’ın farklı kültürlerde ve inanç sistemlerinde nasıl tasvir edildiğini ele almadan önce, tarih boyunca Şeytan figürü üzerine yapılan betimlemelere ve konuya ilişkin farklı görüşlere de yer vermektedir. Şeytan kavramını daha net bir çerçevede ele almak adına diabloji (Şeytan bilimi) konusuna da değinen İpek, bu alanın temel kavramlarını ele almakla birlikte, diabloji disiplinine ilişkin daha ayrıntılı bir açıklama sunmasının beklenebileceği görülmektedir.

İpek, Satanizm’in tarihsel süreçte nasıl algılandığını incelemeye, öncelikle “Satanizm nedir?” sorusuna yanıt arayarak başlamaktadır. Bu çerçevede, Satanizm’e ilişkin tanımlamaları 3 farklı kategori altında sınıflandırarak ele almıştır:

“Tarihsel ve bilimsel veriler doğrultusunda yapılan objektif tanımlamalar”, “tarafsız ya da savunmacı nitelikteki müspet yaklaşımlar” ve “reddiye tarzındaki menfi yaklaşımlar”. Yazarın bu tanımlamaları detaylı bir biçimde açıklamasının temel gerekçesi olarak, toplumda Satanizm kavramının oldukça bilinir olmasına karşın, teologlar da dahil olmak üzere pek çok kişinin Satanizm’i yalnızca “Şeytan’a tapanlar” şeklinde yüzeysel bir söylemle ele aldığı ve konuya dair daha derinlemesine bilgi sahibi olmadığı düşüncesi gösterilebilir (s.44).

“Tarihsel Süreçte Satanizm” başlığına gelindiğinde ise, temel tartışmalardan biri, Satanizm’in tarihsel kökeninin nerede temellendirileceği ya da hangi bağlamda ortaya çıktığının belirlenmesidir. İpek, bu noktada ‘Şeytan tapımı’ kavramını esas alarak, ilahi dinlerin kutsal metinlerinde yer alan ‘Şeytan’a tapım’ ifadelerinden hareketle, bu olgunun ilk insandan itibaren var olduğunu ifade etmektedir.

Tarihsel süreçte Satanizm, antik dönemden günümüze kadar dört başlık altında incelenmiştir. Bu noktada oldukça faydalı bilgiler paylaşan İpek, Antik Dönemden Orta Çağ’a, Rönesans’tan The Church of Satan’a ve günümüze kadar Satanizm’i ve Tarihsel sürecini incelemiştir. İpek bu başlıklarda Satanizm’in kökenine dair tartışmaların temelinde düalist teolojiler yatmakta olduğuna değinmektedir. Bu da kötülüğün kaynağı ve iyi ile kötünün çatışması olarak ifade edilmektedir. Kesin olmamakla birlikte Şeytan tapımı Paleolitik Dönem’e kadar götürülmektedir. Bunun nedeni ise mağaraların duvarlarında bulunan yarı insan yarı hayvan figürlü çizimlerdir. Bunun dışında Peter Howard Gilmore’a göre Satanizm, Ateizmle birlikte başlamıştır. Ancak Satanizm’in resmiyet kazanması, 1966 yılında Anton Szandor LaVey tarafından San

Fransisco/ABD'de The Church of Satan (Şeytan Kilisesi)'nin kurulmasıyla olmuştur. (s.79)

Birinci bölümde “yapısal açıdan Satanizm’i” ele aldığı kısımda İpek, bu inanç sistemini oluşum şekli, yapısı, nicelikleri ve nitelikleri temelinde sınıflandırarak farklı Satanist oluşumları ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bunun yanı sıra, Satanizmle ilişkilendirilen çocuk vaftizi, black mass (kara büyü) gibi çeşitli ve kavramlara da yer vererek, konunun kapsamını genişletmiştir.

Niteliksel açıdan değerlendirildiğinde ise, Satanizm iki temel kategoriye ayrılmaktadır: Geleneksel (teistik) Satanizm ve Modern (LaVeyci/ateistik) Satanizm. Geleneksel Satanizm, şeytana doğrudan tapınma anlayışına dayanırken, modern Satanizm daha çok bireysel özgürlük, rasyonalite ve sembolik başkaldırma anlayışı üzerine kurulmuştur. (s.93-95)

Satanizmin kurumsallaşmasında etkili bir figür olan LaVey, şeytan ve Satanizm üzerine geliştirdiği düşüncelerle öne çıkmaktadır. LaVey'e göre şeytan, geleneksel anlamda tapınılması gereken bir varlık değil, yerleşik inanış ve doktrinlere karşı bir başkaldırının sembolüdür. Bu çerçevede, LaVey Şeytan'ı her türlü baskıya karşı duruşun ve mutlak özgürlüğün bir ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda, Satanizm bireyin iç dünyasında var olan arzularını dış dünyaya yansıtmasına olanak tanıyan bir ayna işlevi görmektedir. Bu konjonktürde Satanizm ve Şeytan, bireyin kendini, olduğu gibi kabul etmesine, duygularını ve dürtülerini bastırmadan yaşamasına imkân sunmaktadır. (s.96-99)

Satanizmin kurumsallaşmasına ve genel anlayışının gelişimine önemli katkılar sunan LaVey'in bir diğer etkili çalışması, Dokuz Satanik İlke (The Nine Satanic Statements) olmuştur. LaVey, bu ilkeleri belirleyerek Modern Satanizmin temel esaslarını, adeta bir anayasa niteliğinde, sistematik bir çerçeveye oturtmuştur.

Öte yandan, İpek, Satanizmle ilişkilendirilen ritüellere ve bu ritüellerde kullanılan temel gereçlere aynı zamanda da satanizmle ilişkilendirilen nesne ve sembollere odaklanmıştır.

Bu bağlamda, belirli kurallar, düzen ve eylemler çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamalar “dini tören” olarak adlandırılmakta olup, bu törenler bireylerin sosyolojik, psikolojik ve cinsel ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik icra edilmektedir. Bu çerçevede en yaygın uygulamalardan biri büyüdür (s.127). İpek, toplumda kurban gibi ritüellere ilişkin yaygın yanlış anlamaları gidererek konunun daha doğru bir çerçevede ele alınmasına katkıda bulunmuştur. Bu doğrultuda, kurban ritüeline dair yaygın inanışları ele alarak, LaVey'in de bu konuda olumsuz görüş bildirdiğini ve Şeytan adına bebeklerin ya da bakire kızların kurban edildiğine yönelik anlatıların asılsız olduğunu ifade etmiştir (s.150).

Bununla birlikte, tüm Satanist gruplar için ortak bir ritüelden bahsetmek mümkün değildir; aksine, her grup, kendine özgü ritüeller geliştirmiştir. Bu bağlamda,

genel anlamda ritüeller arasında çocuk ve yetişkin vaftizi olmak üzere ikiye ayrılan vaftiz törenleri ile *Black Mass* (Kara Ayin) yer almaktadır. İpek, bu bölümde ritüellerde kullanılan nesnelerin işlevlerini ve sembollerin temsil ettiği anlamları ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Bu semboller arasında Ters Beş Köşeli Yıldız (*Inverted Pentagram*), Keçi Başı (*Goat Head*) ve Yaşam Anahtarı (*Ankh*) bulunmaktadır (s.172).

Çalışmanın “Türkiye’de Satanizm ve Satanizmle İlişkili Bazı Konular” başlıklı ikinci bölümünde İpek, Türkiye’de Satanizmin gelişim sürecini ele almıştır. Bu bağlamda, Türkiye’deki Satanizmin tarihçesine, resmi kayıtlardaki yerine ve ülkede faaliyet gösteren Satanist oluşumlara değinmiştir. Ancak, Satanizmin kapalı bir grup yapısına sahip olması nedeniyle, bu oluşumlara dair mevcut bilgilerin sınırlı olduğu hususunu vurgulamaktadır.

Türkiye’de Satanizmin ilk kez 1990’lı yıllarda ortaya çıktığı belirtilmektedir. Bu tarihten önce ülkede böyle bir oluşuma dair herhangi bir kayıt bulunmamaktadır (s.181). Bununla birlikte, kamuoyunda dikkat çekmek amacıyla kedi veya insan öldüren – nitekim 2024 yılında Türkiye’de yaşanan bir olay da bu kapsamda değerlendirilmektedir – ve herhangi bir ahlaki sınır gözetmeyen bireylerin Satanist gruplara dâhil olduğu yönündeki yaygın inanın gerçeği yansıtmadığı ifade edilmektedir. İpek, bu noktada Türkiye’de bu tür eylemleri gerçekleştiren bir Satanist oluşumun mevcut olmadığını belirtmektedir (s.182).

İpek, ülkemizdeki Satanist oluşumları 3 ana grupta incelemiştir. Bu inceleme, Satanizm’e katılan bireylerin aradığı unsurlara veya buldukları değerlere dair ipuçları sunmaktadır. İlk grup, hayatlarını pasif bir şekilde sürdüren ve topluma karşı kayıtsız bireylerden oluşmaktadır. İkinci grup ise, psikolojik rahatsızlıklar nedeniyle olağanüstü davranışlar ve eylemler sergileyerek çevrelerine rahatsızlık veren, bu davranışları Satanizm’i bir tür maske olarak kullanarak gerçekleştiren bireylerden oluşmaktadır. Son olarak, üçüncü grup, entelektüel ya da kültürel açıdan toplumda yalnızlık hisseden ve Satanizm’i bir çıkış yolu olarak gören bireylerden oluşmaktadır (s.183).

İpek, ayrıca Türkiye’deki bazı trajik olayların resmi kayıtlarda yer bulduğuna ve bu olayların Satanizm ile ilişkilendirildiğine dikkat çekmiştir. Bu çerçevede, Türkiye’de Satanizm ile ilişkilendirilen ilk vaka, 1988 yılında “Şeytan’a Tapanlar” grubunun üyesi olduğu iddia edilen iki gencin intiharıdır (s.185).

İpek, ikinci bölümde Satanizm hakkında yapılan lisansüstü ve diğer akademik çalışmalara da yer vermiş ve bu çalışmalar kapsamında, Satanizm’in felsefi bir hareket mi yoksa yeni bir dini hareket mi olduğu gibi temel sorulara değinmiştir. Satanizm’in bir felsefi hareket olduğuna inananların aksine, İpek, Satanizm’in en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul edilen LaVey’den şu ifadeyi aktarmıştır: “Satanizm, insanın tabii arzu ve isteklerine dayanan, hazların eksiksiz tatminine inanan ve onların desteklenmesi ve kuvvetlendirilmesi gerektiğini savunan şehvi arzuların, dünyevi ihtiyaçların ve fiziksel mutluluğun en üst düzeyde tatmin edilmesini amaçlayan bir

dindir” (s.210). Bu bağlamda, kurucusunun ifadelerinden hareketle, Satanizm’in protest bir hareket olduğu ve aynı zamanda “din” olarak kabul edilebileceği görülmektedir.

Sonuç olarak, postmodernizm ile birlikte tarih sahnesinde kendini gösteren Yeni Dini Hareketler ve bunların faaliyetleri, kısa sürede geniş kesimlerin dikkatini çekmiştir. Bu hareketlerden biri olan Satanizm, bir din mi yoksa felsefi bir akım mı olduğu konusunda hâlâ tartışmalı bir konumda yer almaktadır. Ancak, sahip olduğu ilkeler, ritüeller ve kozmogoni anlayışı gibi unsurlar, onu Yeni Dini Hareketler kapsamında değerlendirmeyi mümkün kılmaktadır. Dolayısıyla, bu bağlamda ele alınması ve incelenmesi gereken bir olgu niteliği taşımaktadır. Yasin İpek’in eseri, bu ihtiyacı karşılamaya yönelik önemli bir çalışma olarak öne çıkmaktadır.

Öte yandan, son yıllarda Türkiye’de yaşanan çeşitli olayların Satanizm ve Satanik ritüellerle ilişkilendirilmesi, konunun toplumsal düzeyde ele alınmasını zorunlu kılmıştır. Bu doğrultuda, İpek’in çalışması, Satanizm hakkında yaygın olan yanlış bilgileri ortaya koyarak doğru bir çerçeve sunmakta ve konunun akademik bir perspektiften ele alınmasına katkı sağlamaktadır. Ayrıca, dünya genelinde olduğu gibi Türkiye’de de olumsuz bir algıya sahip olan Satanizm ve Satanik gruplara yönelik alınabilecek önlemler ve geliştirilebilecek çözüm önerileri açısından da önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.
